

บทที่ 4

ผลการวิจัย

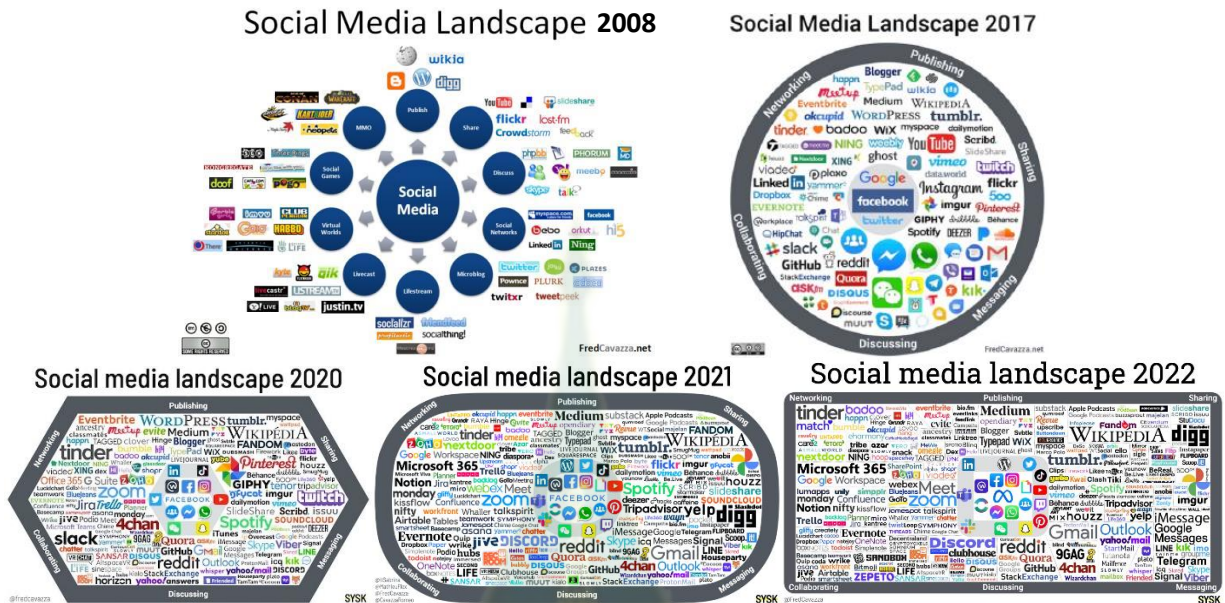
เทคโนโลยีการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตได้กลายมาเป็นฐานเชื่อมโยงผู้คนในสังคมเข้าด้วยกันจนเกิดเครือข่ายทางสังคมรูปแบบใหม่ การใช้งานอินเทอร์เน็ตจึงมีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากโดยเฉพาะตั้งแต่การพัฒนาารูปแบบบริการผ่านอินเทอร์เน็ตประเภทใหม่ที่เรียกว่าสื่อสังคมออนไลน์ ทำให้เกิดการสื่อสารทางการเมืองจากผู้ใช้งานจำนวนมาก และเกิดสื่อมวลชนภาคประชาชน (citizen journalism) เกิดการสร้างพื้นที่สาธารณะ (public sphere) การสื่อสารมวลชนด้วยตนเอง (mass self-communication) และเกิดนักกิจกรรมเคลื่อนไหวภาคพลเมืองบนอินเทอร์เน็ต (civic tech activists) อย่างมากมาย อย่างไรก็ตาม อินเทอร์เน็ตก็ยังมีได้เป็นพื้นที่ของประชาชนอย่างแท้จริง ในอีกด้านผู้มีอำนาจรัฐ กลุ่มทุนธุรกิจ ผู้มีขีดความสามารถทางเทคโนโลยีต่างก็มุ่งเข้ายึดกุมสร้างอิทธิพล และแสวงหาประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคมออนไลน์นี้ด้วยเช่นกัน อินเทอร์เน็ตกับการเมืองจึงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะ “การเมืองบนอินเทอร์เน็ต” ขณะเดียวกันก็มี “การเมืองของอินเทอร์เน็ต” ที่คู่ขนานไปกับการเมืองในโลกกายภาพอีกด้วย

การขยายตัวของอุดมการณ์ความคิดประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมท่ามกลางความขัดแย้งและการแบ่งขั้วทางสังคมการเมืองของไทย ทำให้การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐจึงเป็นประเด็นที่สังคมได้ให้ความสนใจก่อให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์และข้อเรียกร้องในประเด็นนี้อย่างกว้างขวาง ด้วยความคาดหวังของสังคมว่าอินเทอร์เน็ตจะเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีเสรีภาพในการแสดงออกสูง เป็นพื้นฐานของการพัฒนาประชาธิปไตย มีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องบนหลักความรับผิดชอบ การปิดกั้น ควบคุม และแทรกแซงจากรัฐจึงก่อให้เกิดการตั้งคำถามจากสังคม เนื่องจากอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สาธารณะซึ่งมีลักษณะพิเศษ จึงต้องมีการผสมผสานประโยชน์และความคาดหวังร่วมกันจากสังคมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำกับดูแลด้วยวิธีการที่หลากหลาย

ในทางกลับกันรากฐานทางความคิดของรัฐชาติ (nation state) ที่ขับเคลื่อนด้วยระบบราชการซึ่งให้อำนาจแก่รัฐเป็นตัวแสดงหลักในการผูกขาดการควบคุม ติความ และบังคับใช้กฎหมาย อยู่ตรงกันข้ามกับหลักปรัชญาของอินเทอร์เน็ต (The philosophy of the internet) ที่ยอมรับเสรีภาพในการติดต่อสื่อสารถึงกัน ตัวตนของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมีทั้งเปิดเผยและถูกซ่อนเร้นไว้ ความไม่ชัดเจนในการแบ่งพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะบนโลกไซเบอร์ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต ส่งผลให้พรมแดนอำนาจรัฐถูกจำกัดไม่สามารถใช้อำนาจอธิปไตยเด็ดขาดเหนืออาณาเขตได้อย่างสมบูรณ์ ความคิดของรัฐในการใช้อำนาจรัฐรวมถึงการบังคับใช้กฎหมายด้วยกลไกแบบเดิมจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ง่ายนักในโลกแห่งอินเทอร์เน็ต

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของแพลตฟอร์มดิจิทัลต่าง ๆ บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ในปัจจุบันมีผู้คนจำนวนมากเข้ามาใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตมากขึ้นกว่าในอดีตที่มีเพียงเว็บไซต์ กระดานสนทนา และห้องสนทนาเพียงเท่านั้น แพลตฟอร์มดิจิทัลสมัยใหม่ในรูปแบบสื่อสังคมออนไลน์ยังเป็นทางเลือกใหม่ในการสร้าง “พื้นที่สาธารณะ” ทางการเมือง เช่น Facebook, YouTube, Twitter, Line, Telegram, Clubhouse

เป็นต้น ดังในภาพที่ 4.1 แสดงให้เห็นการขยายตัวของแพลตฟอร์มดิจิทัลบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต นับตั้งแต่ พ.ศ. 2551 (ค.ศ. 2008) พ.ศ. 2560 (ค.ศ. 2017) พ.ศ. 2563 (ค.ศ. 2020) พ.ศ. 2564 (ค.ศ. 2021) และ พ.ศ. 2565 (ค.ศ. 2022)

ภาพที่ 4.1 แสดงภูมิทัศน์สื่อสังคมออนไลน์ (Social media landscape) พ.ศ. 2551 (ค.ศ. 2008) พ.ศ. 2560 (ค.ศ. 2017) พ.ศ. 2563 (ค.ศ. 2020) พ.ศ. 2564 (ค.ศ. 2021) และ พ.ศ. 2565 (ค.ศ. 2022)

ที่มา: <https://fredcavazza.net/> (accessed August 10, 2022).

การขยายตัวของแพลตฟอร์มดิจิทัลที่หลากหลายตลอดระยะเวลากว่า 15 ปี ก่อให้เกิดการเปิดพื้นที่ให้แก่องค์กรทางการเมืองหรือกลุ่มการเมืองต่าง ๆ เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง พรรคการเมือง นักการเมือง นักกิจกรรมทางการเมือง นักกิจกรรมเคลื่อนไหวภาคพลเมืองบนอินเทอร์เน็ต (civic tech activists) และผู้มีบทบาทอิทธิพลทางการเมือง (political influencer) ที่เข้ามาใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้แนวโน้มการกำกับดูแลเนื้อหาในอินเทอร์เน็ตของรัฐเพิ่มสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นลำดับด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาวิจัยหลายชิ้นที่ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในปัจจุบันกำลังล้มเหลว เนื่องจากอุดมการณ์แนวคิดทางการเมือง ระบบเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางกฎหมายของรัฐไม่ได้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของศตวรรษที่ 21 อีกต่อไป John Lillywhite ได้ศึกษาเรื่อง The Return of Cyberspace: Towards a Digital Architecture for Internet Governance พบว่า “ความทับซ้อนกันของรัฐในโลกกายภาพกับโลกของอินเทอร์เน็ต” มีประเด็นที่ต้องพิจารณาใน 3 ประเด็นหลัก กล่าวคือ¹¹⁹

¹¹⁹ Lillywhite, John. “The Return of Cyberspace: Towards a Digital Architecture for Internet Governance,” (MA diss., Global Diplomacy of the University of London International Programmes, 2020), 4.

ประการแรก อุดมการณ์ของรัฐที่อยู่บนพื้นฐานแนวคิดรัฐชาติแบบสนธิสัญญาสันติภาพเวสต์ฟาเลีย (Westphalian nation-state) ถูกท้าทายโดยธรรมชาติของพื้นที่ในโลกไซเบอร์และเขตอำนาจทางกฎหมายของรัฐบนอินเทอร์เน็ต

ประการที่สอง พื้นฐานทางกฎหมาย จริยธรรม และปรัชญาของระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถูกแทนที่โดยพลังของโลกาภิวัตน์ การลดอำนาจรัฐ และรหัสโปรแกรมคอมพิวเตอร์ (code) ในขณะเดียวกันการแข่งขันของรัฐก็ส่งผลให้เกิดการแตกตัวของอินเทอร์เน็ต การเฝ้าระวังสอดส่อง การเซ็นเซอร์ การทำลายข้อมูล และการถดถอยของอินเทอร์เน็ต

ประการสุดท้าย แนวทางของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่ายในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตยังขาดความรับผิดชอบต่อความเป็นประชาธิปไตย ประสิทธิภาพและความชอบธรรมทางการเมือง ซึ่งมักจะพบได้ว่าการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตระหว่างภาคทุนธุรกิจเอกชนกับอำนาจของรัฐทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา

ในกรณีประเทศไทย ประเด็นพิจารณาดังข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อใหม่ (new media) ที่มีพลวัตสูงและมีคุณลักษณะเฉพาะทางเทคโนโลยีหลายประการอันไม่เอื้ออำนวยต่อการควบคุม กำกับได้ง่าย ส่งผลให้การกำกับดูแลเนื้อหาเหมือนที่เคยใช้ปฏิบัติกันมาในสื่อดั้งเดิม (traditional media) เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ ไม่สามารถนำวิธีการควบคุมกำกับมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือบางครั้งไม่สามารถนำมาใช้ได้เลย เนื่องจากอินเทอร์เน็ตไม่มีกระบวนการในการตรวจสอบข่าวสารดังเช่นสื่อดั้งเดิม เช่น การตรวจสอบโดยกองบรรณาธิการ หรือการกำกับเนื้อหาโดยผู้ควบคุมกฎระเบียบ เช่น กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) เป็นต้น ผู้ใช้สื่อทุกคนจึงสามารถเป็นผู้ผลิตสื่อและนำเสนอข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางสื่อสมัยใหม่เหล่านี้ได้โดยง่าย นอกจากนี้ อินเทอร์เน็ตยังเป็นสื่อโลกาภิวัตน์ (Global Media) ที่มีลักษณะข้ามชาติ ข้ามพรมแดนของอำนาจรัฐ และข้ามอาณาบริเวณทางกายภาพที่กฎหมายของรัฐจะสามารถเข้าไปถึงได้ง่าย รวมทั้งเนื้อหาบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตไม่มีสัญชาติที่ชัดเจนแน่นอนจึงทำให้ยากแก่การควบคุมของรัฐยิ่งขึ้นไปอีก ในทางตรงข้ามการขยายตัวของแพลตฟอร์มดิจิทัลใหม่ ๆ ในอินเทอร์เน็ตยิ่งสร้างความวิตกกังวลให้แก่รัฐจนก่อให้เกิดมาตรการและการกระทำที่เป็นควบคุมกำกับทั้งทางตรงทางอ้อมจากรัฐมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ช่วงความขัดแย้งทางการเมืองใน พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา เกิดกลไกทางกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 ประกาศ ระเบียบ คำสั่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการจัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีต่าง ๆ ขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News Center Thailand) กองบัญชาการสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บช.สอท.) เป็นต้น

งานวิจัยนี้จึงเน้นศึกษาการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐทางการเมืองเป็นสำคัญ โดยมุ่งตอบคำถามการวิจัย ได้แก่ 1) แนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแลและการกระทำต่าง ๆ ของรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็นอย่างไร 2) ทิศทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐที่ผ่านมาเป็นอย่างไร และแนวโน้มการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคตจะเป็นอย่างไร และ 3) แนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคตควรเป็นอย่างไร

จากคำถามการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้สร้างข้อถกเถียงของการวิจัย (Research Arguments) ว่า 1) การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐไทย มิได้มีเพียงการกำกับดูแลตามแนวคิดการกำกับโดยรัฐ (State-Regulation) ด้วยการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายโดยกลไกหน่วยงานรัฐต่าง ๆ เพื่อควบคุมเหนือผู้เล่นอื่น ๆ เท่านั้น หากแต่ยังมีอิทธิพลของรัฐพันลึก (Deep State) ตลาด บรรทัดฐานทางสังคมภายใต้มายาคติความเป็นไทย (Thainess) ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของรัฐไทย รวมทั้งสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตที่รัฐเป็นผู้ผูกขาดอีกด้วย 2) การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยมีลักษณะพิเศษ ซึ่งตัวแบบในการอธิบายการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เช่น Pathetic dot theory ของ Lawrence Lessig ไม่อาจอธิบายได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เนื่องจากอิทธิพลของรัฐพันลึกจะเข้ามามีบทบาทในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเมื่อมี “สภาวะยกเว้น” งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นไปสู่การสร้างตัวแบบ (model) เพื่อเป็นทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ในการอธิบายการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐไทย อันจะทำให้เห็นทิศทาง แนวโน้ม และเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองต่อไปในอนาคต โดยมีรายละเอียดของผลการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

4.1 การเมืองบนอินเทอร์เน็ตกับการเมืองของอินเทอร์เน็ต

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอินเทอร์เน็ตกับการเมือง พบว่า งานวิจัย หนังสือ ตำราที่ศึกษาอินเทอร์เน็ตกับการเมืองมีทั้งในแง่มุมมองของความสัมพันธ์และผลกระทบระหว่างกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ

กลุ่มแรกศึกษาปรากฏการณ์ “การเมืองบนอินเทอร์เน็ต” (*politics on the Internet*) เน้นผลกระทบและความท้าทายของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อระบบการเมืองหรืออิทธิพลของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อการเมืองใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประเด็นอินเทอร์เน็ตและประชาธิปไตย (e-democracy) เช่น แนวคิดประชาธิปไตยดิจิทัล แนวคิดประชาธิปไตยอิเล็กทรอนิกส์ 2) ประเด็นอินเทอร์เน็ตและการเลือกตั้ง (e-campaigning และ e-voting) เช่น แนวคิดการรณรงค์ทางการเมืองผ่านอิเล็กทรอนิกส์ แนวคิดการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งทางอิเล็กทรอนิกส์ 3) ประเด็นอินเทอร์เน็ตและการเคลื่อนไหวทางสังคม (e-movement) เช่น แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวบนโลกไซเบอร์ แนวคิดการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองบนอินเทอร์เน็ต 4) ประเด็นอินเทอร์เน็ตและการปกครอง

(e-government) เช่น แนวคิดรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ แนวคิดรัฐสภาอิเล็กทรอนิกส์ วรรณกรรมข้างต้นกล่าวถึงผลกระทบของเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวกับสถาบันและกระบวนการทางการเมืองเป็นหลัก¹²⁰

ส่วนกลุ่มหลังเน้นศึกษาปรากฏการณ์ “การเมืองของอินเทอร์เน็ต” (*politics of the Internet*) เน้นที่วิธีการของรัฐบาลในการตอบสนองต่อการขยายตัวและผลกระทบของอินเทอร์เน็ต โดยที่ประเด็นสำคัญคือการต่อสู้แย่งชิงอำนาจในการส่งเสริมและควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ต โดยแยกออกได้สองกลุ่มย่อยระหว่างการควบคุมภายในของรัฐบาล (intra-governmental controls) และการควบคุมระหว่างรัฐ (interstate control) งานส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ศึกษาการควบคุมภายในของรัฐบาลสะท้อนถึงการควบคุมอินเทอร์เน็ตในประเทศเผด็จการ แต่งานบางชิ้นระบุว่า การควบคุมทางการเมืองบนอินเทอร์เน็ตไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในระบอบเผด็จการ แต่ยังคงอยู่ในรัฐประชาธิปไตยด้วย เช่น งานของ Lessig¹²¹ ได้ให้เหตุผลโต้แย้งว่ารัฐบาลทุกที่สามารถควบคุมอินเทอร์เน็ตได้ทั้งโดยการควบคุมรหัส (code) และโดยการกำหนดสภาพแวดล้อมทางกฎหมาย ขณะที่งานของกลุ่มที่ศึกษาการควบคุมระหว่างรัฐนั้นเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยระดับโลก สงครามข้อมูล และแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ต (Internet Governance) ซึ่งทำให้รัฐอาจเพิ่มการควบคุมอินเทอร์เน็ตโดยกล่าวอ้างถึงเหตุผลความจำเป็นในการป้องกันสงครามไซเบอร์ (cyber-warfare)¹²² ปรากฏการณ์เหล่านี้กระทบโดยตรงต่อเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนซึ่งเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของความเป็นประชาธิปไตย

นอกจากนี้ สื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ยังมีมาตรฐานการกำกับดูแลเนื้อหาอย่างเป็นระบบ เช่น กรณีของ Facebook ที่มีการกำหนดมาตรฐานชุมชน (community standard) ซึ่งอ้างอิงตามความเห็นจากชุมชนบน Facebook และคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ เช่น เทคโนโลยี ความปลอดภัยสาธารณะ และสิทธิมนุษยชน¹²³ เพื่อกำกับดูแลเนื้อหาที่เป็นอันตรายต่อผู้ใช้งาน รวมทั้งองค์การระหว่างประเทศและองค์กรภาคประชาสังคมด้วยเช่นกัน เช่น สหภาพยุโรป (EU) ได้มีการพัฒนาและรับรองแผนการสร้างอินเทอร์เน็ตที่มีความปลอดภัยกว่าของสหภาพยุโรป (EU Safer Internet Action Plan) โดยเป็นแนวทางของการสร้างวัฒนธรรมแห่งความรับผิดชอบร่วมกันในการใช้อินเทอร์เน็ต หรือกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกาที่ใช้แนวนโยบายเปิดกว้างและให้ภาคเอกชนเป็นผู้นำในการกำกับดูแล โดยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในภาคเอกชนด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

¹²⁰ Chadwick, Andrew. *Internet politics: States, citizens, and new communication technologies* (Oxford: Oxford University Press, 2006) cited in Yangyue, Liu. “Competitive Political Regime and Internet Control: Case Studies of Malaysia, Thailand and Indonesia,” (PhD diss., City University of Hong Kong, 2012), 7.

¹²¹ Lessig, Lawrence. *Code and Other Laws of Cyberspace* (New York: Basic Books, 1999), 85-99.

¹²² Gomez, James. “Dumbing Down Democracy: Trends in Internet Regulation, Surveillance and Control in Asia,” *Pacific Journalism Review*, 10(2) (2004): 130-150. doi:10.24135/PJR.V10I2.810

¹²³ เฟซบุ๊ก, “มาตรฐานชุมชนคืออะไร,” <https://www.facebook.com/community/using-key-groups-tools/understanding-community-standards/> (สืบค้นเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2565).

อินเทอร์เน็ตจะมารวมตัวกันเพื่อวางกฎหรือกติกากลางในการกำกับดูแลเนื้อหาและพฤติกรรมทางอินเทอร์เน็ต ดังเช่นกลุ่ม Internet Content Rating Association (ICRA) เป็นต้น¹²⁴

งานศึกษาเกี่ยวกับการควบคุมอินเทอร์เน็ตได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นเพราะมีหลักฐานและการพัฒนาแนวทางปฏิบัติในการควบคุมอินเทอร์เน็ตที่ท้าทายแนวคิดอินเทอร์เน็ตเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น¹²⁵ อย่างไรก็ตาม การศึกษาการควบคุมอินเทอร์เน็ตในปัจจุบันประสบกับจุดอ่อนหลายประการ แม้ว่าการศึกษาเหล่านี้มักจะทำให้รายละเอียดโดยเฉพาะในทางเทคนิคเกี่ยวกับการควบคุมอินเทอร์เน็ตว่ามีลักษณะและการนำไปปฏิบัติอย่างไร แต่กลับให้คำตอบเพียงเล็กน้อยว่าทำไมการควบคุมทางการเมืองของอินเทอร์เน็ตจึงเกิดขึ้น ขาดคำอธิบายทางทฤษฎีที่ระบุแรงผลักดันและข้อจำกัดของการควบคุมอินเทอร์เน็ต¹²⁶ โดยการศึกษาปัจจัยของการควบคุมอินเทอร์เน็ตยังมีไม่มากนัก

การศึกษาส่วนใหญ่ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา มีนักวิชาการหลายคนชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงระหว่างการควบคุมอินเทอร์เน็ตกับประเภทของระบอบการเมือง¹²⁷ อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาบางส่วนที่ชี้ว่าประเทศประชาธิปไตยบางประเทศกลับใช้นโยบายการควบคุมอินเทอร์เน็ต ในขณะที่ประเทศเผด็จการบางประเทศ

¹²⁴ พิงรอรัง รามสูต รมะนันท์ และนิธิตา คณานิธินันท์, *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), vii.

¹²⁵ Deibert and Rohozinski, "Beyond Denial: Introducing Next-Generation Information Access Controls," In *Access Controlled: The Shaping of Power, Rights, and Rule in Cyberspace*, ed. Deibert, Ronald. et al. (Massachusetts: The MIT Press, 2010), 3-12.

¹²⁶ Wacker, Gudrun. "The Internet and Censorship in China," In *China and the Internet: Politics of the Digital Leap Forward*, ed. Hughes, Christopher. and Wacker, Gudrun. (London: Routledge Curzon, 2003), 58-82. doi: 10.4324/9780203417713; Rodan, Garry. "The Internet and Political Control in Singapore," *Political Science Quarterly*, 113(1) (2013): 63-89. doi: 10.2307/2657651

¹²⁷ ดูรายละเอียดใน Kalathil, Shanthi. and Boas, Taylor. *Open Networks, Closed Regimes: The Impact of the Internet on Authoritarian Rule* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2003), 1-12.; Wacker, Gudrun., *ibid.*, 58-82.; Gomez, James., *ibid.*, 130-150.; Morozov, Evgeny. *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom* (New York: Public Affairs. Morozov, 2011), 85-112., 245-274.; Rodan, Garry, *ibid.*, 63-89.; Tkacheva, O., Schwartz, L. H., Libicki, M. C., Taylor, J. E., Martini, J., and Baxter, C., *Internet Freedom and Political Space* (Santa Monica, CA.: RAND Corporation, 2013), xii-xvii.

<http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt4cgd90> (accessed March 8, 2022).; Ruijgrok, K., "From the Web to the Streets: Internet and Protests under Authoritarian Regimes," *Democratization*, 24(3) (2017): 498-514. doi: 10.1080/13510347.2016.1223630 (accessed March 8, 2022).; You, Y., and Wang, Z., "The Internet, Political Trust, and Regime Types: A Cross-national and Multilevel Analysis," *Japanese Journal of Political Science*, 21(2) (2020): 68-89. doi:10.1017/S1468109919000203 (accessed March 8, 2022).; Schleffer, G., and Miller, B., "The Political Effects of Social Media Platforms on Different Regime Types," *Texas National Security Review*, 4(3) (2021): 78-103. doi: 10.26153/tsw/13987 (accessed March 8, 2022).

กลับปล่อยให้ไซเบอร์สเปซของพวกเขาไม่ถูกเซ็นเซอร์ก็มีเช่นกัน¹²⁸ การศึกษาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า นอกจากปัจจัยจากระบบการเมืองแล้ว อุดมการณ์ความคิดชาตินิยมก็มีส่วนในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตด้วย และในกรณีสังคมการเมืองไทยแนวคิดความเป็นไทยเป็นอุดมการณ์หลักของรัฐที่ส่งผลต่อความคิดทางสังคมการเมืองของผู้มีอำนาจรัฐและประชาชนในสังคมจำนวนมากไม่น้อย รวมถึงโครงสร้างรัฐที่มีลักษณะเป็นรัฐพันลิก ล้วนเป็นปัจจัยแฝงเร้นที่สำคัญในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย และส่งผลต่อการเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยแต่ละสมัยด้วยเช่นกัน

4.2 การเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทย

ความสัมพันธ์และผลกระทบระหว่างกันของอินเทอร์เน็ตกับการเมืองไทย ในช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 สะท้อนให้เห็นการเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยตามพัฒนาการของอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย โดยอาจแบ่งพิจารณาได้เป็นช่วงเวลา ดังต่อไปนี้

4.2.1 การเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยช่วงก่อน พ.ศ. 2548

บริบททางการเมืองไทยอยู่ในสมัยที่ประชาธิปไตยไทยยังคงมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไปในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2544 กระทั่งช่วง พ.ศ. 2545 มีการจัดตั้งกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร รัฐบาลมีนโยบายที่เป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ต และส่งเสริมการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในระดับครัวเรือน เช่น นโยบายคอมพิวเตอร์เอื้ออาทร และนโยบายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงราคาถูกลง ดำเนินการโดยกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สอดคล้องกับพัฒนาการเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่พัฒนาจากยุค Web 1.0 ในช่วง พ.ศ. 2537 – 2543 ซึ่งเป็นการสื่อสารทางการเมืองแบบทางเดียว (one way political communication) ผู้บริหารเว็บไซต์เป็นผู้สร้างข้อมูลเท่านั้น ผู้ใช้อ่านได้เพียงอย่างเดียว และเป็นแบบคงที่ซึ่งหมายความว่าผู้ใช้ไม่สามารถเพิ่มหรือโต้ตอบกับเว็บไซต์ได้ เป็นที่รู้จักกันในชื่อ “The Information Web” การใช้งานอินเทอร์เน็ตในสมัยดังกล่าวจึงเน้นไปที่เว็บไซต์เป็นหลัก การเกิดขึ้นของชุมชนทางการเมืองเสมือนจริง (Virtual Political Community) บนอินเทอร์เน็ตยังจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะผู้ใช้งานกระดานสนทนา (Web Board) หรือห้องสนทนา (Chat Room) สอดคล้องกับงานศึกษาของ Glen Lewis ที่ได้ศึกษาการเมืองของสื่อและบริบทพัฒนาการเมืองการเมืองของไทยเปรียบเทียบกับกรณีของสิงคโปร์และมาเลเซีย พบว่า ระยะเวลาเริ่มของพัฒนาการชีวิตทางอินเทอร์เน็ตของไทยในช่วงเริ่มต้นที่สะท้อนผ่านการสังเกตการณ์ก่อน พ.ศ. 2549 เนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองบนเว็บไซต์ที่ได้รับความนิยมในขณะนั้น ได้แก่ sanook.com และ pantip.com ยังเข้าถึงได้ค่อนข้างน้อยมาก ผู้คนยังคงไม่เสพข้อมูลข่าวสารจากพื้นที่สื่อออนไลน์อย่างกว้างขวาง และไม่เข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนออนไลน์อย่าง

¹²⁸ ดูรายละเอียดใน Giacomello, G., *National Governments and Control of the Internet: A Digital Challenge* (London: Routledge, 2008), 1-22.; Deibert, Ronald. and Rohozinski, Rafal. “Liberation vs. Control: The Future of Cyberspace,” *Journal of Democracy*, 21(4) (2010): 43-57.; Howard, Philip. *The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam* (New York: Oxford University Press, 2010), 3-12.

เป็นอยู่ทุกวันนี้¹²⁹ ความเป็นการเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยในช่วงนี้จึงยังมีไม่มากนัก เนื่องจากอินเทอร์เน็ตอยู่ในฐานะของการเป็นเครื่องมือหรือช่องทางในการสื่อสารทางการเมืองของหน่วยงานรัฐ พรรคการเมือง นักการเมือง และองค์กรทางการเมืองแต่ยังไม่ได้เป็นพลังจากประชาสังคมที่ส่งผลต่อการเมืองมากนัก

4.2.2 การเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยช่วง พ.ศ. 2548 - การรัฐประหาร พ.ศ. 2549

ภายหลังการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไปในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 แต่บริบททางการเมืองไทยอยู่ในสมัยความขัดแย้งทางการเมืองช่วงการชุมนุมของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย พ.ศ. 2548 สถานการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ความสำคัญของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อการเมืองไทยเริ่มชัดเจนขึ้นตั้งแต่ช่วงนั้นเป็นต้นมา ในช่วงที่เริ่มเกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลทักษิณ และกลุ่มผู้ต่อต้าน อินเทอร์เน็ตมีบทบาทเป็นสื่อทางเลือก เป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นด้านการเมืองที่ได้รับความนิยมอย่างมาก และเป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมืองของกลุ่มผู้ต่อต้านจนรัฐบาลเริ่มเข้ามาสอดส่องและกำกับดูแล เป็นสมัยที่เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตยุค Web 2.0 ในช่วง พ.ศ. 2543 – 2553 หรือเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “The Social Web” เริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้นโดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Weblog, Facebook, YouTube และอื่น ๆ อีกมากมายเกิดขึ้นในยุคนี้ เกิดเป็นการสื่อสารทางการเมืองแบบสองทาง (two way political communication) มากขึ้น ความขัดแย้งทางการเมืองจึงได้เริ่มขยายอาณาบริเวณเข้าสู่พื้นที่อินเทอร์เน็ตในช่วงนี้ด้วยเช่นกัน ประกอบกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไปในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2549 ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยให้เป็นโมฆะ อินเทอร์เน็ตจึงได้กลายเป็นพื้นที่การต่อสู้ในโลกไซเบอร์ระหว่างกลุ่มผู้สนับสนุนรัฐบาลทักษิณและกลุ่มผู้ต่อต้าน กระทั่งเกิดการรัฐประหารใน พ.ศ. 2549 โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ซึ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) ในเวลาต่อมา

4.2.3 การเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 - การรัฐประหาร พ.ศ. 2557

ผลจากการต่อสู้ทางการเมืองในโลกไซเบอร์ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของรัฐ ทำให้หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 รัฐบาล คมช. ได้ผลักดันให้มีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นกฎหมายที่มุ่งกำกับดูแลเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตโดยตรง ในทางตรงข้าม หลังการรัฐประหารความขัดแย้งทางการเมืองกลับขยายตัวมากยิ่งขึ้น แม้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไปถึง 3 ครั้ง ในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2550 วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2554 และวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยให้การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ แต่การชุมนุมทางการเมืองยังมีอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การชุมนุมของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย พ.ศ. 2551 แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) พ.ศ. 2552 – 2553 และคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (กปปส.) พ.ศ. 2556 – 2557 อินเทอร์เน็ตได้

¹²⁹ Lewis, Glen. *Virtual Thailand: The media and cultural politics in Thailand, Malaysia and Singapore* (New York, NY: Routledge, 2006) อ้างถึงใน วุฒิพล วุฒิวิรพงษ์ และกิงกาญจน์ จงสุขไกล, อ้างแล้ว, 154-155.

กลายเป็นพื้นที่สาธารณะสำคัญในการแสดงออกทางการเมืองของผู้คน ตลอดจนกลุ่มต่าง ๆ ทุกชั่วอุมการณ์ในสังคม ผลจากเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตยุค Web 2.0 ในช่วงก่อนหน้าและการเข้าสู่ยุค Web 3.0 ในช่วง พ.ศ. 2553 ทำให้ผู้ใช้เป็นผู้ผลิตสร้างเนื้อหาได้ด้วยตนเอง (User Generated Content: UGC) บนอินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยนั้น เช่น Facebook, YouTube ได้เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมให้กับประชาชนอย่างกว้างขวาง แต่ในอีกทางหนึ่งก็เป็นพื้นที่ไซเบอร์ในการสร้างวาทกรรมความเกลียดชังหรือ “ประทุษวาจา” (hate speech) ของผู้คนในโลกกายภาพ ดังแนวคิดของ Lynch ที่ได้วิเคราะห์ผลกระทบด้านลบของประชาธิปไตยไซเบอร์ ว่า ประชาธิปไตยไซเบอร์มีศักยภาพเพียงแค่การพบปะหรือเชิญชวนให้ประชาชนเข้าร่วมประท้วงมากกว่า การสร้างภาคประชาสังคมและพรรคการเมืองซึ่งเป็นสถาบันทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางสังคมบนโลกออนไลน์อาจยังไม่พร้อมที่จะเผชิญกับการค้นหาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีการแบ่งปันกลยุทธ์แบบครบวงจร หรือมีความสนใจในกระบวนการประชาธิปไตยที่เป็นระบบ การประท้วงอาจมีจุดมุ่งหมายเพื่อสะท้อนความเกลียดชังในระบอบประชาธิปไตยบนโลกไซเบอร์ ซึ่งส่งผลเสียต่อระบอบประชาธิปไตยในโลกกายภาพ สิ่งนี้สร้างการแบ่งขั้วทางการเมืองและนำฝ่ายตรงข้ามไปสู่จุดของการเผชิญหน้า และโจมตีซึ่งกันและกันด้วยคำพูด วาทศิลป์ มากกว่าการสร้างพื้นที่สำหรับการอภิปรายเชิงสร้างสรรค์¹³⁰ ในช่วงเวลานี้มีการใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ดำเนินคดีและปิดกั้นเว็บไซต์หรือสื่อสังคมออนไลน์ที่มีจุดประสงค์ทางการเมืองและหมิ่นสถาบันพระมหากษัตริย์ไปเป็นจำนวนมาก สถานการณ์ทางการเมืองดังกล่าวเป็นข้ออ้างสำคัญในการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในเวลาต่อมา

4.2.4 การเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 - การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563-2565

ในยุคที่อินเทอร์เน็ตได้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมากขึ้นเป็นลำดับ ผู้คนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ และนิยมใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อเปิดรับข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งถกแถลงประเด็นทางสังคมการเมืองบนโลกออนไลน์อย่างกว้างขวาง ผลจากการขยายตัวของประเด็นทางการเมืองบนสื่อสังคมออนไลน์หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ทำให้รัฐบาล คสช. ตระหนักถึงอิทธิพลของอินเทอร์เน็ต จึงมีการใช้อำนาจควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตเป็นอย่างมากโดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของรัฐ ทำให้มีการผลักดันการร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 รวมถึงการออกประกาศหรือคำสั่งของ คสช. การมีแนวคิดที่จะทำซิงเกิลเกตเวย์ (Single Gateway) การจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News Center Thailand) และการพยายามควบคุมกำกับไปถึงสถาปัตยกรรมโครงสร้างอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยด้วยการออกพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 และการปฏิบัติการของรัฐในการสอดส่องผู้ใช้อินเทอร์เน็ต นักกิจกรรม นักวิชาการ นักการเมือง หรือแม้กระทั่งการจับกุมดำเนินคดีเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

¹³⁰ Lynch, Marc “Twitter Devolutions: How social media is hurting the Arab Spring,”

<https://foreignpolicy.com/2013/02/07/twitter-devolutions/> (accessed November 8, 2015). อ้างถึงใน พิษณุ พงศ์สวัสดิ์, อ้างแล้ว, 179-180.

ขณะที่ประชาชนกลับรู้สึกตื่นตัวกับเรื่องเสรีภาพอินเทอร์เน็ตมากขึ้น แนวโน้มการใช้อินเทอร์เน็ตและคอมพิวเตอร์ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2557 – 2565 พบว่า ในระยะเวลา 8 ปีนี้ ประเทศไทยมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้น โดยผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 34.9 (21.7 ล้านคน) ใน พ.ศ. 2557¹³¹ เป็นร้อยละ 86.6 (56.7 ล้านคน) ใน พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1)¹³² อีกทั้งจากการสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2565 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ประชาชนอายุ 6 ปีขึ้นไป ประมาณ 65.4 ล้านคน มีผู้ใช้โทรศัพท์มือถือ 62.3 ล้านคน (ร้อยละ 95.2)¹³³

ในช่วง พ.ศ. 2556 – 2557 Facebook ถูกใช้เป็นส่วนสื่อสังคมออนไลน์หลักของขบวนการประท้วงต่อต้านรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ก่อนที่บรรยากาศทางการเมืองจะเคลื่อนเข้าสู่การเมืองมวลชน และตามมาด้วยการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ที่สะท้อนให้เห็นพลังของสื่อสังคมออนไลน์ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ความรวดเร็วในการส่งและไหลเวียนของข้อมูลหมุนเวียนไปยังผู้ใช้ทั่วไปที่อาจไม่ได้มีความสนใจหลักและเข้าใจการเมืองในตอนแรก แต่การรับรู้ข่าวสารที่เชื่อมโยงจากเครือข่ายสังคมรอบข้าง ทำให้มีการรวมตัวของคนที่มีความคิดเห็นทางการเมืองในทิศทางเดียวกันเข้าเป็นเครือข่ายสังคมการเมืองเดียวกัน และนำไปสู่กระบวนการสร้างการรวมตัวทางสังคมในโลกกายภาพและย้ายจากกระแสอนไลน์ไปสู่แรงกดดันทางการเมืองจนผลกระทบต่อผู้มีอำนาจ¹³⁴ หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ยังพบว่า มี Facebook ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับทางการเมืองอย่างต่อเนื่องจำนวนมาก โดยฝ่ายเสรีนิยมมักแสดงเนื้อหาที่ครอบคลุมประเด็น เช่น “ประชาธิปไตย” “สิทธิ” “เสรีภาพ” และ “ความเท่าเทียม” ในขณะที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมก็จะเน้นประเด็นทางศีลธรรม “คุณธรรม” “ความจงรักภักดี” “ความเป็นไทย” และ “ความสงบเรียบร้อย” ของบ้านเมืองเป็นประเด็นนำในการสนทนาและการเคลื่อนไหวทางการเมือง อาจกล่าวได้ว่า เป็นปรากฏการณ์ที่ **เปลี่ยนจากการกระทำรวมหมู่ (Collective Action) ไปสู่การกระทำแบบเครือข่าย (Connective Action)** ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประเทศไทย

ในขณะที่สื่อกระแสหลักเป็นช่องทางที่นำเสนอเนื้อหาสนับสนุนรัฐแล้ว YouTube เป็นอีกช่องทางที่เผยแพร่เนื้อหาวิจารณ์ส่วนต่าง ๆ ของอำนาจในสังคมไทย และมีผู้ชมจำนวนมาก แม้ YouTube จะเปิดให้รายงานเนื้อหาที่ผิดกฎหมายจากผู้ใช้และหน่วยงานราชการของไทย แต่ผู้แพร่ภาพกระจายเสียงอาจยังสามารถเผยแพร่สำเนาของคลิปวิดีโอในช่องที่สร้างขึ้นใหม่ได้อย่างง่ายดาย ทำให้ช่องการเมืองไทยบน YouTube มีบทบาทเป็นช่องทางการแสดงออกถึงฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลทหาร และสร้างให้เกิดชุมชนผู้ติดตามอย่างมากมาย ท่ามกลางความสงบเงียบของ

¹³¹ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, *สำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2557*, อ้างแล้ว, 16.

¹³² สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, *การสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1)*, อ้างแล้ว, จ.

¹³³ เรื่องเดียวกัน, จ.

¹³⁴ R. V. Kozinets, “I want to believe: A Netnography of the X-Philes’ subculture of consumption,” *Advances in Consumer Research*, 24, 1997, pp. 470-475. อ้างถึงใน วุฒิพล วุฒิวรพงศ์ และกิงกาญจน์ จงสุขกุล, อ้างแล้ว, 159.

การแสดงออกผ่านสื่อกระแสหลัก เช่น วิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง สื่อสิ่งพิมพ์ ที่ถูกควบคุมการนำเสนอเนื้อหาข้อมูลข่าวสารทางการเมือง นอกจากนี้ YouTube ยังเป็นช่องทางสำคัญสำหรับการสื่อสารและการถ่ายทอดสดการชุมนุมอีกหลายครั้ง เช่น การชุมนุมของกลุ่ม นปช. กลุ่ม กปปส. ตั้งแต่ในช่วงก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 หรือกิจกรรมต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหาร และคลิปการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐในเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองต่าง ๆ ในช่วง พ.ศ. 2557-2560 ซึ่ง YouTube มีระบบที่สามารถรองรับวิดีโอและเสียงจำนวนมากได้ในเวลาเดียวกัน ความสามารถในการอธิบายคลิปวิดีโอและเสียงโดยไม่ต้องอ่านทำให้ผู้ชมจำนวนมากเข้าถึง YouTube ได้ และผู้ใช้ก็พร้อมที่จะหมุนเวียนรับชมหรือส่งต่อเนื้อหาได้ตามความต้องการ¹³⁵ ในหลายกรณี YouTube ยังเป็นสื่อที่ลดข้อจำกัดบางประการของสื่อกระแสหลัก เช่น การสั่งระงับการออกอากาศของสถานีโทรทัศน์วอยซ์ทีวี (Voice TV) ของ กสทช. นำไปสู่การออกอากาศผ่านทาง YouTube หรือการชุมนุมทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2563 – 2565 ของกลุ่มเยาวชนปลดแอก กลุ่มแนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม กลุ่มนักเรียนเลว กลุ่มคณะราษฎร 2563 กลุ่ม REDEM ก็ได้มีการใช้ช่องทาง YouTube เพื่อเผยแพร่เนื้อหาการชุมนุมที่สื่อกระแสหลักไม่สามารถนำเสนอได้

Twitter เป็นอีกช่องทางสื่อสารออนไลน์ที่มีความสำคัญต่อการเมืองไทยที่ถูกใช้อย่างกว้างขวาง ทั้งนักการเมือง นักกิจกรรมทางการเมือง สื่อมวลชน และนักวิชาการ โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่จำนวนมากก็ได้ใช้ Twitter เช่นเดียวกัน ความเป็นสังคมออนไลน์และชุมชนในพื้นที่ Twitter มีพลังจากการติด “Hashtag” ที่มีลักษณะเป็นคำสำคัญเพื่อแสดงความเป็นกลุ่มก้อนและเสียงสนับสนุนเจตนารมณ์ที่สื่อผ่านความหมายนัยทางการเมืองในคำสำคัญนั้น ส่งผลให้สื่อมวลชนกระแสหลักมักจะรายงานอันดับของประเด็นที่มีการสนทนาหรือติด Hashtag ที่เรียกว่า *“เทรนด์ Twitter” (Twitter Trend)* ในอดีตที่ผ่านมา การหวังผลความเปลี่ยนแปลงจากการเคลื่อนไหวในสื่อสังคมออนไลน์ระดับรองดังเช่น Twitter อาจไม่ใช่หนทางที่ตัวแสดงทางการเมือง เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม นักการเมืองหรือพรรคการเมืองจะสนใจหรือให้ความสำคัญ แต่เมื่อ Twitter มีผู้ใช้เป็นคนรุ่นใหม่จำนวนมากจึงกลายเป็นเป้าหมายในการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมือง หรือความนิยมของมวลชน และให้ความสนใจ Twitter ในฐานะของกลไกที่จะส่งผลต่อความสำเร็จในปฏิบัติการทางการเมืองในพื้นที่สังคมจริง ตัวอย่างเช่น ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไปในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2562 ที่พรรคการเมืองใหม่ในสนามเลือกตั้ง คือ พรรคอนาคตใหม่ ประสบความสำเร็จทางการเมืองจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือทางการเมืองในกลยุทธ์การสื่อสารเข้าสู่กลุ่มผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่เป็นคนรุ่นใหม่ได้อย่างกว้างขวาง หรือในการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ในช่วง พ.ศ. 2563 – 2565 ได้มีการใช้ช่องทาง Twitter ใน 3 ลักษณะ คือ การให้ข้อมูลข่าวสาร (Informant) การแสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึก (Emotional) และการระดมขับเคลื่อนทางการเมือง (Mobilization) ส่งผลให้ Twitter มีฐานะเป็นสื่อใหม่ที่เปลี่ยนวิธีการสื่อสารใหม่ในการเมืองภาคประชาชนไปสู่ *“การกระจายอำนาจทางการเมือง”* ได้อย่างน่าสนใจ

หลังจากการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 จนถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563-2565 สื่อต่าง ๆ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางความคิดภายใต้บรรยากาศทางการเมืองที่ร้อนแรง จนนำไปสู่การควบคุม

¹³⁵ วุฒิพล วุฒิวรพงศ์ และกึ่งกาญจน์ จงสุโขล, อ้างแล้ว, 157-162.

จัดการสื่อของทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายประชาชน ส่งผลให้ช่องทางในการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองในสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube, Twitter ได้กลายเป็นช่องทางสำคัญในการนำเสนอข้อมูลตามอุดมการณ์ทัศนคติ ค่านิยม และความคิดความเชื่อทางการเมืองของแต่ละชั่วอุดมการณ์ ในอีกมุมหนึ่งการถกเถียงทางการเมืองดังกล่าวได้ถ่ายทอดการแบ่งขั้วทางการเมือง (Political Polarization) เข้าสู่โลกแห่งอินเทอร์เน็ต ขณะเดียวกันอินเทอร์เน็ตก็เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนผลิตซ้ำการแบ่งขั้วทางการเมืองในโลกกายภาพด้วยเช่นกัน

ปรากฏการณ์ห้องแห่งเสียงสะท้อนออนไลน์ (Echo Chamber) ที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนผลิตซ้ำการแบ่งขั้วทางการเมือง เกิดขึ้นเนื่องจากสื่อสังคมออนไลน์เหล่านี้ไม่ใช่กระดานข่าวด้วยตัวเอง แต่ผู้ใช้สามารถสร้างเนื้อหาด้วยข้อมูลส่วนบุคคลของตนเอง “อัลกอริทึม” หรือคำสั่งของระบบจะดึงเนื้อหาที่เรามักจะสนใจไปยังหน้าหลักของผู้ใช้แต่ละคนให้มากที่สุด โดยการเพิ่มข้อมูลส่วนบุคคลและเพิ่มเพื่อนสองสามคนแรก ระบบจะเรียนรู้พื้นฐานและรสนิยมของผู้ใช้บางส่วนจากผู้ใช้อื่น เป็นผลจากเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตยุค Web 3.0 ในช่วง พ.ศ. 2553 - 2563 หรือ “Semantic Web” ความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมข้อมูล (Information Architecture) ระหว่าง Web 2.0 ที่พัฒนามาสู่ Web 3.0 จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิธีที่เว็บไซต์ได้รับการออกแบบสำหรับการไหลของข้อมูลและการโต้ตอบระหว่างผู้ใช้และเว็บไซต์อย่างง่าย¹³⁶ แม้อินเทอร์เน็ตกลายเป็นจุดสนใจที่สำคัญและมีการใช้สถาปัตยกรรมข้อมูลเพื่อให้เว็บไซต์สื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook, Twitter สามารถสะท้อนเจตจำนงของผู้คนจำนวนมาก ผ่านเสรีภาพในการแสดงออกด้วยการติด Hashtag กด Like กด Share การจัดการข้อมูลบนเว็บมากขึ้น ดีขึ้น และทำให้ผู้เยี่ยมชม สามารถเข้าถึงเนื้อหาของเว็บได้ดีขึ้น แต่ในอีกแง่หนึ่งเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดกลไกฟองสบู่ตัวกรอง (Filter Bubble) ที่คัดกรองเฉพาะข้อมูลข่าวสาร บุคคล กลุ่มผู้คนที่ทัศนคติ ค่านิยม ความคิดความเชื่อทางการเมืองคล้ายกันมาผลิตซ้ำความคิดในโลกทัศน์ของตนเอง เกิด **“ภาวะโลกคู่ขนานทางการเมือง”** ที่ส่งผลต่อ **“การกระทำรวมหมู่” (Collective Action)** ในโลกกายภาพที่กำลังปรับเปลี่ยนรูปโฉมมาสู่ **“การกระทำแบบเครือข่าย (Connective Action)”** ในโลกออนไลน์

เมื่อพิจารณาการใช้อินเทอร์เน็ตตามกลุ่มอายุต่าง ๆ ใน พ.ศ. 2563 ซึ่งเป็นปีที่เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรุ่นใหม่ พบว่า ทุกกลุ่มอายุมีแนวโน้มใช้อินเทอร์เน็ตสูงขึ้น โดยกลุ่มอายุ 15 - 24 ปี มีการใช้อินเทอร์เน็ตสูงที่สุด ร้อยละ 98.4 รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 25 - 34 ปี ร้อยละ 97.3 และกลุ่มอายุ 35 - 49 ปี ร้อยละ 90.6¹³⁷ อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีความแตกต่างในเรื่องกลุ่มอายุสำหรับการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยแล้ว ส่วนกิจกรรมที่ใช้ส่วนใหญ่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, Twitter, LINE, Instagram เป็นต้น ถึงร้อยละ 92.0 รองลงมาคือ ใช้โทรศัพท์ผ่านอินเทอร์เน็ต (Voice over Internet Protocol: VoIP) เช่น โทรผ่าน Line, Facebook, Facetime, WhatsApp เป็นต้น ถึงร้อยละ 90.9 และใช้ในการดาวน์โหลดหรือสตรีมมิงรูปภาพ/หนัง/วิดีโอ/เพลง/เกมส์ เล่นเกมส์ ดูหนัง ร้อยละ 74.3 ในขณะที่ความถี่ในการใช้อินเทอร์เน็ต พบว่า มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตใช้ทุกวัน ถึงร้อยละ

¹³⁶ ปรับปรุงจาก กฤษณพงศ์ เลิศบำรุงชัย, อ้างแล้ว.; ปรับปรุงจาก เวลต์ไวด์เว็บ - จากเว็บ 1.0 ไปยังเว็บ 5.0, อ้างแล้ว.

¹³⁷ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, **สรุปผลที่สำคัญ สืบจากการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2563**, อ้างแล้ว, 7.

89.3 รองลงมาใช้อย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง ร้อยละ 10.1¹³⁸ ส่วนอุปกรณ์ในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่ผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตใช้โทรศัพท์มือถือแบบ Smart Phone ในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตค่อนข้างสูงคือ ร้อยละ 99.2 รองลงมาใช้คอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ ร้อยละ 27.2 และใช้คอมพิวเตอร์พกพา ร้อยละ 12.5¹³⁹

สำหรับระดับการศึกษาของผู้ใช้โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต และคอมพิวเตอร์ ผู้มีการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นกลุ่มที่ใช้โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต และคอมพิวเตอร์สูงที่สุด คือ ร้อยละ 99.5 ร้อยละ 98.2 และร้อยละ 66.8 ตามลำดับรองลงมาคือ ระดับอนุปริญญา ใช้โทรศัพท์มือถือ ร้อยละ 99.4 ใช้อินเทอร์เน็ต ร้อยละ 96.9 และใช้คอมพิวเตอร์ ร้อยละ 33.5 ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ใช้โทรศัพท์มือถือ ร้อยละ 99.2 ใช้ อินเทอร์เน็ต ร้อยละ 95.1 และใช้คอมพิวเตอร์ ร้อยละ 24.8¹⁴⁰ อาชีพของผู้ที่ใช้โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต และ คอมพิวเตอร์เมื่อสอบถามผู้มีงานทำอายุ 15 ปีขึ้นไปในแต่ละกลุ่มอาชีพเกี่ยวกับการใช้โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต และคอมพิวเตอร์ในรอบ 3 เดือนที่ผ่านมา พบว่า อาชีพที่มีการใช้โทรศัพท์มือถือสูงที่สุดคือ ผู้ประกอบวิชาชีพด้าน ต่าง ๆ และอาชีพเสมียนเท่ากันคือ ร้อยละ 99.9 สำหรับอาชีพที่มีการใช้อินเทอร์เน็ตและคอมพิวเตอร์สูงที่สุดคือ ผู้ ประกอบวิชาชีพด้านต่าง ๆ ร้อยละ 99.6 และร้อยละ 89.3 ตามลำดับ¹⁴¹ อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีความแตกต่างใน เรื่องระดับการศึกษา และลักษณะอาชีพ สำหรับผู้ที่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย สะท้อนให้เห็นว่า อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สาธารณะที่เสริมสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงและรับรู้ข้อมูลข่าวสารของคนไทยมากกว่า ในอดีตเป็นอย่างมาก

สำหรับข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการให้ภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร พบว่า คราวเรือนมีความต้องการให้อินเทอร์เน็ตราคาถูก ร้อยละ 51.1 ค่าโทรศัพท์มือถือราคาถูก ร้อย ละ 22.0 และมี Free wifi ในที่สาธารณะ ร้อยละ 16.1¹⁴² สะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนมีความต้องการให้รัฐ ส่งเสริมสนับสนุนการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต เพราะอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สาธารณะที่ได้ช่วยเสริมสร้างความเสมอภาค ในการเข้าถึงและรับรู้ข้อมูลข่าวสารของคนไทย

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ไม่แตกต่างจากงานศึกษาของ Lewis ที่ได้ศึกษาไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 คือ บรรยากาศ และความพยายามที่จะควบคุมสื่อของรัฐไม่เปลี่ยนแปลง ความพยายามในการครอบงำและควบคุมของรัฐมุ่งเป้าไปที่ Facebook เป็นหลัก โดยมีกฎหมายที่ใช้ควบคุมเนื้อหา ส่งผลให้การแชร์ผ่าน Facebook กลายเป็นความผิด และสามารถดำเนินคดีได้ ความคิดเห็นและเนื้อหาทางการเมืองที่เปิดกว้างและตรงไปตรงมามีน้อยลงในพื้นที่ Facebook ของผู้ใช้ในประเทศไทย สิ่งนี้นำไปสู่การเติบโตของโปรแกรมส่งข้อความโต้ตอบแบบทันที เช่น Line, Telegram, Facebook Messenger การก่อตั้งกลุ่มส่วนตัวในสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ และการตั้งค่าความเป็น

¹³⁸ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, *สรุปผลที่สำคัญ สสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยี สารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2563*, อ้างแล้ว, 26-27.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, 8.

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, 22.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 23.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน, 36.

ส่วนตัวของผู้ใช้ เพื่อไม่ให้สามารถเข้าถึงได้จากสาธารณะ และเพื่อซ่อนตัวตนของพวกเขาจากการตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานรัฐ¹⁴³

ในช่วง พ.ศ. 2563 – 2565 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการชุมนุมเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรุ่นใหม่ มีการขยายตัวของการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์แบบกลุ่มปิด สะท้อนให้เห็นความพยายามในการหลบหลีกจากอำนาจรัฐที่มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นเครื่องมือสนับสนุน เช่น กลุ่มรอยัลลิสต์มาร์เก็ตเพลส เป็นกลุ่ม Facebook แบบปิดที่มีสมาชิกเกินกว่า 1 ล้านคน ต่อมากระทรวงดิจิทัลฯ ได้ดำเนินคดีตาม พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มาตรา 14 (3) เป็นการนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลใด ๆ อันเป็นความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรหรือความผิดเกี่ยวกับการก่อการร้ายตามประมวลกฎหมายอาญา¹⁴⁴ และรัฐบาลไทยขอให้ Facebook ปิดกั้นการเข้าถึงหน้า Royal List Marketplace แต่ Facebook ได้แถลงว่าเตรียมที่จะดำเนินการทางกฎหมายกับรัฐบาลไทยโดย Facebook อ้างว่าความต้องการดังกล่าวจากรัฐบาลไทยขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนสากลอย่างร้ายแรง อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงออก การดำเนินงานของ Facebook มีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องและรักษาสิทธิของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตทุกคน¹⁴⁵ ภายหลังถูกจำกัดการเข้าถึงในประเทศไทยสืบเนื่องจากคำร้องขอทางกฎหมายจากกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมได้มีการก่อตั้งกลุ่ม “รอยัลลิสต์มาร์เก็ตเพลส-ตลาดหลวง” ขึ้นมาใหม่โดยมีสมาชิกประมาณ 2.3 ล้านคน นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเฟซบุ๊ก “โยกย้าย มาสายสะโพกโยกย้าย” หรือชื่อกลุ่มเดิมว่า “ย้ายประเทศกันเถอะ” ซึ่งเป็นกลุ่ม Facebook แบบปิด มีสมาชิกประมาณ 1.1 ล้านคน สำหรับคนอยากย้ายถิ่นที่ตั้งคำถามกับความไม่มั่นคงของชีวิต การเมือง และอนาคตที่ประชาชนไม่สามารถเลือกเองได้ และความล้มเหลวในการบริหารประเทศของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ และการรับมือกับโควิด-19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการจัดการเรื่องวัคซีน หลังจากกลุ่มถูกปิดเพราะมีการรายงาน Facebook ว่า มีการละเมิดกฎการใช้งานร่วมกัน (against community standards) ได้มีการตั้งเพจ Facebook ชื่อคล้ายกันขึ้นมา “ย้ายประเทศกันเถอะ-โยกย้ายมาสายสะโพกโยกย้าย” เพื่อเพิ่มช่องทางในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ส่วนก่อนหน้านี้ได้มีการเปิดช่อง YouTube ชื่อว่า “To The New Land” ซึ่งมีผู้กดติดตามมากกว่า 1.14 แสนคน¹⁴⁶

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2564 มีนักกิจกรรมและนักการเมืองจำนวนหนึ่งที่ใช้โทรศัพท์ iPhone ได้รับคำเตือนจากบริษัท Apple ว่า โทรศัพท์ของพวกเขาอาจตกเป็นเป้าการเจาะระบบที่ได้รับการสนับสนุนโดยรัฐ ด้วยสปายแวร์เพกาซัส¹⁴⁷ นับได้ว่าเป็นอาวุธสอดแนมทางไซเบอร์ที่ก้าวหน้าที่สุดในโลก ซึ่งได้ถูกพบว่ามีกรเอามาใช้

¹⁴³ Lewis, Glen., *ibid.* อ้างถึงใน อ้างถึงใน วุฒิปล วุฒิวรพงศ์ และกิงกาญจน์ จงสุขไกล, อ้างแล้ว, 166.

¹⁴⁴ บีบีซีไทย, “รอยัลลิสต์มาร์เก็ตเพลส: กระทรวงดิจิทัลฯ แจ้งความ “ปวิน ชัชวาลพงศ์พันธ์” ฐานผิด พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์,” <https://www.bbc.com/thai/thailand-53832347> (สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564).

¹⁴⁵ สยามรัฐออนไลน์, “เฟซบุ๊กประเทศไทยออกแถลงการณ์ชี้รัฐบาลไทยละเมิดสิทธิมนุษยชนกระทบเสรีภาพในการแสดงออก,” <https://siamrath.co.th/n/177408> (สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564).

¹⁴⁶ บีบีซีไทย, “กลุ่มโยกย้ายมาสายสะโพกโยกย้ายถูกรายงานละเมิดกฎจนถูกปิด 3 ชั่วโมง ตั้งเพจใหม่และเปิดช่องยูทิวบ์,” <https://www.bbc.com/thai/thailand-57160011> (สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564).

¹⁴⁷ เพกาซัส คือ สปายแวร์ที่มีความซับซ้อนและมีประสิทธิภาพสูง ผลิตโดยบริษัท NSO Group บริษัทผู้ให้บริการด้านความมั่นคงไซเบอร์สัญชาติอิสราเอล โดยบริษัทดังกล่าวจะขายผลิตภัณฑ์ให้กับหน่วยงานของรัฐเท่านั้น และจะต้องได้รับการอนุมัติ

กับคนไทยที่เห็นต่างจากรัฐ การศึกษาของ iLaw, DigitalReach และ Citizen Lab แห่ง Munk School of Global Affairs & Public Policy มหาวิทยาลัยโตรอนโต แคนาดา ซึ่งยังคงไม่เสร็จสิ้น พบว่ามีโทรศัพท์ของบุคคลอย่างน้อย 30 คน ถูกเจาะระบบได้สำเร็จโดยสลายแควร์ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2563 – 2564 ซึ่งเป็นช่วงที่กระแสการชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยทั่วประเทศกำลังขึ้นสูง คนส่วนใหญ่ที่ถูกเจาะมีบทบาทในการประท้วงเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย สนับสนุนการปฏิรูปการเมืองและสถาบันพระมหากษัตริย์ ระหว่าง พ.ศ. 2563-2564 การใช้เพกาซัสต่อผู้เห็นต่างทางการเมือง เชื่อได้ว่ามีแรงจูงใจสามประการ คือ เพื่อสอดส่องกิจกรรมบนโลกออนไลน์ของผู้ชุมนุม เพื่อติดตามสถานการณ์การประท้วง และเพื่อหาข้อมูลแหล่งที่มาของเงินทุนการประท้วง¹⁴⁸

การเมืองของอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 จึงมีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายต่อต้าน แต่รัฐจะยังมีความได้เปรียบทั้งทางเทคโนโลยี การยึดครองทรัพยากร และโครงสร้างพื้นฐานทางอำนาจต่าง ๆ เช่น ระบบกฎหมาย การเป็นเจ้าของสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตของประเทศ รวมถึงระบบความมั่นคง แต่อินเทอร์เน็ตก็ยังคงถูกใช้จากฝ่ายต่อต้านรัฐอย่างกว้างขวางอยู่ตามพัฒนาการของเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตและเช่นเดียวกับการขยายฐานของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตที่กว้างขวางมากขึ้น ในขณะที่การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตของรัฐก็มีความเข้มข้นมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน โดยหลักการพื้นฐานของอินเทอร์เน็ตมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับเสรีภาพในการแสดงออก (freedom of expression) มีลักษณะเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนทุกกลุ่มสามารถพูดคุยสนทนาแลกเปลี่ยนต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างอิสระด้วยความเสมอภาค เป็นชุมชนเสมือนจริงของผู้คนที่มาปฏิสัมพันธ์กัน แลกเปลี่ยนความรู้ มีความสนใจร่วมกัน บนเครือข่ายขนาดใหญ่ที่เชื่อมต่อโยงใยกันทั่วทั้งโลก ประเด็นเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดข้อถกเถียงเกี่ยวกับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ต ความถูกต้องเหมาะสมของเนื้อหา และความสมดุลในบทบาทของรัฐที่เข้ามากำกับดูแลเนื้อหาของอินเทอร์เน็ตเป็นอย่างมาก

4.3 ประเภทวิทยาของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในการเมืองไทย

จากการศึกษาประเภทวิทยาของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต (Typology of the Internet content regulation) ประกอบกับการเมืองของอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 ซึ่งให้

จากทางการอิสราเอลเสียก่อน เมื่ออุปกรณ์ใดถูกเจาะระบบได้สำเร็จ เพกาซัสจะเปลี่ยนโทรศัพท์เป้าหมายให้กลายเป็นเครื่องมือสอดแนมระยะไกล ผู้เจาะระบบจะสามารถควบคุมเครื่องมือสื่อสารของเป้าหมายได้อย่างเบ็ดเสร็จ โดยจะสามารถเข้าถึงข้อมูลทั้งหมดในเครื่องทั้งรูปภาพ วิดีโอ ข้อความ บันทึกการโทรศัพท์ รวมทั้งยังสามารถเปิดกล้อง และไมโครโฟนของเครื่องเพื่อสอดแนมตามเวลาจริง โดยที่เจ้าของเครื่องไม่รู้ตัว อ้างอิงจาก โอลอร์, “ปรสิตติดโทรศัพท์: ข้อค้นพบเมื่อสลายแควร์เพกาซัสถูกใช้ต่อผู้เห็นต่างจากรัฐบาล,” https://freedom.ilaw.or.th/report-parasite-that-smiles-th?fbclid=IwAR09Mthwzwwi_gQXCZ2OH4iYXuiWRnHqqSqzHOYm1IFh3MmYVDBcHVPUIUY (สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2565).

¹⁴⁸ โอลอร์, “ปรสิตติดโทรศัพท์: ข้อค้นพบเมื่อสลายแควร์เพกาซัสถูกใช้ต่อผู้เห็นต่างจากรัฐบาล,” https://freedom.ilaw.or.th/report-parasite-that-smiles-th?fbclid=IwAR09Mthwzwwi_gQXCZ2OH4iYXuiWRnHqqSqzHOYm1IFh3MmYVDBcHVPUIUY (สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2565).

ความสัมพันธ์ของอินเทอร์เน็ตกับการเมืองไทย และมุมมองต่ออินเทอร์เน็ตของรัฐไทยในแต่ละสมัย โดยสามารถจัดกลุ่มประเภทวิทยาของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย ได้ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ประเภทวิทยาของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย
(Typology of the Thailand Internet content regulation)

มิติของประเภท วิทยา (Typology dimensions)	ก่อน พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2548 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2549	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2549 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2557	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2557 – การเคลื่อนไหว ของคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563-2565	
1. ความคิด (Ideas)					
	1.1) รูปแบบการ ปกครอง (Governing regime type)	- ระบอบ ประชาธิปไตย	- ระบอบ ประชาธิปไตย	- ระบอบเผด็จการ - ระบอบการ ปกครองแบบผสม (hybrid regimes)	- ระบอบการ ปกครองแบบผสม (hybrid regimes)
	1.2) กระบวน ทัศน์ในการ กำกับดูแล (Regulatory paradigm)	- ไม่มีกฎหมาย เฉพาะ ใช้กฎหมาย อาญา และ กฎหมายแพ่ง	- ไม่มีกฎหมาย เฉพาะ ใช้กฎหมาย อาญา และ กฎหมายแพ่ง - ประกาศ/คำสั่ง คปค. (คมช.)	- การกำกับโดยรัฐ (state regulation) โดย ใช้ตัวแบบรัฐเป็นผู้ ควบคุม (state model) - พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์ฯ พ.ศ. 2550 - ประมวล กฎหมายอาญา มาตรา 112 และ 116 - ประกาศ/คำสั่ง คปค. (คมช.) และ คสช.	- การกำกับโดยรัฐ (state regulation) โดย ใช้ตัวแบบรัฐเป็นผู้ ควบคุม (state model) - พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์ฯ พ.ศ. 2550 และ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560 - พ.ร.บ.ความ มั่นคงปลอดภัยไซ เบอร์ฯ พ.ศ. 2562 - ประมวล กฎหมายอาญา มาตรา 112 และ 116 - ประกาศ/คำสั่ง คสช.

มิติของประเภท วิทยา (Typology dimensions)		ก่อน พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2548 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2549	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2549 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2557	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2557 – การเคลื่อนไหว ของคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563-2565
	1.3) เป้าหมาย ของการพัฒนา เทคโนโลยี สารสนเทศและ การสื่อสาร (ICT development goals)	- การแสวงหาการ ลงทุนโดยตรงจาก ต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI)	- การแสวงหาการ ลงทุนโดยตรงจาก ต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI)	- การพัฒนาสังคม (Social Development)	- การใช้เทคโนโลยี เพื่อเพิ่มมูลค่า (Value-added Technology)
	1.4) บรรทัดฐาน ทางสังคม (Norms)	- ความเป็นไทย - การปกป้อง ศีลธรรมอันดีของ ประชาชน - ความมั่นคงของ ชาติ - เสถียรภาพทาง สังคม	- ความเป็นไทย - การปกป้อง ศีลธรรมอันดีของ ประชาชน - ความมั่นคงของ ชาติ - เสถียรภาพทาง สังคม	- ความเป็นไทย - การปกป้อง ศีลธรรมอันดีของ ประชาชน - ความมั่นคงของ ชาติ - เสถียรภาพทาง สังคม	- ความเป็นไทย - การปกป้อง ศีลธรรมอันดีของ ประชาชน - ความมั่นคงของ ชาติ - เสถียรภาพทาง สังคม
2. การเข้าถึง อินเทอร์เน็ต (Internet penetration)	<u>หมายเหตุ</u> ข้อมูล ร้อยละผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตต่อ ประชากรจาก สำนักงานสถิติ แห่งชาติ	ร้อยละผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตต่อ ประชากร (%)	ร้อยละผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตต่อ ประชากร (%) - พ.ศ.2548 (12.0) - พ.ศ.2549 (14.2)	ร้อยละผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตต่อ ประชากร (%) - พ.ศ.2550 (15.5) - พ.ศ.2551 (18.2) - พ.ศ.2552 (20.1) - พ.ศ.2553 (22.4) - พ.ศ.2554 (23.7) - พ.ศ.2555 (26.5) - พ.ศ.2556 (28.9) - พ.ศ.2557 (34.9)	ร้อยละผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตต่อ ประชากร (%) - พ.ศ.2558 (39.3) - พ.ศ.2559 (47.5) - พ.ศ.2560 (52.9) - พ.ศ.2561 (60.8) - พ.ศ.2562 (66.7) - พ.ศ.2563 (77.8) - พ.ศ.2564 (81.8) - พ.ศ.2565 (86.6) (ไตรมาส 1)
3. การจัดการโดย สถาบันของรัฐ (Institutional arrangement)					

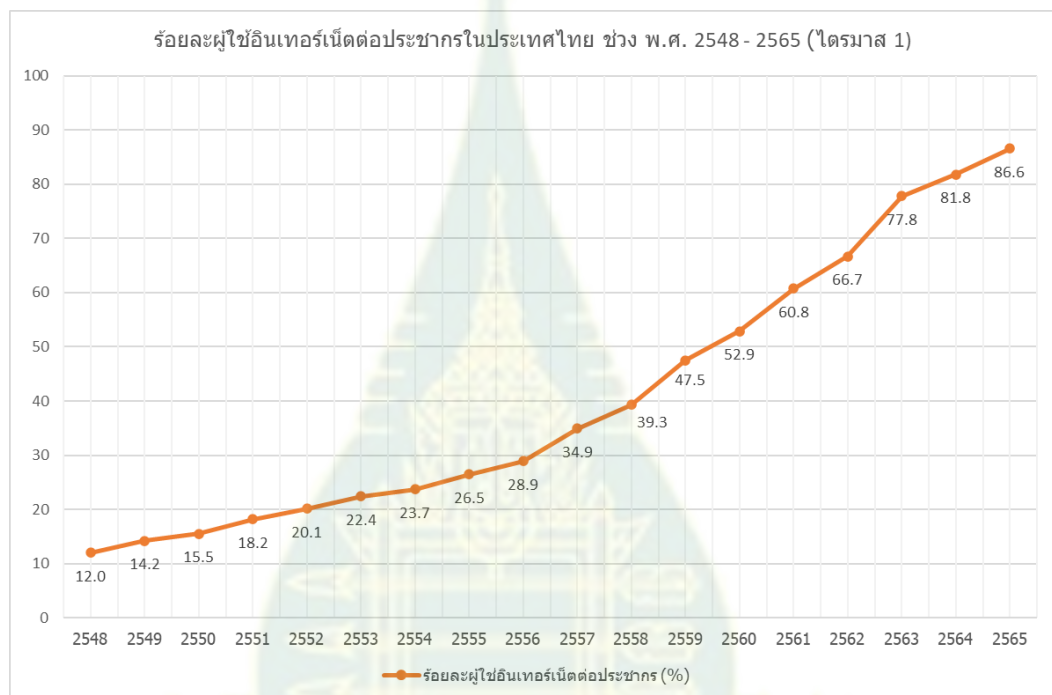
มิติของประเภท วิทยา (Typology dimensions)		ก่อน พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2548 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2549	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2549 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2557	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2557 – การเคลื่อนไหว ของคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563-2565
	3.1) การเข้าถึง อินเทอร์เน็ต (Access)	- การควบคุม สถาปัตยกรรมทาง กายภาพของ อินเทอร์เน็ต	- การควบคุม สถาปัตยกรรมทาง กายภาพของ อินเทอร์เน็ต	- การควบคุม วิธีการเข้าถึง คอมพิวเตอร์และผู้ ให้บริการ อินเทอร์เน็ต - การควบคุม สถาปัตยกรรมทาง กายภาพของ อินเทอร์เน็ต	- การควบคุม วิธีการเข้าถึง คอมพิวเตอร์และผู้ ให้บริการ อินเทอร์เน็ต - การควบคุม สถาปัตยกรรมทาง กายภาพของ อินเทอร์เน็ต
	3.2) การทำงาน ของอินเทอร์เน็ต (Functionality)	- ควบคุมทาง กายภาพของการ เชื่อมต่อโดย รัฐวิสาหกิจ - ไม่ได้ควบคุม ซอฟต์แวร์การ สื่อสาร - ควบคุม โปรโตคอลทาง เทคนิคของการ สื่อสารทาง อินเทอร์เน็ตโดย รัฐวิสาหกิจและผู้ ให้บริการ อินเทอร์เน็ต (ISP)	- ควบคุมทาง กายภาพของการ เชื่อมต่อโดยบริษัท มหาชนที่รัฐถือหุ้น ใหญ่ - ไม่ได้ควบคุม ซอฟต์แวร์การ สื่อสาร - ควบคุม โปรโตคอลทาง เทคนิคของการ สื่อสารทาง อินเทอร์เน็ตโดย บริษัทมหาชนที่รัฐ ถือหุ้นใหญ่และผู้ ให้บริการ อินเทอร์เน็ต (ISP)	- ควบคุมทาง กายภาพของการ เชื่อมต่อโดยบริษัท มหาชนที่รัฐถือหุ้น ใหญ่ - ไม่ได้ควบคุม ซอฟต์แวร์การ สื่อสาร แต่ขอ ความร่วมมือไปยัง บริษัทผู้ให้บริการ ในการตรวจจับ และระงับเนื้อหา (Take-down Notice) และ จับกุมดำเนินคดี - ควบคุม โปรโตคอลทาง เทคนิคของการ สื่อสารทาง อินเทอร์เน็ตโดย บริษัทมหาชนที่รัฐ ถือหุ้นใหญ่และผู้	- ควบคุมทาง กายภาพของการ เชื่อมต่อโดยบริษัท มหาชนที่รัฐถือหุ้น ใหญ่ - ไม่ได้ควบคุม ซอฟต์แวร์การ สื่อสาร แต่ขอ ความร่วมมือไปยัง บริษัทผู้ให้บริการ ในการตรวจจับ และระงับเนื้อหา (Take-down Notice) และ จับกุมดำเนินคดี - ควบคุม โปรโตคอลทาง เทคนิคของการ สื่อสารทาง อินเทอร์เน็ตโดย บริษัทมหาชนที่รัฐ ถือหุ้นใหญ่และผู้

มิติของประเภท วิทยา (Typology dimensions)		ก่อน พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2548 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2549	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2549 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2557	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2557 – การเคลื่อนไหว ของคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563-2565
				ให้บริการ อินเทอร์เน็ต (ISP) และเกิดแนวคิด Single Gateway - จัดตั้งกองบังคับ การปราบปราม การกระทำ ความผิดเกี่ยวกับ อาชญากรรมทาง เทคโนโลยี (บก. ปอท.)	ให้บริการ อินเทอร์เน็ต (ISP) - จัดตั้งศูนย์ ต่อต้านข่าวปลอม ประเทศไทย (Anti-Fake News Center Thailand) - จัดตั้ง กองบัญชาการ สืบสวนสอบสวน อาชญากรรมทาง เทคโนโลยี (บช. สอท.)
	3.3) กิจกรรมบน อินเทอร์เน็ต (Activity)	- การคัดกรองและ การบล็อกเว็บไซต์ หรือโปรแกรม - การเฝ้าระวัง สอดส่องกิจกรรม ออนไลน์	- การคัดกรองและ การบล็อกเว็บไซต์ หรือโปรแกรม - การเฝ้าระวัง สอดส่องกิจกรรม ออนไลน์	- การคัดกรองและ การบล็อกเว็บไซต์ หรือโปรแกรม - การเฝ้าระวัง สอดส่องกิจกรรม ออนไลน์ - การจัดการและ ควบคุมวาทกรรม ทางสังคมและ การเมือง - การควบคุม บังคับแหล่งที่มา และความรับผิดชอบ ของตัวกลาง	- การคัดกรองและ การบล็อกเว็บไซต์ หรือโปรแกรม - การเฝ้าระวัง สอดส่องกิจกรรม ออนไลน์ - การจัดการและ ควบคุมวาทกรรม ทางสังคมและ การเมือง - การควบคุม บังคับแหล่งที่มา และความรับผิดชอบ ของตัวกลาง
4. ผลประโยชน์ (Interests)		- กลุ่มทุนธุรกิจ สื่อสาร - นักการเมือง	- กลุ่มทุนธุรกิจ สื่อสาร - นักการเมือง	- กลุ่มทุนธุรกิจ สื่อสาร - นักการเมือง	- กลุ่มทุนธุรกิจ สื่อสาร - นักการเมือง

มิติของประเภท วิทยา (Typology dimensions)		ก่อน พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2548 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2549	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2549 – การรัฐประหาร พ.ศ. 2557	หลังการ รัฐประหาร พ.ศ. 2557 – การเคลื่อนไหว ของคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563-2565
				- ทหาร	- ทหาร
5. ปัจจัยระหว่าง ประเทศ (International Factors)		- ข้อตกลงองค์การ การค้าโลก (WTO)	- ข้อตกลงองค์การ การค้าโลก (WTO) - ข้อตกลง ICANN	- ข้อตกลงองค์การ การค้าโลก (WTO) - ข้อตกลง ICANN	- ข้อตกลงองค์การ การค้าโลก (WTO) - ข้อตกลง ICANN
6. เหตุการณ์ที่ เกิดขึ้น (Incidents)		- พฤษภาคม พ.ศ. 2535	- การชุมนุมกลุ่ม พันธมิตรฯ	- การชุมนุมกลุ่ม พันธมิตรฯ - การชุมนุมกลุ่ม นปช. - การรัฐประหาร พ.ศ. 2549 - การชุมนุมกลุ่ม กปปส. - การรัฐประหาร พ.ศ. 2557	- การชุมนุมกลุ่ม เยาวชนคนรุ่นใหม่

จากตารางที่ 4.1 แสดงให้เห็นถึงมิติของประเภทวิทยา (Typology dimensions) ของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย โดยมีประเด็นที่น่าสนใจหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา ซึ่งประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองระบอบเผด็จการ สลับกับระบอบการปกครองแบบผสม (hybrid regimes) ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะประชาธิปไตยและเผด็จการดำรงอยู่ร่วมกัน ดังสะท้อนให้เห็นจากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับในช่วงเวลาดังกล่าวที่ออกแบบโครงสร้างสถาบันทางการเมืองและกระบวนการทางการเมืองในลักษณะของการสร้างประชาธิปไตยแบบถูกควบคุมกำกับ สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต (Internet regulatory paradigm) ในช่วงเวลาเดียวกันที่เป็นการกำกับโดยรัฐ (state regulation) หรือตัวแบบรัฐเป็นผู้ควบคุม (state model) ซึ่งมีกลไกสำคัญของรัฐ ได้แก่ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 รวมถึงประกาศหรือคำสั่งของ คปค. (คมช.) หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และประกาศหรือคำสั่งของ คสช. หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 รวมถึงการออกพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 กลไกทางกฎหมายเหล่านี้ยังถูกใช้ประกอบกับประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 และ 116 อีกด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐมีความเข้มข้นขึ้นตามการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet penetration) ของผู้คนด้วยเช่นกัน ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตต่อประชากรของประเทศไทย ใน พ.ศ. 2548 มีเพียงร้อยละ 12.0 จนกระทั่งใน พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1) มีสูงมากถึงร้อยละ 86.6 ของประชากรทั้งหมด โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา มีจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตต่อประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังแผนภูมิที่ 4.1 เพราะการขยายตัวของสื่อสังคมสังคมออนไลน์เข้าสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็ว ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตและอุปกรณ์มีราคาถูกลง ผู้คนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ เช่น โทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต ได้อย่างกว้างขวาง ทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลไม่ใช่ปัญหาหลักของอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยอีกต่อไป

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงร้อยละผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 (ไตรมาส 1)

ในทางกลับกันบรรทัดฐานทางสังคม (Norms) ของไทยซึ่งถูกยึดโยงอยู่กับอุดมการณ์ของรัฐที่ขับเคลื่อนด้วยมายาคติความเป็นไทย วาทกรรมเพื่อปกป้องศีลธรรมอันดีของประชาชน เพื่อความมั่นคงของชาติ หรือเพื่อเสถียรภาพทางสังคม จึงทับซ้อนกับพื้นที่ในโลกไซเบอร์ที่ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตต้องการสร้างพื้นที่เสรีภาพในการแสดงออกด้วยข้อตกลงหรือกติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้นในโลกไซเบอร์ **“ความแปลกแยกจากรัฐ”** เหล่านี้ ส่งผลให้การจัดการโดยสถาบัน (Institutional arrangement) ของรัฐในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Access) เพิ่มสูงมากขึ้นตามจำนวนผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ด้วยการควบคุมวิธีการเข้าถึงคอมพิวเตอร์และผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต การควบคุมสถาปัตยกรรมทางกายภาพของอินเทอร์เน็ต รวมทั้งการควบคุมการทำงานของอินเทอร์เน็ต (Functionality) ด้วยการควบคุมทางกายภาพของการเชื่อมต่อโดยบริษัทมหาชนที่รัฐถือหุ้นใหญ่เป็นเจ้าของโครงข่ายเคเบิลของประเทศ และยังมี การขอความร่วมมือไปยังบริษัทผู้ให้บริการในการตรวจจับและระงับ

เนื้อหา (Notice and Take down) มีการจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News Thailand) กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) กองบัญชาการสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บช.สอท.) หน่วยงานเหล่านี้เป็นกลไกรัฐหลักที่ใช้ในการป้องกันปราบปรามการกระทำความผิดบนอินเทอร์เน็ต ในส่วนกิจกรรมบนอินเทอร์เน็ต (Activity) รัฐยังมีกลไกการคัดกรองและการบล็อกเว็บไซต์หรือโปรแกรม การเฝ้าระวังสอดส่องกิจกรรมออนไลน์ การจัดการและควบคุมวาทกรรมทางสังคมและการเมือง ตลอดจนการควบคุมบังคับแหล่งที่มาและความรับผิดชอบของตัวกลางคือผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) อีกด้วย สอดคล้องกับที่ OpenNet ซีให้เห็นถึงหน่วย “ผู้ตรวจสอบไซเบอร์” ที่ทำงานในกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ปัจจุบันคือกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม) ระบุห้ามเนื้อหาเกี่ยวกับภาพอนาจาร การพนัน การก่อการร้าย ขบวนการแบ่งแยกดินแดน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันพระมหากษัตริย์¹⁴⁹

การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตในช่วง พ.ศ. 2549 ถึง พ.ศ. 2565 เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับ “เหตุการณ์ที่เป็นตัวกระตุ้น” (trigger events) ในโลกกายภาพ ทั้งการชุมนุมกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย การชุมนุมกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) การรัฐประหาร พ.ศ. 2549 การชุมนุมกลุ่ม กปปส. การรัฐประหาร พ.ศ. 2557 และการเคลื่อนไหวชุมนุมกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ทั้งในโลกไซเบอร์และโลกกายภาพ ช่วง พ.ศ. 2563 – 2565 จะเห็นได้ว่า ผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholder) ที่มีความเกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตมีความหลากหลายซับซ้อนมากยิ่งขึ้น แต่กลุ่มผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตยังกระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองและชนชั้นนำทางเศรษฐกิจเป็นหลัก จึงก่อให้เกิดคำถามต่อการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตที่ไม่เป็นไปตามหลักการสากลเรื่องเสรีภาพในการแสดงออก และหลักธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ต (Internet Governance) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมในการกำกับดูแลร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนบนโลกออนไลน์ การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐมีความเข้มข้นขึ้นด้วยบทบัญญัติกฎหมาย การจัดตั้งกลไกหน่วยงานรัฐ และการผูกขาดควบคุมทรัพยากรอินเทอร์เน็ตของรัฐ สอดคล้องกับการจัดระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ต (Freedom on the Net) ของ freedomhouse.org ในมิติอุปสรรคในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต มิติข้อจำกัดในเรื่องเนื้อหา และมิติการละเมิดสิทธิของผู้ใช้ ช่วง พ.ศ. 2554 – 2564 (หมายเหตุ: ไม่มีการจัดระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตก่อน พ.ศ. 2554 และยังไม่มีการจัดระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตใน พ.ศ. 2565) ดังตารางที่ 4.2

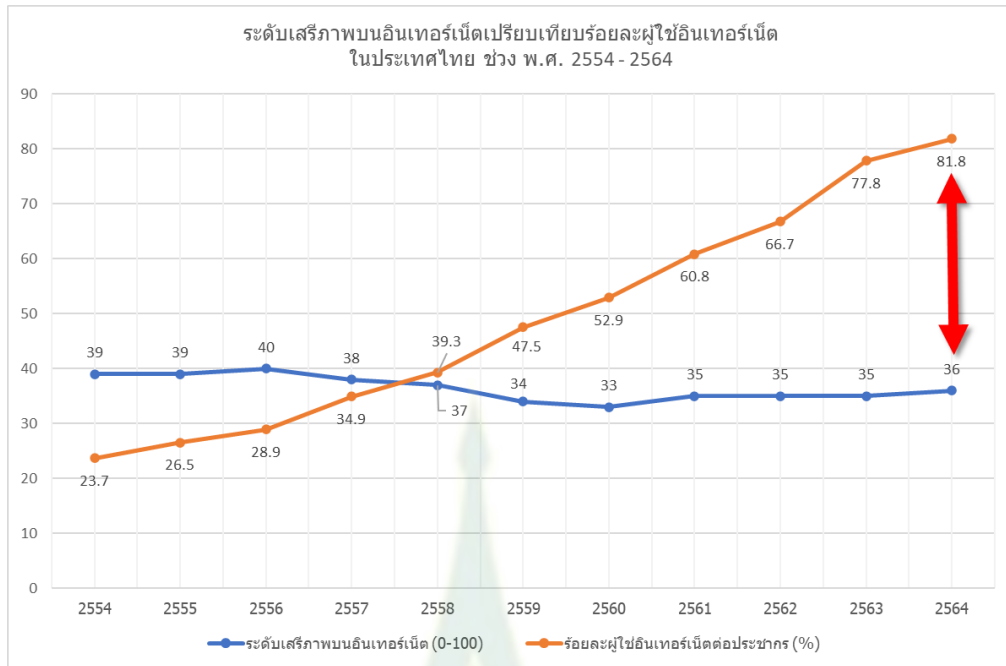
¹⁴⁹ OpenNet Initiative, “Thailand. OpenNet Initiative,” <https://opennet.net/research/profiles/thailand> (2012) cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 46.

ตารางที่ 4.2 การจัดระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ต (Freedom on the Net)
ของ freedomhouse.org ในช่วง พ.ศ. 2554 – 2564

	2554	2555	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563	2564
1) อุปสรรคในการเข้าถึง อินเทอร์เน็ต (Obstacles to Access) (คะแนนเต็ม 25)	13	14	15	14	16	15	15	16	16	16	16
2) ข้อจำกัดในเรื่อง เนื้อหา (Limits on Content) (คะแนนเต็ม 35)	12	14	14	14	13	12	11	11	11	12	13
3) การละเมิดสิทธิของ ผู้ใช้ (Violations of User Rights) (คะแนนเต็ม 40)	14	11	11	10	8	7	7	8	8	7	7
ระดับเสรีภาพบน อินเทอร์เน็ต (คะแนน 0-100)	39	39	40	38	37	34	33	35	35	35	36
สถานะ	ไม่เสรี	ไม่เสรี	เสรี บางส่วน	ไม่เสรี	ไม่เสรี	ไม่เสรี	ไม่เสรี	ไม่เสรี	ไม่เสรี	ไม่เสรี	ไม่เสรี

ที่มาของข้อมูล: รวบรวมข้อมูลจาก www.freedomhouse.org ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2565

จากตารางที่ 4.2 สถานะของเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยช่วง 10 ปีที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตที่อยู่ในระดับไม่เสรีเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติการละเมิดสิทธิของผู้ใช้ (Violations of User Rights) มีแนวโน้มลดลง (หมายความว่ามีการละเมิดสิทธิของผู้ใช้มากขึ้น) นับตั้งแต่ พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นปีที่มีการรัฐประหารเป็นต้นมา เนื่องด้วยมีกลไกทางกฎหมาย การจัดตั้งหน่วยงานเพื่อสอดส่องตรวจสอบ และการดำเนินคดีเกี่ยวกับการกระทำความผิดบนอินเทอร์เน็ตที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยสามารถเปรียบเทียบระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตกับร้อยละผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2554 – 2564 (หมายเหตุ: ไม่มีการจัดระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตก่อน พ.ศ. 2554 และยังไม่มีการจัดระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตใน พ.ศ. 2565) ได้ดังแผนภูมิที่ 4.2

ที่มาของข้อมูล: รวบรวมข้อมูลจาก www.freedomhouse.org และสำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2565

แผนภูมิที่ 4.2 แสดงระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตเปรียบเทียบร้อยละผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2554 - 2564

จากแผนภูมิที่ 4.2 เมื่อเปรียบเทียบระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตกับร้อยละผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2554 – 2564 จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2557 แนวโน้มผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยเพิ่มขึ้นต่อเนื่องอย่างเป็นลำดับ ขณะที่ระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตลดลงและมีแนวโน้มทรงตัวอยู่ในระดับไม่เสรี และใน พ.ศ. 2564 มีช่องว่างระหว่างผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยกับระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตที่ห่างกันอย่างเห็นได้ชัด

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมาการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐบาลมีความสัมพันธ์กับการเมืองไทยมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการขยายตัวของสื่อสังคมออนไลน์เข้าสู่สังคมไทยใน พ.ศ. 2557 ส่งผลให้มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มมากขึ้นควบคู่กับการมีกลไก มาตรการ และการกระทำของรัฐบาลในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตของรัฐบาลที่สูงขึ้น ตลอดจนมีคดีความที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดบนอินเทอร์เน็ตที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตของรัฐบาลนำไปสู่การตั้งคำถามว่าแนวคิด หรือความคิดของรัฐบาลในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตคืออะไร หรือวางอยู่บนหลักการ หรือตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งใด ทิศทางและแนวโน้มในอนาคตที่จะพัฒนาการกำกับดูแลให้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อสร้างสรรค์ประชาธิปไตยควรเป็นอย่างไร

4.4 แนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตทั้งทางตรงและทางอ้อม

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2548 - 2565 การเมืองในระบบของไทยได้ถูกตั้งคำถามต่อความชอบธรรมเป็นอย่างมาก เพราะกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น พรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐสภา ถูกปิดกั้นกดทับ ทำให้ตีบตัน แคลง และไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการหรือแก้ปัญหาให้กับประชาชน กลไกเหล่านี้จึงอยู่ในภาวะของความล่าช้า ในขณะที่การเรียกร้องประเด็นทางสังคมการเมืองกลับมีความหลากหลาย ซับซ้อน และมีความก้าวหน้าเป็นอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าการเมืองไทยช่วงดังกล่าวอยู่ในภาวะ **“การเมืองนอกสภาก้าวหน้า แต่การเมืองในสภาล่าช้า”** การเมืองภาคประชาชนบนท้องถนนที่ถูกล้อมปราบได้พัฒนามาสู่การมีส่วนร่วมทางสังคมการเมืองในโลกไซเบอร์ สื่อสังคมออนไลน์ในยุคเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต Web 2.0 และ Web 3.0 สร้างโอกาสให้ประชาชนมีทางเลือกในการใช้เสรีภาพในการแสดงออกมากกว่าอดีต เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทในทางการเมือง เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวบนโลกไซเบอร์ การเคลื่อนไหวภาคพลเมืองบนอินเทอร์เน็ต (e-Movement) การกำหนดวาระข่าวสาร การสร้างมติสาธารณะทางการเมืองผ่านการณรงค์ทางการเมือง อิเล็กทรอนิกส์ (e-campaigning) และการสื่อสารประเด็นทางสังคมการเมืองต่าง ๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเป็นพื้นที่สาธารณะจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดังกล่าว แม้จะเข้ามาช่วยเกื้อหนุนเสรีภาพในการแสดงออก แต่อีกด้านหนึ่งก็อาจถูกนำมาใช้ในการบั่นทอนประชาธิปไตยได้เช่นเดียวกัน รวมถึงอาจมีประเด็นเกี่ยวกับความถูกต้องเหมาะสมของเนื้อหา ตลอดจนบทบาทของรัฐบนอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกและการกระทำต่าง ๆ ของรัฐอีกด้วย หลายประเทศพยายามออกกฎหมายเพื่อจำกัดข่าวปลอม (Fake News) หรือมีการทำแคมเปญในโลกโซเชียลที่เสี่ยงต่อการแทรกแซงทางการเมือง เช่น ประเทศเยอรมนีมีกฎหมายควบคุมกำกับข่าวปลอม ส่วนประเทศมาเลเซียก็ออกกฎหมายนี้เช่นเดียวกัน แต่ภาคประชาสังคมของมาเลเซียคัดค้านว่าเป็นการกัดกันเสรีภาพของประชาชน ประเทศเวียดนามหรือแทบทุกประเทศเพื่อนบ้านของประเทศไทย ต่างก็มีกฎหมายไซเบอร์ที่เอาไว้ใช้ปราบปรามคนเห็นต่าง สะท้อนว่ารัฐบาลของหลายประเทศใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือในการจัดการผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

กรณีที่รัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรอินเทอร์เน็ต มีหน่วยงานราชการ มีทุน มีบุคลากร และสามารถควบคุมกลไกอินเทอร์เน็ตหลายอย่าง รัฐจึงกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ประเทศจีนมีโครงการควบคุมอินเทอร์เน็ตของจีนที่เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2546 ในชื่อ Golden Shield Project ซึ่งมักจะเรียกว่า The Great Firewall of China โดยมีเกตเวย์เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต 3 ช่องทางที่กรุงปักกิ่ง นครเซี่ยงไฮ้ และนครกว่างโจว ด้วยงบประมาณกว่า 24,000 ล้านบาท มีบุคลากรกว่า 2 ล้านคนทำหน้าที่ตรวจสอบข้อมูลที่กระทบความมั่นคงและบล็อกข้อมูลดังกล่าว¹⁵⁰ เทคโนโลยีเหล่านี้ทำให้การต่อสู้ขัดขืนต่ออำนาจรัฐยากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม

¹⁵⁰ ไทยพีบีเอส, “เดอะ เกรท ไฟร์วอลล์ กรณีศึกษาอินเทอร์เน็ตเกตเวย์จากจีน,”

ประชาชนจีนจำนวนมากไม่น้อยถูกทำให้รู้สึกว่าการกระทำเหล่านี้ไม่ใช่การล่วงละเมิดสิทธิส่วนบุคคล แต่เป็นการรักษาความปลอดภัยให้กับสังคมโดยรวม สะท้อนให้เห็นว่า ความแตกต่างในเชิงสังคมวิทยา ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม ส่งผลต่อการหล่อหลอมกล่อมเกลாதทัศนคติและความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในแต่ละสังคมที่แตกต่างกัน

ขณะที่แนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐในทางอ้อม ในกรณีประเทศฟิลิปปินส์มีความน่าสนใจ โดยมีคนที่รักประธานาธิบดีดูเตอร์ตก่อตั้ง Facebook Fanpage ชื่อว่า “Duterte Fan” ซึ่งทำหน้าที่ค่า ชูชมชื่นบรรดานักสิทธิมนุษยชนในฟิลิปปินส์ กลุ่มเหล่านี้ทำงานโดยที่ได้รับการปล่อยปละละเลยจากรัฐ แม้ไม่ถึงขั้นที่รัฐจะช่วยเหลือเต็มที่แต่หากกลุ่มนี้มีการกระทำที่ล่วงละเมิดกฎหมายรัฐก็อาจไม่ดำเนินการใด ๆ กลุ่มคนเหล่านี้จึงกลายเป็นกลุ่มภาคประชาสังคมที่นิยมนโยบายไม่เสรีนิยม ละเมิดสิทธิมนุษยชนได้ในนามของความมั่นคงปลอดภัยหรือเพื่อความสงบของสังคม ในทางกลับกันกลุ่มคนเหล่านี้รู้สึกว่าคุณภาพของตนเองเป็นประชาชนทั่วไปที่มีจิตอาสาช่วยรัฐบาล เช่นเดียวกับเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองหลายครั้งในโลกกายภาพซึ่งมีผู้สนับสนุนการกระทำละเมิดสิทธิเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนของรัฐ โดยรู้สึกว่าคุณภาพตนเองต้องทำอะไรบางอย่างเพื่อบ้านเมือง กลไกดังกล่าวจึงเป็นการกระทำทางอ้อมของรัฐที่สนับสนุนการสร้าง ความขัดแย้งทางการเมือง (political conflict) ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนสถานที่ในการใช้ความรุนแรงทางการเมือง (political violence) จากโลกกายภาพไปอยู่ในโลกไซเบอร์เท่านั้น¹⁵¹

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตทำให้รัฐไม่สามารถควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตได้อย่างเบ็ดเสร็จทั้งทางตรงและทางอ้อมเสียทีเดียว ในอดีตประเทศไทยไม่มีกฎหมายที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตโดยตรง มีเพียงประกาศหรือคำสั่งของ คปค. (คมช.) หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 จนกระทั่งมีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 รวมถึงประกาศหรือคำสั่งของ คสช. หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 มีการออกพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 เพื่อพยายามควบคุมกำกับไปถึงสถาปัตยกรรมโครงสร้างอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) กองบัญชาการสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บข.สอท.) เพราะกลไกปกติควบคุมไม่ได้ทั้งที่รัฐพยายามควบคุม นอกจากนี้ ใน พ.ศ. 2564 ยังมีการปรับปรุงกฎหมายลำดับรองตาม พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ เพื่อปรับปรุงประกาศกระทรวงฯ ที่ใช้บังคับมานานเพื่อให้ทันสมัย สอดคล้องกับแนวปฏิบัติที่เป็นสากล และสามารถพิสูจน์และยืนยันตัวตนของผู้ใช้งานทั้งในสื่อสังคมออนไลน์ และดิจิทัลแพลตฟอร์มต่าง ๆ อีกทั้งยังมีการพิจารณา (ร่าง) ประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม เรื่อง หลักเกณฑ์การจัดเก็บข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ของผู้ให้บริการ พ.ศ. และแนวทางการกำกับดูแลและการลงทะเบียนผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์โดยดูจากแนวทางของต่างประเทศเป็น

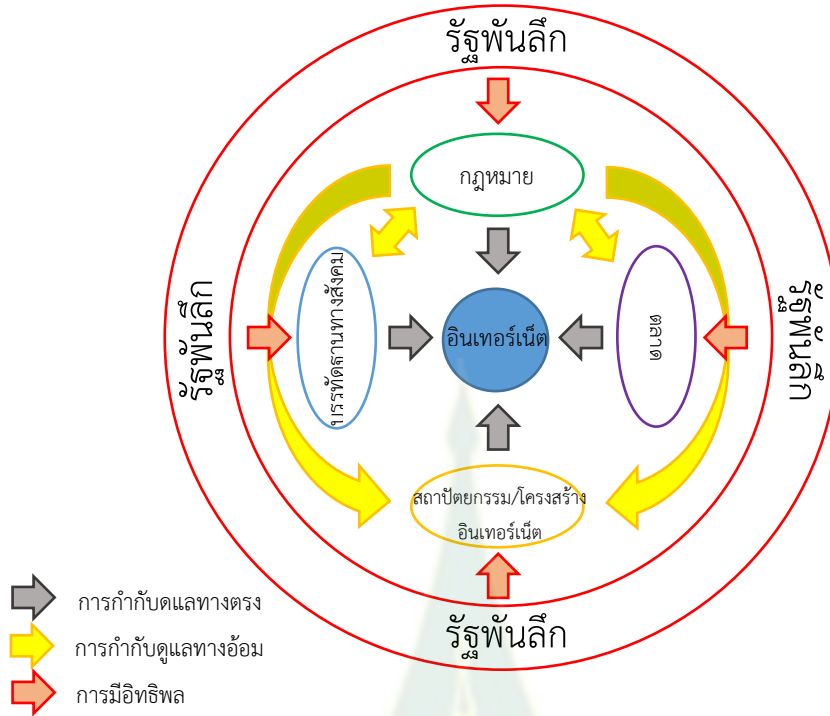
¹⁵¹ จารุกิตติ์ ธีรดาพงศ์ (เรียบเรียง), “Digital Politics การเมืองใหม่ในโลกดิจิทัลกับจันจิรา สมบัติพูนศิริ,” <https://www.the101.world/one-on-one-ep-37/> (สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2564).

ต้นแบบ¹⁵² อย่างไรก็ตาม การต่อสู้เคลื่อนไหวของพลเมืองเน็ต (Netizen) เพื่อถ่วงดุลกับรัฐปรากฏให้เห็นในอีกมุมหนึ่งเช่นเดียวกัน เช่น การต่อต้านแนวคิดที่จะทำชิงเกล็ดเว่ยของรัฐบาล คสช. สะท้อนให้เห็นว่า ไม่มีฝ่ายใดสามารถควบคุมกำกับเนื้อหาในอินเทอร์เน็ตได้ทั้งหมด

จากคำถามของการวิจัยที่ต้องการศึกษาแนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้เห็นทิศทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ แนวโน้ม และแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคต ผู้วิจัยจึงได้นำกรอบแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Framework) เรื่ององค์ประกอบของการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต (Pathetic Dot Theory) ของ Lawrence Lessig¹⁵³ ที่ชี้ให้เห็นองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ (1) กฎหมาย (2) ตลาด (3) บรรทัดฐานทางสังคม (4) สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรม การวิจัยจากเอกสาร และการวิจัยภาคสนามด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า โครงสร้างรัฐในประเทศไทยไม่ได้มีเพียงรัฐปกติที่มีรัฐบาลเป็นผู้บริหารและควบคุมกำกับให้สังคมเดินไปตามกฎหมายเท่านั้น หากแต่ยังมีโครงสร้างรัฐคู่ขนานที่เรียกว่า “รัฐพันลึก” กำกับรัฐบาลและระบบราชการอยู่อีกชั้นหนึ่งด้วย รัฐพันลึกยังส่งต่อการประกอบสร้างอุดมการณ์ของรัฐ เช่น บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งนำมาสู่การบัญญัติและบังคับใช้กฎหมายที่สอดคล้องกับ “ลักษณะพิเศษของสังคมไทย” อีกด้วย *งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นไปสู่การสร้างตัวแบบ (model) เพื่อเป็นทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory)* ในการอธิบายองค์ประกอบ 5 ประการที่ส่งผลต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของไทย ได้แก่ (1) รัฐพันลึก (2) กฎหมาย (3) ตลาด (4) บรรทัดฐานทางสังคม (5) สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย อันจะทำให้เห็นทิศทาง แนวโน้ม และเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองต่อไปในอนาคต โดยสามารถอธิบายได้ดังแผนภาพที่ 4.1

¹⁵² มติชนออนไลน์, “ช่วยดูดี ยังไม่ได้สั่งปิดกลุ่มย้ายประเทศกันเถอะ ลั่นคนไทยคนต่างชาติทำความผิดนอกประเทศต้องลงโทษให้ได้,” https://www.matichon.co.th/politics/news_2733167 (สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2564).

¹⁵³ Lessig, Lawrence. *Code: And Other Laws of Cyberspace* (New York: Basic Books, 1999)

แผนภาพที่ 4.1 แสดงตัวแบบการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย
(Thailand Internet content regulation Model)

4.4.1 รัฐพันลึก

โครงสร้างรัฐของไทยเป็นรัฐที่มีสิ่งตกค้างและความสืบเนื่องมาจากกระบวนการสถาปนารัฐชาติ (Nation-State building) นับแต่การปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2435 กลไกระบบราชการซึ่งเป็นสถาบันทางการเมืองในรัฐชาติสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นสถาบันแรกจึงมีอิทธิพลอย่างสูงในทุกภาคส่วนของสังคม จนสามารถพัฒนาความเป็นสถาบันฝังรากลึกกลงในสังคมในฐานะครอบงำสังคมได้ ส่งผลให้ระบบราชการไทยมีพลังอำนาจอย่างมากทั้งในทางการเมืองและการบริหาร เป็นผู้กุมกลไกการบริหารงานรัฐ กลไกทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ในฐานะผู้คุมและกำหนดนโยบาย การกำหนดและบังคับใช้กฎหมาย การใช้ทรัพยากรการบริหารจัดการต่าง ๆ รวมถึงการสร้างมายาคติทางสังคมวัฒนธรรมได้อย่างเบ็ดเสร็จ

รัฐราชการไทยจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดลักษณะของนโยบายทั้งทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม สร้างมายาคติทางวัฒนธรรมอันมีผลให้เกิดบรรทัดฐานทางสังคม มีความสัมพันธ์กับอำนาจทุนและตลาด รวมทั้งพัฒนามาสู่ความเป็น “รัฐราชการแบบใหม่” (Neo-Bureaucratic state polity) หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 รัฐราชการแบบใหม่ไม่เน้นการปกครอง แต่เน้นการครอบงำ เป็นพันธมิตรกลุ่มทุนและมวลชน โดยมีรูปธรรมคือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 การแต่งตั้งสภานิติบัญญัติแห่งชาติในสมัย คสช. เพื่อออกกฎหมายจำนวนมาก การกำหนดในรัฐธรรมนูญให้มีสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) มาจากการเสนอแต่งตั้งของ คสช. ตามบทเฉพาะกาล กลไกเหล่านี้ได้มีส่วนในการออกกฎหมายที่ประชาชนต้องปฏิบัติตาม มีการผูกขาดอำนาจการบังคับใช้ และเป็นตัวแทนเชิงสถาบันในกระบวนการกำหนดนโยบายทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต โดยใช้กลไกอำนาจรัฐ

เพื่อควบคุมกำกับเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตทั้งทางตรงและทางอ้อม

นักวิชาการหลายคนชี้ให้เห็นการมีอยู่ของสิ่งที่พวกเขาเรียกว่า “ทวิรัฐ” (dual state)¹⁵⁴ “รัฐคู่ขนาน” (parallel state)¹⁵⁵ หรือ “รัฐพินลิก” (deep state)¹⁵⁶ ซึ่งหมายถึง รัฐซ้อนรัฐ ประกอบไปด้วยหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งรัฐบาลพลเรือนควบคุมได้จำกัดหรือไม่สามารถควบคุมได้เลย รัฐพินลิกเป็นอิสระ มีระบบระเบียบ และมีกฎหมายเกี่ยวกับลำดับชั้นของตนเอง ด้วยการดำรงอยู่คู่ขนานไปกับรัฐปกติ รัฐพินลิกมีกลไกรัฐที่ทำงานด้านอุดมการณ์เพื่อใช้ปรับแต่งวาทกรรมว่าด้วยประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับความต้องการของตน¹⁵⁷ กลไกนี้ทำงานผ่านการฉวยใช้มติมหาชน ทั้งยังใช้วิธีการต่าง ๆ อย่างหลากหลาย รวมทั้งการสร้างสถานการณ์วิกฤตและสภาวะฉุกเฉินต่อความมั่นคงของชาติ¹⁵⁸ รัฐพินลิกเหมือนกับรัฐปกติตรงที่ไม่ได้เป็นรัฐเชิงเดี่ยว แต่ประกอบไปด้วยตัวละครหลายตัวและเครือข่ายหลากหลายที่แก่งแย่งชิงอำนาจกันอยู่ภายใต้กรอบของรัฐพินลิก อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างที่ชัดเจนที่สุดระหว่างรัฐปกติกับรัฐพินลิกคือ รัฐปกตินั้นประชาชนสามารถมองเห็นรัฐชนิดนี้ได้ ขณะที่รัฐพินลิกแฝงตัวอยู่และไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำใด ๆ รัฐพินลิกคือกรอบโครงสร้างที่มองไม่เห็น ภายใต้กรอบโครงสร้างนี้เองที่ผลประโยชน์ทางสถาบันของกลุ่มบุคคลที่ไม่ต้องรับผิดชอบต่อใด ๆ และเครือข่ายขนชั้นน่านอกรัฐรวมตัวกันอยู่¹⁵⁹

Simon Paul Watmough ได้ศึกษาเรื่อง Democracy in the Shadow of the Deep State Guardian Hybrid Regimes in Turkey and Thailand โดยเสนอแนวคิดการผลิตซ้ำทางสถาบันของระบอบการปกครองแบบลูกผสม ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์บทบาทอิทธิพลของรัฐพินลิกในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของไทยได้ ดังแผนภาพที่ 4.2

¹⁵⁴ Fraenkel E., *The Dual State, A Contribution to the Theory of Dictatorship* (Oxford: Oxford University Press, 1941) อ้างถึงใน เออเจนี เมริโอ, “รัฐพินลิกในไทย พระราชอำนาจ และศาลรัฐธรรมนูญ (พ.ศ.2540-2558),” แปลจาก “Thailand’s Deep State, Royal Power and Constitutional Court (1997-2015),” *Journal of Contemporary Asia*, 46(3) (2016): 445-466. แปลโดย วีระ อนามศิลป์ *วารสารฟ้าเดียวกัน*, 14(1) (2559): 14.

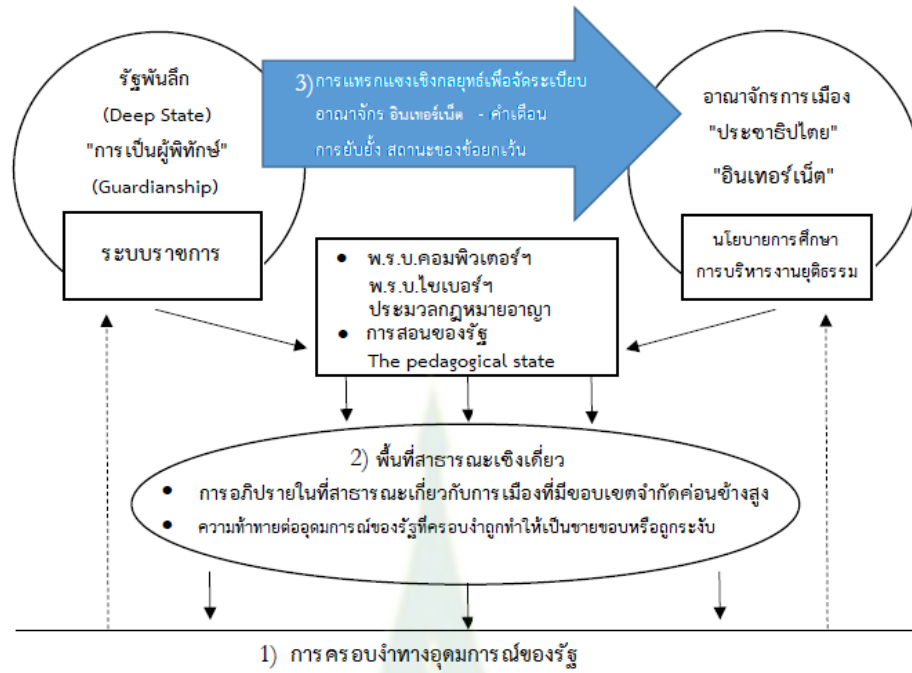
¹⁵⁵ Paxton R., *The Anatomy of Fascism* (New York: Random House, 2004) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁶ Dale Scott P., *The Road to 9/11, Wealth, Empire, and the Future of America* (Berkeley: University of California Press, 2008) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁷ Althusser L., *Ideologic et appareils ideologiques d’Etat* (Notes pour une re-cherche). (La Pensee, 1970, 151: 3-38. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁸ Tunander O., “Democratic State versus Deep state: Approaching the Dual state of the West,” In *Government of the Shadows: Parapolitics and Criminal Sovereignty*, ed. Wilson E. (London: Pluto Press, 2009), p. 66. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 14.

¹⁵⁹ Ahmed N., Capitalism, “Covert Action and State Terrorism: Toward a Political Economy of the Dual State,” In *The Dual State, Parapolitics, Carl Schmitt and the National Security Complex*, ed. Wilson E. (Farnham: Ashgate, 2012), p. 79 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 15.

แผนภาพที่ 4.2 แสดงบทบาทอิทธิพลของรัฐพันลึกในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต

ที่มา : Watmough, Simon. "Democracy in the Shadow of the Deep State Guardian Hybrid Regimes in Turkey and Thailand," (PhD diss., Florence: European University Institute, 2017), 75.

1) การครอบงำทางอุดมการณ์ของรัฐ

รัฐพันลึกถูกท้าทายด้วยความเป็นโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต ที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อ "อุดมการณ์ชาตินิยมแบบไทย" หรือมาายาคติ "ความเป็นไทย" ซึ่งเป็นแก่นแกนหลักทางความคิดของรัฐพันลึก เสกสรรค์ ประเสริฐกุล จำแนกมาายาคติของสังคมไทยต่อเรื่อง "ชาติ" ออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ คือ ประวัติศาสตร์แห่งชาติ อัตลักษณ์แห่งชาติ และผลประโยชน์แห่งชาติ

เสกสรรค์ อธิบายประวัติศาสตร์แห่งชาติในการก่อเกิดรัฐไทยสมัยใหม่ว่า รัฐไทยมีลักษณะเฉพาะ คือ 1) รัฐไทยสมัยใหม่เป็นรัฐที่เปลี่ยนแปลงตนเองจากรัฐอนุรักษนิยมเป็นรัฐสมัยใหม่ แต่รัฐอนุรักษนิยมยังไม่ถูกยกเลิกอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงมีสิ่งตกค้างจำนวนมากเหลือจากสภาพอนุรักษนิยม 2) รัฐไทยเปลี่ยนรูปแบบการปกครองก่อนที่จะมีชาติในความหมายสมัยใหม่ ดังนั้นรัฐจึงกลายเป็นผู้สร้างชาติด้วยคำจำกัดความของตนเอง กล่าวคือ รัฐจินตนาการว่าชาติไทยควรมีลักษณะอย่างไร 3) รัฐไทยยกเลิกความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบดั้งเดิมโดยเลียนแบบโครงสร้างอาณานิคมของตะวันตก คือการรวมอำนาจให้เป็นรัฐศูนย์กลางตั้งแต่แรก ดังนั้นกลไกสถาบันที่ปกครองสังคมจึงถือกำเนิดขึ้นก่อนสถาบันทางการเมืองสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นกองทัพหรือระบบราชการ ล้วนเกิดก่อนรัฐสภา และไม่ค่อยจะเป็นสถาบันของประชาชนเพราะเกิดขึ้นด้วยเจตนารมณ์อื่น ทั้งมีการบ่มเพาะในแง่โครงสร้างการทำงานและอุดมการณ์มาอีกแบบหนึ่ง การเกิดขึ้นของกลไกทางสถาบันที่ปกครองสังคมก่อนสถาบันทางการเมืองเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่ทำให้ประชาธิปไตยของไทยมีลักษณะที่ผันผวนจนถึงในปัจจุบัน 4) การรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง การที่รัฐบังคับบัญชาสังคมจากบนลงล่าง ได้ทำให้รัฐไทยมีสภาพเป็นรัฐของชนชั้นนำมากกว่ารัฐของประชาชน ขณะที่ชนชั้นกลางกลับเข้าไม่ถึงอำนาจ

นอกจากนี้ อัตลักษณ์แห่งชาติเป็นสิ่งที่รัฐไทยได้ประดิษฐ์ขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติสำหรับสังคมการเมืองไทย ดำเนินมาในลักษณะที่รัฐเป็นผู้บังคับบัญชาของชาติ และรัฐเป็นผู้ประดิษฐ์ความเป็นไทย เพื่อให้สอดคล้องกับฐานะการควบคุมของตน ความเป็นไทยดังกล่าวจึงกลายเป็นค่านิยมที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง นอกจากนี้ ยังบ่มเพาะปัญหามากมายให้เกิดขึ้น จนเรื่อรังรุนแรงถึงปัจจุบัน โอกาสที่รัฐไทยจะเปลี่ยนนิยามความเป็นไทยได้น้อยมาก ตราบใดที่รัฐต้องการควบคุมสังคมโดยผ่านระบอบอำนาจนิยม ดังนั้นการเลือกที่ผ่านมาของรัฐไทยจึงเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงความคิดและความทรงจำของผู้คนให้สอดคล้องรองรับกับนิยามตามคำจำกัดความนี้ จากนั้นจึงผลักดันผู้ไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้ไปเป็น “คนอื่น” ซึ่งหมายความว่าพวกเขาไม่ใช่คนไทยที่รัฐยอมรับ การทำให้ประชาธิปไตยเป็นอุดมการณ์หลักของสังคมไทย ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องหักล้างอัตลักษณ์ไทยในสัดส่วนที่มีนัยสำคัญ เพราะอัตลักษณ์ไทยที่รัฐกำหนดไว้มีความเป็นอำนาจนิยมมาแต่ต้น อาจกล่าวได้ว่า แม้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย แต่กลไกรัฐเก่าในระบอบการเมืองใหม่ยังคงขับเคลื่อนอัตลักษณ์ของอุดมการณ์ชาตินิยมไทย ดังที่ เสกสรรค์ สรุพบว่าอัตลักษณ์ของความเป็นไทย คือ 1) ต้องเทิดทูนบูชาพระมหากษัตริย์ 2) ต้องรักทูนนิยม ไม่เป็นชายหรือคอมมิวนิสต์ 3) ต้องเชื่อฟังรัฐเหมือนลูกเชื่อฟังพ่อ ซึ่งก็คือต้องยอมรับระบอบอำนาจนิยมนั่นเอง¹⁶⁰ รัฐพันลึกจึงมีอิทธิพลต่อ “บรรทัดฐานทางสังคม” (Norms) ในสังคมไทย โดยเฉพาะการกำหนดค่านิยมของเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่มีความเหมาะสมผ่านระบบการศึกษาและการสอนของรัฐต่อสังคม และการกำหนดขอบข่ายของกระทำความผิดตาม “กฎหมาย” (Law) ที่ปรากฏในกระบวนการร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ผ่านระบบกฎหมายที่ร่างขึ้นโดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติที่มาจากการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ 2557 รวมถึงระบบการบริหารงานยุติธรรมของรัฐด้วย

สำหรับประเด็นผลประโยชน์แห่งชาติ เมื่อรัฐไทยสร้าง “ชาติ” ขึ้นเป็นเหตุให้เกิดการดำรงอยู่ของรัฐ ผลประโยชน์ของชาติจึงกลายเป็นข้ออ้างความชอบธรรมในการกำหนดนโยบายโดยปริยาย แต่มาถึงยุคโลกาภิวัตน์แนวคิดหรือข้ออ้างเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติกลับถูกเปิดโปงให้เห็นความว่างกลวงได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดของระบบทุนนิยมโลกและแนวคิดเกี่ยวกับผลประโยชน์ของชาติขัดแย้งกัน ผลกระทบอีกประการหนึ่งจากระบบทุนนิยมยุคโลกาภิวัตน์ก็คือ การเสื่อมถอยของแนวคิดเรื่องผลประโยชน์ของชาติ ทำให้คนจำนวนมากเริ่มมองเห็นว่า รัฐไม่ศักดิ์สิทธิ์ให้เชื่อฟังอีกต่อไป ดังนั้นทุกกลุ่มจึงพร้อมที่จะกดดันรัฐเพื่อประโยชน์ที่พวกเขาสมควรได้รับ ไม่มีใครยอมรับผลประโยชน์ของชาติที่เลื่อนลอย จับต้องไม่ได้ ทุกฝ่ายต้องการผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมชัดเจนว่าใครได้อะไรและมากน้อยเพียงใด ทำให้อำนาจของรัฐชาติเกิดความเสื่อมถอยทุกระดับ¹⁶¹ รัฐพันลึกจึงพยายามเข้ามามีอิทธิพลต่ออินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งของขบวนการโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่อความเชื่อ ค่านิยมในประวัติศาสตร์ชาติ เกิดบรรทัดฐานใหม่ที่กระทบต่ออัตลักษณ์แห่งชาติ และผลประโยชน์แห่งชาติ จึงมีการกำกับ “ตลาด” (Market) อินเทอร์เน็ตผ่านการกำกับดูแลผู้ให้บริการ อีกทั้งพยายามเข้ามามีอิทธิพลต่อ

¹⁶⁰ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “มายาคติว่าด้วยชาติ,” ใน *ถอดรื้อมายาคติ*, กฤษฎา ศุภวรรณกุล (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ: ศูนย์ข้อมูล & ข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง (TCU), 2557), 44-56.

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน, 59-62.

“สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต” (Architecture/Structure of Internet) ผ่านการผูกขาดโครงข่ายการสื่อสารของบริษัทมหาชนที่รัฐเป็นผู้ถือหุ้น ด้วยกลไกหลักคือ พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 เป็นต้น

2) การสร้างพื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยว (Monist Public Sphere)

คุณลักษณะของอินเทอร์เน็ตที่เป็นเครือข่ายซึ่งไม่มีศูนย์กลาง จึงสวนทางกับรัฐไทยที่มีลักษณะโครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ โดยมีการขับเคลื่อนทางประวัติศาสตร์ด้วยระบอบราชการซึ่งเป็นสถาบันทางการเมืองสถาบันแรกในสังคมไทยก่อนสถาบันประชาธิปไตยอื่น ๆ เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง หรือแม้กระทั่งกระบวนการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การรวมกลุ่มเชิงอัตลักษณ์ต่าง ๆ เป็นต้น คุณลักษณะของอินเทอร์เน็ตที่เป็นพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ได้ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์แห่งชาติ หรือ “ความเป็นไทย” ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐไทยประดิษฐ์ขึ้นในลักษณะที่รัฐเป็นผู้บังคับบัญชาของชาติ การที่รัฐไทยเน้นไปที่การเปลี่ยนความคิดและความจำของประชาชนให้สอดคล้องรองรับกับนิยามความเป็นไทย กลับถูกท้าทายจากความเป็นชุมชนเสมือนจริง (virtual community) บนอินเทอร์เน็ตที่สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวาง อีกทั้งสวนทางกับค่านิยมของระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญคือ “เสรีภาพในการแสดงออก” (freedom of expression) สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์แห่งชาติหรือ “ความเป็นไทย” ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์เป็นอย่างมาก เช่น ปรากฏการณ์กลุ่มปิด (Private Group) บน Facebook ไม่ว่าจะป็นกลุ่ม “รอยัลลิสต์มาร์เก็ตเพลส-ตลาดหลวง” หรือ กลุ่ม “ย้ายประเทศกันเถอะ” เป็นต้น ในแง่ผลประโยชน์แห่งชาติเป็นเหตุผลในการดำรงอยู่ของรัฐ ผลประโยชน์ของชาติจึงกลายเป็นข้ออ้างความชอบธรรมในการกำหนดนโยบาย หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ต มักจะมีจุดเน้นไปที่ความมั่นคงของรัฐ โดยมักปรากฏวาทกรรมในกฎหมายหรือเหตุผลทางนโยบายต่าง ๆ เช่น เพื่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อความมั่นคงของรัฐ เป็นต้น

จุดเปลี่ยนที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้จำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน คือ นโยบายที่ส่งเสริมอุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ต และส่งเสริมการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในระดับครัวเรือน ภายหลังจากมีการจัดตั้งกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เมื่อ พ.ศ. 2545 และมีการดำเนินการ 2 โครงการ คือ โครงการคอมพิวเตอร์เอื้ออาทร และโครงการอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงราคาถูก ส่งผลให้ราคาของเครื่องคอมพิวเตอร์และบริการอินเทอร์เน็ตลดลงในระดับที่ครัวเรือนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ และได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในช่วงหลัง พ.ศ. 2546 เมื่อจำนวนผู้ใช้เพิ่มมากขึ้นจึงทำให้เริ่มปรากฏเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมมากขึ้นไปด้วย โดยเฉพาะต่อเด็กและเยาวชน เช่น เว็บไซต์ลามก เว็บไซต์ขายของผิดกฎหมาย เกมออนไลน์ รวมถึงเนื้อหาที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองสูง เช่น เว็บไซต์ที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ เว็บไซต์ที่มีเนื้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ¹⁶²

เนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อมายาคติทางวัฒนธรรมหรือ “ความเป็นไทย” อันเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่รัฐพันลึกได้สร้างขึ้น รัฐพันลึกจึงพยายามสร้าง “พื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยว” ที่ผูกขาด

¹⁶² พัทธมน วงศนาค, อ้างแล้ว, 36-37.

อำนาจการถือครองและความชอบธรรมในพื้นที่นี้โดยรัฐพันลิก ด้วยปฏิบัติการจำกัดการอภิปรายในที่สาธารณะ ดังเช่นในโลกไซเบอร์บนอินเทอร์เน็ตที่การอภิปรายเกี่ยวกับการเมืองมีขอบเขตจำกัดค่อนข้างสูง ประเด็นที่ท้าทายต่ออุดมการณ์ของรัฐถูกทำให้เป็นชายขอบหรือถูกระงับโดยการกระทำของหน่วยงานรัฐทั้งทางตรงด้วยระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐ หรือการกระทำทางอ้อมต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่แสดงออกทางการเมืองแตกต่างหรือต่อต้านท้าทายการครอบงำทางอุดมการณ์ของรัฐ อุดมการณ์ของรัฐที่ครอบงำจะพัฒนาไปเป็น “วัฒนธรรมสาธารณะ” (public culture) ที่ผู้ปกครองควบคุมดูแล รวมถึงโรงเรียน สถาบันสาธารณะ สื่อมวลชน และชุมชนท้องถิ่นด้วย ดังที่กล่าวไปแล้ว การวิพากษ์วิจารณ์ของสื่อมวลชนและสภาพแวดล้อมของสื่อที่มีความเป็นพหุสังคม การมีภาคประชาสังคมที่มีชีวิตชีวา และการอภิปรายสาธารณะที่เปิดกว้างไม่มากนักน้อยเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะในประเด็นธรรมดาทั่วไปเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับให้ทำได้ แต่จะมีความเคร่งครัดหากเป็นประเด็นภายในขอบเขตที่กำหนดโดยชนชั้นสูงผู้ปกครองของรัฐ

3) การแทรกแซงเชิงกลยุทธ์เพื่อจัดระเบียบอาณาจักรอินเทอร์เน็ต

รัฐพันลิกถูกท้าทายด้วยความเป็นโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อ “อุดมการณ์ชาตินิยมแบบไทย” หรือมายาคติ “ความเป็นไทย” ซึ่งเป็นแก่นแกนหลักทางความคิดของรัฐพันลิก ในแง่นี้ รัฐพันลิกจึงมีกลยุทธ์ทั้งคำเตือน การยับยั้ง การมีสถานะข้อยกเว้น โดยอาศัย “บรรทัดฐานทางสังคม” (Norms) ในสังคมไทยที่รัฐพันลิกได้ผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (reproduction) ผ่านกลไกระบบการศึกษา ระบบราชการ ผู้ปกครองยังใช้ทรัพยากรของรัฐเพื่อสอน บัน กำหนดรูปโฉม และให้ความรู้แก่พลเมืองในเรื่องความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับผู้ปกครอง กล่าวคือทั้งผู้ปกครองและพลเมืองเป็นส่วนหนึ่งขององคาพยพในสังคม ดังนั้น รัฐถือว่ามิบทบาทในการสอนในการผลิตพลเมืองในอุดมคติอย่างต่อเนื่อง และกำหนดความสัมพันธ์ในอุดมคติระหว่างพลเมืองกับรัฐ สถาบันการศึกษาของรัฐและระบบการศึกษาโดยทั่วไปมิบทบาทสำคัญในกระบวนการนี้

ในส่วนระบบกฎหมายโดยเฉพาะการกำหนดค่านิยมของเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่มีความเหมาะสม และการกำหนดขอบข่ายของกระทำผิดตาม “กฎหมาย” (Law) คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 รัฐพันลิกยังพยายามเข้ามามีอิทธิพลต่อ “ตลาด” (Market) อินเทอร์เน็ตของไทยด้วย “คำเตือน” ต่อผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตผ่านหน่วยงานที่กำกับ เช่น กสทช. กระทรวงดิจิทัลฯ และผูกขาดโครงข่ายการสื่อสารโดยบริษัทมหาชนที่รัฐเป็นผู้ถือหุ้น อีกทั้งพยายามเข้ามามีอิทธิพลต่อ “สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต” (Architecture/Structure of Internet) ซึ่งเป็นรูปแบบของระบบการเชื่อมต่อเครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการทางเทคโนโลยีแต่ละยุคสมัย โดยทั่วไปมักแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ (1) ชั้นโครงข่ายพื้นฐานระบบการสื่อสาร เช่น โครงข่ายโทรคมนาคมของประเทศ (Internet backbone) ที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตไประหว่างประเทศ (2) ชั้นช่องทางเข้าถึงอินเทอร์เน็ต เช่น ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) (3) ชั้นเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ รัฐพยายามเข้ามามีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตด้วยกลยุทธ์ “การยับยั้ง” เช่น การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ (Cyber Security Operation Center: CSOC) การออกพระราชบัญญัติการรักษาความ

มั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 การจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News Center Thailand) การจัดตั้งศูนย์ประสานงานการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ในส่วนกลาง กระทรวง และจังหวัด การควมรวมกิจการที่เป็นเจ้าของโครงข่ายการสื่อสารของประเทศ เป็นต้น การควบคุมกำกับในระดับโครงข่ายพื้นฐานระบบการสื่อสารเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการกำกับดูแลผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตและเนื้อหาอินเทอร์เน็ตด้วยกลไกทางกฎหมายและการป้องกันปราบปรามของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

อิทธิพลของรัฐพันลึกที่มีกลยุทธ์การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตใน “สภาวะยกเว้น” มีตัวอย่างที่เห็นได้จากกรณีการจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังและติดตามสถานการณ์การชุมนุมของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม โดยได้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่เฝ้าติดตามการกระทำความผิดในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 รวมทั้งพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 ระหว่างการชุมนุมทางการเมืองของคนรุ่นใหม่ช่วงวันที่ 13 – 18 ตุลาคม พ.ศ. 2563 โดยที่มีทั้งประชาชนแจ้งเข้ามา และทางเจ้าหน้าที่ตรวจสอบ พบว่า เข้าข่ายสุ่มเสี่ยงกระทำความผิดกฎหมาย ทั้งสองฉบับดังกล่าว ทั้งหมด 324,990 เรื่อง แบ่งเป็น Twitter 75,076 เรื่อง Facebook 245,678 เรื่อง และเว็บบอร์ด 4,236 เรื่อง ซึ่งรวมทั้งผู้โพสต์คนแรก และแชร์ ริทวีตข้อความที่ผิดกฎหมายที่มีทั้งเป็นแกนนำกลุ่มมวลชน นักการเมือง และผู้ที่ออกมาเคลื่อนไหวในสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ผู้ใช้ Facebook ชื่อ Pavin chachavatpongpun และ Twitter ที่พบว่า เป็นของนายปวิณ ชัชวาลพงศ์พันธ์ Facebook ของนายสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล นายภาณุพงศ์ จาดนอกหรือไมค์ ฤษยง แกนนำมวลชน รวมถึงสื่อและการรายงานสถานการณ์ทางออนไลน์ ได้แก่ เว็บไซต์ Voice TV และเพจเยาวชนปลดแอก Free Youth ที่เข้าข่ายผิดพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินฯ ส่วนก่อนหน้านี้ได้มีคำสั่งให้ปิดกั้น เพจ Royalist Market Place (ตลาดหลวง) ไปแล้ว 2 ครั้ง หากผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต หรือแพลตฟอร์มไม่ทำการปิดกั้นภายใน 15 วัน กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม จะดำเนินการแจ้งความต่อพนักงานสอบสวนให้เอาผิดตามมาตรา 27 แห่งตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ต่อไป¹⁶³

นอกจากนี้ ยังมีกรณีการออกข้อกำหนดฉบับที่ 29 ตามพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 ว่าด้วยการห้ามเผยแพร่ข่าวสารที่สร้างความหวาดกลัวในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งต่อมามีตัวแทนสื่อมวลชนออนไลน์ 12 ราย และภาคีนักกฎหมายเพื่อสิทธิมนุษยชนที่ยื่นฟ้องพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในฐานะผู้อำนวยการศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-19 (ศบค.) ให้เพิกถอนคำสั่งฉบับนี้ อันมีสาระสำคัญห้ามมิให้นำเข้าข้อความอันอาจทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัว หรือเจตนาบิดเบือนข้อมูลข่าวสารและให้อำนาจ กสทช. ระงับบริการอินเทอร์เน็ต ต่อมาศาลแพ่งมีคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว ไม่ให้บังคับใช้ข้อกำหนดฉบับที่ 29 เพราะเป็นการลิดรอนเสรีภาพของสื่อมวลชน จนกระทั่งพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีต้องออกประกาศยกเลิกไปในที่สุด ในสภาวะปกติ รัฐไม่มีความจำเป็นต้องออกข้อกำหนดลักษณะนี้ เพราะรัฐสามารถ

¹⁶³ สวพ.91., “กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม แกล้งสรุปตัวเลข ผู้ใช้โซเชียลมีเดีย กระทำผิด พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์ฯ-พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ ระหว่าง สถานการณ์การชุมนุม ระหว่าง 13-18 ต.ค. 63,” <https://fm91bkk.com/fm91-news0119102563-2> (สืบค้นเมื่อ 19 ตุลาคม 2563).

ดำเนินตามมาตรา 14 แห่ง พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ต่อผู้ที่เผยแพร่ข่าวปลอมหรือข่าวที่บิดเบือนได้ หรือหากว่ามีความจำเป็นต้องการให้ลบความข้อความ ก็สามารถใช้อำนาจตามมาตรา 20 ของ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ในการยื่นคำร้องต่อศาลให้ศาลออกคำสั่งลบข้อความได้¹⁶⁴

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักวิชาการให้ความเห็นว่า เป็นเรื่องปกติที่รัฐไม่ว่าจะเป็นรัฐประเภทไหนก็ตาม ระบอบไหนก็ตามต้องมีความพยายามที่จะกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร แต่ว่าเริ่มมากขึ้นในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมาเพราะอาจจะสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองของไทยที่เริ่มร้อนแรงและแหลมคมมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อรัฐมีนโยบายในการขยายการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (access to internet) ทำให้คนมีอินเทอร์เน็ตใช้ ประชากรส่วนใหญ่อินเทอร์เน็ตใช้มากขึ้น โดยที่คาดไม่ถึงว่าสิ่งที่จะมาพร้อม ๆ กันคือ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (access to information) ที่ประชากรส่วนใหญ่มีมากขึ้นแล้วจะนำไปสู่อะไร ทำให้เราเห็นความแตกต่างเรื่องของนโยบายการกำกับดูแลเนื้อหาของข้อมูลผ่านอินเทอร์เน็ต¹⁶⁵ ขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตและผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคม เห็นว่า เมื่อปัจจัยทางการเมืองในยุคนี้เป็นเรื่องหนัก ๆ เรื่องที่น่าจะมีผลกระทบต่อความมั่นคงจะถูกรัฐจับตาหรือถูกรายงานไปยังแพลตฟอร์ม ประเด็นเหล่านี้จะยกระดับการพูดคุยหรือได้อย่างไรในเมื่อเรายังแก้ปัญหาในเรื่องพวกนี้ไม่ได้ ซึ่งช่องทางทางอินเทอร์เน็ตควรเป็นช่องทางที่เราสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้¹⁶⁶ สอดคล้องกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตและผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคมอีกท่านที่เห็นว่า ผู้มีอำนาจรัฐยังยึดติดกับโลกเก่าเพราะคิดว่าเขาสามารถที่จะควบคุมข้อเท็จจริงได้¹⁶⁷

การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย มิได้มีเพียงการกำกับดูแลตามแนวคิดการกำกับโดยรัฐด้วยกฎหมายและกลไกหน่วยงานรัฐต่าง ๆ ในสภาวะปกติเท่านั้น แต่อิทธิพลของรัฐพันลึกจะเข้ามามีบทบาทในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตโดยเฉพาะเมื่อมีสภาวะยกเว้น การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยจึงมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตตามหลักการสากล

4.4.2 กฎหมาย

ในช่วง พ.ศ. 2548 – 2549 เป็นช่วงที่รัฐเริ่มแสดงบทบาทในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่จริงจังมากขึ้น เนื่องจากการขยายอาณาบริเวณทางการเมืองเข้าสู่โลกไซเบอร์ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในโลกภายใต้ภาพระหว่างผู้สนับสนุนรัฐบาลทักษิณกับผู้ต่อต้านรัฐบาลทักษิณ หรือผู้สนับสนุนรัฐบาล คมช. กับผู้ต่อต้านรัฐบาล คมช. หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 ต่างมีการใช้อำนาจปิดกั้นเว็บไซต์ที่มีท่าทีต่อต้านภาครัฐและละเว้นการกำกับดูแลเว็บไซต์ที่มีท่าทีสนับสนุนต่อภาครัฐในแต่ละสมัย¹⁶⁸ หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เริ่มมีการใช้อำนาจ

¹⁶⁴ ปีซีไทย, “พล.อ.ประยุทธ์ลงนามยกเลิกข้อกำหนด 29 ที่ศาลแพ่งสั่งระงับการบังคับใช้หลังตัวแทนสื่อยื่นฟ้อง,” <https://www.bbc.com/thai/thailand-58053739> (สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม 2564).

¹⁶⁵ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

¹⁶⁶ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

¹⁶⁷ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

¹⁶⁸ บัณฑิต จำรูญวงศ์สกุล, อ่างแล้ว, 131.

ควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตผ่านคำสั่ง คปค. ที่ 5/2549 เรื่อง ให้กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ควบคุมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ประกาศเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2549 ภายหลัง การรัฐประหารเพียง 1 วันเท่านั้น อย่างไรก็ตาม รัฐยังคงขาดกฎหมายในการเอาผิดการกระทำความผิดเกี่ยวกับ คอมพิวเตอร์ ทั้งด้านระบบคอมพิวเตอร์ ด้านเนื้อหาอินเทอร์เน็ต และยังไม่มียุทธศาสตร์หรือหลักเกณฑ์ในการปิดกั้น เนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่ไม่เหมาะสมอย่างเป็นระบบระเบียบที่ชัดเจน

การดำเนินคดีเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตก่อน พ.ศ. 2550 จึงต้องอาศัยการตีความจากกฎหมายอื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้องมาเทียบเคียง เช่น ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติปราบปรามการทำให้แพร่หลายและการค้า วัตถุอันลามก พ.ศ. 2471 พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2595 พระราชบัญญัติ ภาพยนตร์ พ.ศ. 2473 พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. 2498 และพระราชบัญญัติควบคุมกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2530 แต่ยังคงไม่มีกฎหมายใดที่ให้อำนาจรัฐในการปิดกั้นเว็บไซต์แม้แต่ตำรวจหรือศาล ทำได้เพียง การแจ้งให้สำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) ดำเนินการเพิกถอนใบอนุญาตให้บริการ อินเทอร์เน็ตเท่านั้น

1) กระบวนการร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ต

หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 คณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติและรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ ยังคงใช้คำสั่ง คปค. ที่ 5/2549 มาจนกระทั่งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2550 การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตโดยมีกลไกทางกฎหมายอย่างชัดเจน เป็นครั้งแรกจึงเริ่มต้นขึ้น ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว พัทธมน วงศ์นาค ได้รวบรวมความเห็นบาง ประการของคณะกรรมการวิสามัญร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ในเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่สะท้อนส่วนหนึ่งของความคิด หรือแนวคิดที่รัฐมีต่อการ กำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ คณะกรรมการวิสามัญฯ ส่วนใหญ่มองว่า เป็นประเด็น ที่ควรแก้ไขโดยเร็วที่สุด เพราะส่งผลต่อความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ และกฎหมายเป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการ จัดการเว็บไซต์หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เนื่องจากที่ผ่านมายังไม่มีกลไกโดยเฉพาะ กฎหมายฉบับนี้ซึ่งร่างขึ้นเมื่อ หลายปีก่อนควรได้รับการผลักดันให้สภาสมาญพิจารณา และผ่านโดยเร็วที่สุด เป็นปัญหาที่เร่งด่วนกว่าปัญหาแฮ็ก เกอร์ (อาชญากรรมคอมพิวเตอร์โดยแท้) หรือปัญหาเว็บไซต์ลามกอนาจารซึ่งมีวิธีอื่นในการจัดการได้ แต่ประเด็น หมิ่นพระบรมเดชานุภาพเป็นเรื่องที่กระเทือนจิตใจของประชาชนส่วนใหญ่¹⁶⁹

นอกจากนี้ คณะกรรมการวิสามัญฯ บางท่านมีความคิดเห็นว่า ต้องการให้พระราชบัญญัติว่าด้วยการ กระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ เป็นกฎหมายที่ดี ไม่เป็นภาระหรือมาทำร้ายประชาชน แต่ข้อจำเป็นที่เร่งด่วน ในฐานะที่เป็นคนไทย คือปัจจุบันมีเว็บไซต์ที่มีข้อความหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอย่างรุนแรง และหากไม่มี

¹⁶⁹ ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับ คอมพิวเตอร์ พ.ศ., รายงานการประชุมคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับ คอมพิวเตอร์ พ.ศ., ครั้งที่ 1, 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 อ้างถึงใน พัทธมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 76-77.

เครื่องมือที่จะไปจัดการโดยตรง ถือว่าเป็นเรื่องที่ร้ายแรง เพราะฉะนั้นจึงขอให้มีข้อบัญญัติที่จะใช้จัดการประเด็นหมิ่นพระบรมเดชานุภาพซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับประชาชนชาวไทยได้อย่างรวดเร็ว¹⁷⁰

ขณะที่ในการอภิปรายเกี่ยวกับมาตรา 14 (2) เรื่องการนำเข้าข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จโดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อความมั่นคงของประเทศหรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชน ในระหว่างกระบวนการร่างพระราชบัญญัติโดยคณะกรรมการวิสามัญฯ เคยจะมีการใช้คำว่า “กระทบกระเทือนต่อความมั่นคง” ต่อความมั่นคงของประเทศ ซึ่งครอบคลุมไปถึงประเด็นหมิ่นสถาบันหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ โดยคณะกรรมการวิสามัญฯ หลายรายเห็นว่าเป็นการบัญญัติที่อาจก่อให้เกิดปัญหาละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ควรบัญญัติความผิดเกี่ยวกับการหมิ่นสถาบันแยกไปต่างหาก (ไม่ควรรวมอยู่ในความผิดฐาน “กระทบกระเทือนต่อความมั่นคง”) เนื่องจากมักมีการนำบทบัญญัติในลักษณะดังกล่าวมาใช้จัดการผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับตนเองทางการเมือง¹⁷¹ ขณะที่กรรมการวิสามัญฯ บางท่าน เห็นว่าเป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่สูงมาก การเน้นย้ำว่าปัจจุบันไม่มีกฎหมายที่จะจัดการกลุ่มที่หมิ่นพระบรมเดชานุภาพจะกลายเป็นการปิดปากเกือบทั้งหมด และเชื่อว่ามีกฎหมายอื่นที่จะใช้จัดการกับปัญหานี้ได้ (หากไม่รวมอยู่ในมาตรานี้)¹⁷²

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการวิสามัญฯ บางท่าน ได้ย้ำความจำเป็นที่ต้องกำหนดความผิดที่ครอบคลุมถึงประเด็นหมิ่นพระบรมเดชานุภาพว่า ถึงแม้จะมีการกำหนดความผิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 แต่เนื่องจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไม่ได้กำหนดเครื่องมือให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการไปขอข้อมูลดังกล่าวจากเว็บไซต์เพื่อดำเนินการตามกฎหมาย จึงจำเป็นต้องระบุเอาไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้¹⁷³

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากตัวแทนคณะกรรมการวิสามัญฯร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 และที่ปรึกษาคณะกรรมการวิสามัญฯร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2560 ระบุว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้เดิมต้องการจะยึดถือตามอนุสัญญาว่าด้วยอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ของคณะมนตรีแห่งยุโรป แต่ในความเป็นจริงแล้ว รัฐไม่ได้อ้างอิงหลักการของ

¹⁷⁰ ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., รายงานการประชุมคณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., ครั้งที่ 3, 13 ธันวาคม พ.ศ. 2549 อ้างถึงใน พิพัฒน์ วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 77.

¹⁷¹ ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., รายงานการประชุมคณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., ครั้งที่ 9, 31 มกราคม พ.ศ.2550 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 77.

¹⁷² ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., รายงานการประชุมคณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., ครั้งที่ 9, 31 มกราคม พ.ศ.2550 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 77-78.

¹⁷³ ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., รายงานการประชุมคณะกรรมการวิสามัญฯพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ., ครั้งที่ 9, 31 มกราคม พ.ศ.2550 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 78.

อนุสัญญาว่าด้วยอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์เท่าใดนัก แต่ได้ฝึสานนโยบายของตัวเองลงไปพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 โดยคิดว่าควรมีเครื่องมืออะไรมาใช้จำกัดควบคุมบ้าง¹⁷⁴

พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 จึงเป็นกฎหมายฉบับแรกที่เป็นกลไกหลักในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต นอกจากการกำหนดฐานความผิดและบทลงโทษแล้ว ยังได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานและพนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งถือเป็นกลไกพิเศษสำหรับการปฏิบัติงานตามพระราชบัญญัติฉบับนี้โดยเฉพาะ โดยมีกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในเวลานั้นเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลัก และหน่วยงานอื่น ๆ มีบทบาทรองลงไป เช่น กรมสอบสวนคดีพิเศษ กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) และมีการตั้งหน่วยงานพิเศษอื่น ๆ เพื่อประสิทธิภาพในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต นอกจากนี้ ในระหว่างวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่รัฐมีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน รัฐยังมีการใช้อำนาจผ่านคำสั่งของหน่วยงานพิเศษที่ตั้งขึ้น เช่น ศูนย์อำนวยการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2553 ศูนย์รักษาความสงบ พ.ศ. 2557 ในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้ เนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่ถูกปิดกั้นมากที่สุดตลอดช่วง พ.ศ. 2550-2557 คือเนื้อหาประเภทหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ¹⁷⁵

ในด้านความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง แม้เป็นกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ยังเห็นสอดคล้องว่า พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ประกาศใช้ในยุคของรัฐบาล คสช. สะท้อนให้เห็นว่ารัฐในยุคนั้นต้องการใช้กฎหมายเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการจัดการอะไรบางอย่างในสังคม โดยมุ่งจัดการเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่รัฐไม่พึงประสงค์เสียมากกว่าแทนที่จะคุ้มครองระบบคอมพิวเตอร์ อาจพูดตรงไปตรงมาว่า ระบบการจัดการเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของไทยถูกขับเคลื่อนโดยภาครัฐเป็นหลัก เป็นเรื่องของความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก ซึ่งประชาชนจะรู้สึกว่าเป็นการปิดกั้นเสรีภาพในการติดต่อสื่อสารหรือในการแสดงออก หลายคนคิดว่าบางความคิดเห็นเป็นสิ่งที่ไม่ใช่เรื่องต้องห้าม แต่รัฐจะตีตราว่าต้องห้ามก็จะทำให้เกิดการไม่สอดคล้องกันในการคิดเห็นตรงนี้¹⁷⁶ สอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตและผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคมที่มองว่า กฎหมายที่จำกัดสิทธิเสรีภาพคือ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือใช้เหตุจากอินเทอร์เน็ตเป็นการกระทำความผิด โดยมีการใช้ผ่านกฎหมาย พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ที่เกิดจากรัฐบาลเผด็จการ พอมีการเรียกร้องเสรีภาพโลกของอินเทอร์เน็ตมีบทบาทมากขึ้นผู้คนมากขึ้นในโลกอินเทอร์เน็ต ก็เลยถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพ การใช้อำนาจรัฐล้ำเส้นของเสรีภาพของการแสดงออก¹⁷⁷ ตรงข้ามกับกลุ่มตัวแทนของภาครัฐอีกท่านหนึ่งที่มองว่า หากไม่เห็นด้วยกับกฎหมายฉบับนี้ก็ขอให้ไปแก้กฎหมาย¹⁷⁸

ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต เห็นว่า ในฐานะที่เคยมีส่วนร่วมในการวางกรอบมาตรการกลไกที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ต ทั้งในส่วนของการปรับปรุงกฎหมาย การบังคับใช้

¹⁷⁴ ดูรายละเอียดใน พัทธมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 112.

¹⁷⁵ พัทธมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 171.

¹⁷⁶ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

¹⁷⁷ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

¹⁷⁸ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

กฎหมาย และการทำงานในการเฝ้าระวังติดตามเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมบนอินเทอร์เน็ต เห็นว่าประเทศไทย มีมาตรฐานการทำงานเช่นเดียวกับต่างประเทศ โดยเฉพาะหลักกฎหมาย แนวคิด และกระบวนการทำงานต่าง ๆ ล้วนเป็นหลักการทำงานเกี่ยวกับที่นานาอารยประเทศปฏิบัติกัน เพียงแต่ต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบท ขนบธรรมเนียม และประเพณีอันดีงามของประเทศไทย ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่จะต้องหาความสมดุลระหว่าง เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นกับการควบคุมดูแลไม่ให้เกิดการใช้เสรีภาพนั้นกระทบกับบุคคลอื่นหรือสังคม แต่ที่ ผ่านมาเห็นว่าสามารถปรับไปตามยุคสมัยได้อย่างเหมาะสม¹⁷⁹

อาจกล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และกลไก ตามกฎหมายนี้เป็นการวางรากฐานและบรรทัดฐานทั้งด้านแนวความคิดและปฏิบัติการในการควบคุมกำกับ อินเทอร์เน็ตของรัฐที่ส่งผลสืบเนื่องมาจนปัจจุบันและต่อไปในอนาคต

2) การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ต

ช่วง พ.ศ. 2550 - 2557 เป็นช่วงที่มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับ คอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 เป็นกลไกหลักในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่ เกิดจากความขัดแย้งในสังคมไทย มีทั้งการชุมนุมประท้วง การใช้ความรุนแรง การแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคม อินเทอร์เน็ตจึงมีบทบาทเด่นชัดมากขึ้นในสังคมไทยทั้งฐานะเป็นพื้นที่ในการรวมกลุ่มการสื่อสารของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคม และในฐานะเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อนำเสนอเนื้อหาหรือการถกแถลงประเด็นทางการเมือง ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ได้พบ ปัญหาซึ่งเกิดจากตัวกฎหมายเองและการบังคับใช้ เช่น

1) ปัญหาการตีความและบังคับใช้มาตรา 14 ไปในทางหมิ่นประมาทซึ่งผิดจากเจตนารมณ์ของกฎหมาย และกลายเป็นช่องทางปิดปากประชาชน รวมถึงมีการใช้ฟ้องคดีควบคู่กับประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 ความผิดฐานหมิ่นประมาท ดูหมิ่น อาฆาตมาดร้ายต่อองค์พระมหากษัตริย์ไทย

2) ปัญหาการละเมิดสิทธิของตัวกลาง ตามมาตรา 15 ที่สร้างบรรยากาศของความกลัวในหมู่ผู้ให้บริการ อินเทอร์เน็ตตั้งแต่ระดับผู้ให้บริการเครือข่ายและเจ้าของเว็บไซต์ ซึ่งกระทบโดยอ้อมต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

3) ปัญหาจากการปิดกั้นเว็บไซต์เป็นจำนวนมากตามมาตรา 20 ซึ่งทำให้ส่งผลต่อระดับเสรีภาพ อินเทอร์เน็ตของประเทศไทย

4) ปัญหาอื่น ๆ ของพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย เป็นต้น

ในช่วงก่อนเกิดการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 เพียง 2 วัน พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาในฐานะผู้บัญชาการ ทหารบก ได้ประกาศกฎอัยการศึก จัดตั้งกองอำนวยการรักษาความสงบแห่งชาติ (กอ.รส.) และได้ออกคำสั่งฉบับที่ 8/2557 ขอความร่วมมือจากผู้ประกอบการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสื่อสังคมออนไลน์ ระบุการให้บริการในการ ส่งข้อความเชิงปลุกกระตม ยั่วยุสร้างความรุนแรง ความไม่น่าเชื่อถือและไม่เคารพกฎหมาย ตลอดจนต่อต้านการ ปฏิบัติงานของ กอ.รส. หากยังมีการดำเนินการอยู่ กอ.รส. จะระงับการให้บริการทันที รวมทั้งเรียกตัวผู้กระทำ

¹⁷⁹ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

ความผิดมาดำเนินการตามกฎหมาย ต่อมาในวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ได้เชิญผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (Internet Service Provider: ISP) ที่ได้รับใบอนุญาตจาก กสทช. มาหารือและ “ขอความร่วมมือ” ในการตรวจสอบและปิดกั้นเนื้อหาที่อาจก่อให้เกิดความขัดแย้ง และส่งผลต่อความสงบเรียบร้อย ตามคำสั่ง กอ.รส. ดังกล่าว โดยหลังจากการหารือ ได้ข้อสรุปว่าจะให้คณะกรรมการของกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นผู้ประสานงานกับ ISP โดยตรง หากพบเนื้อหาที่อาจส่งผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อย ISP จะต้องเร่งดำเนินการปิดกั้นเนื้อหา ดังกล่าวให้เร็วที่สุด¹⁸⁰

การรัฐประหารในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 เกิดขึ้นในยุคที่อินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะการขยายตัวของสื่อสังคมออนไลน์อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ คสช. ต้องออกประกาศและคำสั่งที่เกี่ยวข้องกับสื่อสังคมออนไลน์อย่างมากภายหลังการรัฐประหาร เช่น¹⁸¹

- ประกาศ คสช. ฉบับที่ 12/2557 วันที่ 22 พ.ค. 2557 เรื่อง ขอความร่วมมือจากสื่อสังคมออนไลน์ โดยขอความร่วมมือจากผู้ประกอบการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสื่อสังคมออนไลน์ระงับการให้บริการในการส่งข้อความเชิงปลุกกระดม ยุยง สร้างความรุนแรง ความไม่น่าเชื่อถือ และไม่เคารพกฎหมาย ตลอดจนการต่อต้านการปฏิบัติงาน คสช.
- ประกาศ คสช. ฉบับที่ 17/2557 วันที่ 22 พ.ค. 2557 เรื่อง การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ต โดยขอความร่วมมือให้ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตทุกรายติดตาม ตรวจสอบและระงับยับยั้งการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่มีการบิดเบือน ยุยง ปลุกปั่น อันจะก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย และกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ให้ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตทุกรายเข้ารายงานตัว
- ประกาศ คสช. ฉบับที่ 18/2557 วันที่ 22 พ.ค. 2557 เรื่อง การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณะ โดยให้สื่อทุกประเภทงดการนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร 7 ลักษณะ (ข้อความเท็จ/ภัยต่อ ความมั่นคงของชาติ/วิพากษ์วิจารณ์คสช./ความลับราชการ/ข่าวสารยุยง ปลุกปั่น/ชักชวนให้ต่อต้าน คสช./ขู่สร้างความหวาดกลัว)
- ประกาศ คสช. ฉบับที่ 22/2557 วันที่ 23 พ.ค. 2557 เรื่อง การจัดส่วนงาน การกำหนดอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของคณะกรรมการความสงบแห่งชาติ โดยให้กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นส่วนราชการในความรับผิดชอบของฝ่ายความมั่นคง ร่วมกับกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ
- ประกาศ คสช. ฉบับที่ 26/2557 วันที่ 24 พ.ค. 2557 เรื่อง การดูแลและสอดส่องการใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยให้ปลัดกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารแต่งตั้งบุคคลเป็นคณะกรรมการ

¹⁸⁰ บล็อกนั้น, "กสทช. ขอความร่วมมือ ISP ตรวจสอบ-ปิดกั้นข้อความที่ส่งผลต่อความขัดแย้งตามประกาศ กอ.รส.," <https://www.blognone.com/node/56514> (สืบค้นเมื่อ 18 มิถุนายน 2561) อ้างถึงใน พัชรมน วงศนาถ, อ้างแล้ว, 133-134.

¹⁸¹ อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล และวิภาวี พงษ์ปิ่น, “วาระดิจิทัลของ คสช.: สองเดือนแรก,” <https://thainetizen.org/2014/08/the-junta-agenda/> (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2564).

ด้านสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อตรวจสอบ ระวัง และดำเนินการที่แพร่ในเชิงปลูก ระดม ยั่วยุ สร้างความรุนแรง ความไม่น่าเชื่อถือและไม่เคารพกฎหมาย ตลอดจนต่อต้านการปฏิบัติงานของ คสช.

ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีการจับกุมคนที่กระทำความผิดเกี่ยวกับ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ จำนวนมากจากการรวบรวมคดีความผิดเกี่ยวกับ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ โดยนับตั้งแต่ที่ คสช.บริหารประเทศ (22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 - 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2558) พบว่า มีคดีที่ผิดกฎหมายตามพ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ทั้งหมด 26 คดี จากหลายมาตรา ในขณะที่ในระยะเวลาที่เท่ากันช่วงก่อนรัฐประหาร คสช. (22 มีนาคม พ.ศ. 2556 - 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2557) มีคดีที่ผิดกฎหมายตาม พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ทั้งหมด 9 คดี ช่วงหลังจากรัฐประหาร คสช. มีการทำผิดกฎหมายตาม พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มากกว่าช่วงก่อน คสช. อยู่ 19 คดี ข้อมูลดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า คสช. เพิ่มความเข้มงวดในการตรวจสอบเนื้อหาที่อยู่บนอินเทอร์เน็ต และ/หรืออาจหมายถึงปัจเจกบุคคลเลือกใช้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นภายใต้ภาวะที่ถูกปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อความผิดที่ปรากฏให้เห็นมากที่สุดคือความผิดตามมาตรา 14 (3) ว่าด้วยความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร¹⁸²

นอกจากนี้ คดีที่เป็นความผิดควบคุมกับมาตรา 112 นั้นมีจำนวนสูงมากขึ้น ทั้งที่เจตนาของกฎหมายมาตรานี้มีเจตนาป้องกันการกระทำความผิดที่ระบบคอมพิวเตอร์มากกว่าการจำกัดเนื้อหาบนระบบออนไลน์ แต่การฟ้องควบคุมกันไปในนั้นส่งผลให้จำเลยต้องรับภาระในการต่อสู้คดีรวมไปถึงอัตราโทษตามกฎหมายที่หนักขึ้น ในประเด็นนี้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักวิชาการ เห็นว่า การนำมาตรา 112 และมาตรา 116 ฟ้องควบคุมกับ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ไม่เหมาะสมเพราะเป็นการให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่รัฐมากเกินไป นิยามของกฎหมายแต่ละอย่างก็ไม่ชัดเจน เพราะฉะนั้นก็จะถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองได้ง่ายขึ้น เมื่อกฎหมายกลายเป็นเครื่องมือส่งผลเสียไปถึงความเชื่อมั่นของประชาชนและความชอบธรรมของรัฐในสายตาประชาชนก็จะลดลงไป¹⁸³

ใน พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นปีที่อยู่ภายใต้การบริหารประเทศโดย คสช. นั้นมีการปิดกั้น URL เป็นจำนวนมากที่สุดในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเว็บไซต์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการหมิ่นประมาทกษัตริย์ ราชนิก หรือรัชทายาท และเพียงระยะเวลาหนึ่งอาทิตย์แรกที่มีการทำรัฐประหารระหว่างวันที่ 20-27 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 มีการปิดเว็บไซต์เป็นจำนวน 219 เว็บไซต์¹⁸⁴

รัฐบาล คสช. โดยกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารยังได้จัดทำแผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมขึ้นเพื่อเป็นกรอบในการผลักดันให้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นกลไกสำคัญใหม่ในการพัฒนาประเทศ และจัดทำชุดร่างกฎหมายเพื่อการส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมที่เรียกว่า “ชุดกฎหมายเศรษฐกิจดิจิทัล” จำนวน 8 ฉบับ เพื่อดำเนินการตามแผนพัฒนาฯ ดังกล่าว ในชุดกฎหมายเศรษฐกิจดิจิทัลได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการ

¹⁸² ประมวลข้อมูลจากข้อมูลของศูนย์ข้อมูลกฎหมายและคดีเสรีภาพ (Freedom of Expression Documentation Center) ดำเนินงานโดยโครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อสังคม (iLaw) อ้างถึงใน มุลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, อ้างแล้ว, 45.

¹⁸³ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

¹⁸⁴ เติลินวิธ, “ไอซีที ปิดเว็บยั่วขัดต่อประกาศ คสช. ไปแล้ว 219 เว็บ,” <http://www.dailynews.co.th/it/240666> (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2557). อ้างถึงใน เพ็งอ้าง, 48 - 50.

กระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ซึ่งมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์และการคัดค้านอย่างกว้างขวางจากภาคประชาชนในเรื่องข้อกำหนดที่อาจจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และการตีความกฎหมายที่อาจเป็นไปในทางละเมิดสิทธิมนุษยชนจนเริ่มเกิดกระแสต่อต้านและมีการรณรงค์ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เมื่อพิจารณาถึงแก่นแท้ของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความผิดเกี่ยวกับเนื้อหา ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก กฎหมายใหม่ไม่ได้แก้ปัญหามีอยู่ แต่เป็นการแก้ไขรายละเอียดหรืออัตราโทษ และบางมาตราได้ขยายขอบเขตของเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่ผิดกฎหมาย หรือเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตที่ไม่เหมาะสม ยังเพิ่มคณะกรรมการกลั่นกรองข้อมูลคอมพิวเตอร์ฯ เพื่อทำหน้าที่พิจารณาปิดกั้นเนื้อหาที่ “ไม่ผิดกฎหมายแต่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน” ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน¹⁸⁵

ใน พ.ศ. 2562 สภานิติบัญญัติแห่งชาติซึ่งมาจากการแต่งตั้งของ คสช. ยังผ่านกฎหมายอีกสองฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 และพระราชบัญญัติข่าวกรองแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ซึ่งทำให้รัฐสามารถทำการสอดส่องประชาชนได้ง่ายขึ้น พ.ร.บ.ความมั่นคงไซเบอร์ฯ กำหนดให้มีคณะกรรมการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์แห่งชาติ (กปช.) มีอำนาจในการสั่งการกระทรวงและหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ ได้ โดยสามารถเอาผิดทางวินัยได้ หากหน่วยงานใดไม่ปฏิบัติตาม และในกรณีฉุกเฉินยังสามารถเข้าไปดำเนินการกับประชาชนทั่วไปด้วยการเรียกบุคคลมาสอบถามข้อมูลและเข้าไปในพื้นที่ส่วนบุคคลโดยไม่ต้องขออำนาจศาล นอกจากนี้ ยังให้อำนาจของพนักงานเจ้าหน้าที่ในการเข้าถึงข้อมูลการติดต่อสื่อสารของประชาชนในทุกช่องทาง ทำสำเนาข้อมูล รวมถึงยึดอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์โดยไม่ต้องขอคำสั่งศาลด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นกฎหมายสำคัญที่รัฐสามารถใช้เป็นเครื่องมือควบคุมกำกับสถาปัตยกรรมหรือโครงสร้างอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ควบคู่ไปกับกฎหมายว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นเครื่องมือในการควบคุมกำกับเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ ซึ่งสวนทางกับหลักการตามกฎหมายความมั่นคงไซเบอร์ฯ ในหลายประเทศที่เน้นคุ้มครอง “โครงสร้างพื้นฐาน” (Infrastructure) แต่กฎหมายความมั่นคงไซเบอร์ฯ ของประเทศไทยกลับรวมไปถึง “เนื้อหา” (content) เช่น ความมั่นคงของรัฐ ด้วย

ในส่วนของ พ.ร.บ.ข่าวกรองแห่งชาติฯ มีแก้ไขความในมาตรา 6 ให้ต่างจากฉบับเดิม โดยมีความตอนหนึ่งว่า "ในกรณีที่มีความจำเป็นจะต้องได้มาซึ่งข้อมูลหรือเอกสารอันเกี่ยวกับการข่าวกรอง การต่อต้าน ข่าวกรอง การข่าวกรองทางการสื่อสาร หรือการรักษาความปลอดภัยฝ่ายพลเรือน สำนักข่าวกรองแห่งชาติ อาจดำเนินการด้วยวิธีการใด ๆ รวมทั้งอาจใช้เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เครื่องโทรคมนาคม หรือเทคโนโลยีอื่นใด เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลหรือเอกสารดังกล่าวได้" และแม้ในปีเดียวกันจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 แต่กฎหมายฉบับดังกล่าวก็ถูกงดเว้นไม่บังคับใช้กับหน่วยงานด้านความมั่นคง¹⁸⁶ ในประเด็นนี้นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลแล้วยังอาจมีผลกระทบทางเศรษฐกิจอีกด้วย ดังที่กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ให้

¹⁸⁵ พัทธมน วงศนาท, อ้างแล้ว, 170-173.

¹⁸⁶ ไอลอว์, “ปรสิตติดโทรศัพท์: ข้อค้นพบเมื่อสลายแวร์เพกาซ์ที่ถูกใช้ต่อผู้เห็นต่างจากรัฐบาล,” อ้างแล้ว.

ความเห็นว่าเป็นเรื่องมาตรฐานระหว่างประเทศด้วยเพราะอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สากล และการใช้งานอินเทอร์เน็ตในปัจจุบันกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางธุรกิจ ถ้าต้องการให้นักลงทุนมาลงทุน ต้องมีความมั่นคงทางอินเทอร์เน็ต ตัวอย่างเช่น ข้อมูลส่วนบุคคลของเขาจะไม่ถูกลับลอบเข้าไปตรวจสอบโดยไม่มีคำสั่งศาล¹⁸⁷

พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 เป็นกฎหมายหลักในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตที่มีความรับผิดชอบทางอาญา ซึ่งในบางครั้งถูกนำไปใช้ร่วมกับกฎหมายอื่นที่มีการกำหนดโทษทางอาญาไว้เช่นกัน เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 326 ความผิดฐานหมิ่นประมาท มาตรา 112 ความผิดฐานหมิ่นประมาท ดูหมิ่น อาฆาตมาดร้ายต่อองค์พระมหากษัตริย์ไทย เป็นต้น ทำให้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์เปรียบเสมือนเครื่องมือประกอบในการฟ้องร้องดำเนินคดีทางอาญาให้มีโทษหนักขึ้น จากการสัมภาษณ์ความเห็นของกลุ่มตัวอย่างในฝ่ายคัดค้านเห็นว่าเป็นการ **“ปกป้องรัฐมากกว่าเอื้อต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน”**¹⁸⁸ นอกจากนี้ ยังวางกลไกให้ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ตั้งแต่ผู้ให้บริการเครือข่ายไปจนถึงผู้ให้บริการแพลตฟอร์มต่าง ๆ เป็นไม่ใช่มือแทนรัฐในการสอดส่อง ฝึกระวังเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่ผิดกฎหมาย ซึ่งสร้างบรรยากาศของความหวาดระแวงและทำให้ผู้ให้บริการมีแนวโน้มที่จะเซ็นเซอร์ตัวเองมากเกินไป

นอกจากนี้ การกำหนดขั้นตอนการแจ้งเตือนการระงับการทำให้แพร่หลาย (Notice and Take down) ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 อาจกลับกลายเป็นปัญหาต่อเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน แม้ว่าการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อความชัดเจนในกระบวนการปิดกั้น ทั้งเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้บริการ สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในชั้นศาลได้ ซึ่งโดยหลักการแล้ว น่าจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมกับผู้ให้บริการมากขึ้น และย่อมส่งผลดีต่อเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนได้มากกว่ากฎหมายเก่าฉบับ พ.ศ. 2550 แต่การรับเอาหลักการระงับการทำให้แพร่หลายมาใช้โดยรัฐไทยนั้น เป็นการรับมาแบบไทย ๆ และไม่จริงจังต่อการคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน อีกทั้งเงื่อนไขและขั้นตอนการแจ้งเตือนที่กำหนดไว้ในกฎหมายลำดับรอง คือ ประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ยังได้กำหนดให้ผู้ให้บริการต้องนำเนื้อหาออกจากระบบทันทีที่ได้รับคำร้องแจ้งเตือน การเขียนกฎหมายดังกล่าวยังคงค่อนข้างเข้าใจยาก โดยต้องอาศัยการตีความอย่างมาก และทำให้เกิดความเข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนที่ไม่ตรงกันในระดับเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย และยังทำให้เกิดปัญหาในเกณฑ์การพิจารณาอยู่เสมอ¹⁸⁹ หลักการระงับการทำให้แพร่หลายจึงอาจกลับกลายเป็นการจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกทางอ้อม เพราะความไม่ชัดเจนดังกล่าวก่อให้เกิดความวิตกกังวลแก่ผู้ให้บริการ นำไปสู่การระงับเนื้อหาออกจากระบบทันทีที่ได้รับคำร้องแจ้งเตือนจากหน่วยงานรัฐ เพื่อหลีกเลี่ยงป้องกันความรับผิดทางกฎหมายของตนเอง โดยไม่พิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบและเป็นการคุ้มครองผู้ให้บริการมากกว่าการถือเอาประโยชน์แก่การคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตเป็นสำคัญ

¹⁸⁷ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

¹⁸⁸ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

¹⁸⁹ พัทธมน วงศนาค, อ้างแล้ว, 176-178.

การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ในประเทศไทยมีความเข้มข้นมากขึ้นเป็นลำดับตามสถานการณ์บริบททางสังคมการเมือง โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญ คือ การรัฐประหารใน พ.ศ. 2549 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. 2557 ที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างกลไกทางกฎหมาย กลไกทางการเมือง และหน่วยงานเพื่อควบคุมกำกับที่เกิดขึ้นภายหลังการรัฐประหารอย่างมากมาย อีกทั้งยังมีการเชื่อมโยงการกำกับดูแลไปสู่ความเป็นการเมืองโดยมีการใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือควบคู่กับกฎหมายที่ควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์อีกด้วย

สถิติจากงานวิจัยผลกระทบจากพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และนโยบายของรัฐกับสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ชี้ให้เห็นว่าช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2554 มีคดีความตามกฎหมายฉบับนี้ที่ขึ้นถึงชั้นศาลแบ่งเป็นความผิดต่อระบบ 62 คดี ความผิดต่อเนื้อหา 215 คดี¹⁹⁰ แม้จะมีพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 แต่บทบัญญัติมาตรา 14 กลับเป็นบทบัญญัติหนึ่งที่ถูกนำมาบังคับใช้เพื่อจำกัดเสรีภาพการแสดงออกในโลกออนไลน์ โดยมักถูกพ่วงเข้ากับการกระทำความผิดในกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวกับความมั่นคง หรือการเมือง เช่น ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 หรือมาตรา 116 ซึ่งเป็นที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอด แม้ได้มีการแก้ไขเนื้อหาจากฉบับ พ.ศ. 2550 ไปแล้วก็ตาม โดยเฉพาะหลัง พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นปีที่เกิดการรัฐประหาร มีแนวโน้มในการนำมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ มาใช้ในคดีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองมากขึ้น

กฎหมายและนโยบายของรัฐจึงส่งผลต่อการเซ็นเซอร์ตัวเองด้วยเช่นกัน เช่น การกำหนดการระบับผิดของตัวกลางที่ให้บริการทางเทคโนโลยีทั้งผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) และผู้ให้บริการเว็บไซต์ ในมาตรา 15 ของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ได้กำหนดให้ผู้ให้บริการรายใดที่จงใจสนับสนุนหรือยินยอมให้มีผู้กระทำความผิด (นำเข้าซึ่งข้อมูลผิดกฎหมายตามมาตรา 14) ในระบบคอมพิวเตอร์ที่ตนดูแลอยู่ จะต้องรับโทษเท่ากับผู้ที่กระทำความผิด การกำหนดการระบับผิดของผู้ให้บริการในลักษณะนี้จะส่งผลให้ผู้ให้บริการมีแนวโน้มที่จะปิดกั้นเนื้อหาด้วยตนเองเพื่อลดความเสี่ยงจากภาวะรับผิด โดยวิธีการควบคุมทางอ้อมเช่นนี้จะป็นอันตรายต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นไม่ต่างจากการเซ็นเซอร์โดยรัฐบาล¹⁹¹ แม้ว่าพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 15 กำหนดให้ผู้ให้บริการผู้ใดให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจให้มีการกระทำความผิดตามมาตรา 14 ถ้าผู้ให้บริการพิสูจน์ได้ว่าตนได้ปฏิบัติตามประกาศของรัฐมนตรีผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ แต่กลับยังเป็นการควบคุมกำกับที่เข้มข้นมากขึ้น เพราะนอกจากผู้ให้บริการมีแนวโน้มที่จะปิดกั้นเนื้อหาด้วยตนเองเพื่อลดความเสี่ยงจากภาวะรับผิดซึ่งเป็นการควบคุมทางอ้อมแล้ว ยังต้องดำเนินการตามประกาศของรัฐมนตรีซึ่งเป็นการควบคุมทางตรงอีกด้วย

¹⁹⁰ โอลอร์, “พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มาตรา 14(3) เวอร์ชันใหม่ความผิดหมิ่นกษัตริย์ฯ แทนที่ ม.112,” <https://freedom.ilaw.or.th/en/node/793> (สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2563).

¹⁹¹ วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และสฤณี อาชวานันทกุล, อ่างแล้ว อ่างถึงโน พัทธมน วงศ์นาค, อ่างแล้ว, 26.

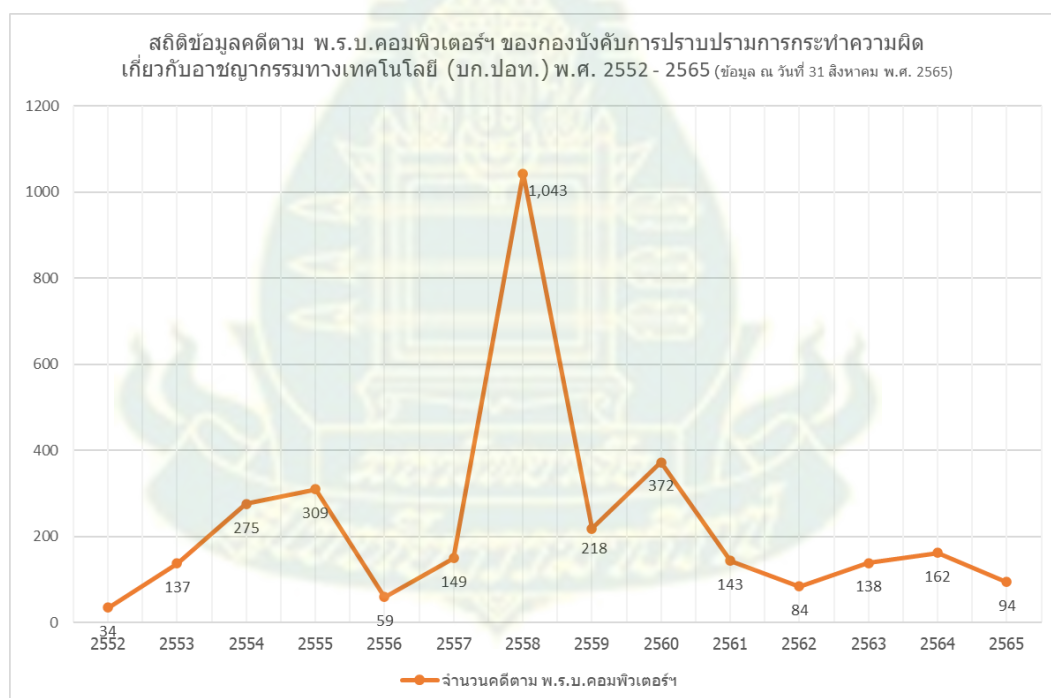
หากพิจารณาจากสถิติข้อมูลคดีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ของกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) นับตั้งแต่ พ.ศ. 2552 – 2565 (ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2565) (หมายเหตุ: บก.ปอท. จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2552) จะเห็นได้ว่า คดีตาม พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในช่วงที่มีการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 และสถานการณ์ฉุกเฉินโควิด-19 พ.ศ. 2562 รวมทั้งการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563 ดังแผนภูมิที่ 4.3 และจากคดีทั้งหมดจำนวน 3,217 คดี พบว่า มีคดีช่วง พ.ศ. 2552 – 2557 เพียง 963 คดี ขณะที่คดีช่วง พ.ศ. 2558 – 2565 มีมากถึง 2,254 คดี หรือมากกว่ากึ่งหนึ่งของคดีตาม พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ในความดูแลของ บก.ปอท. เกิดขึ้นหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 สถิติข้อมูลคดีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ของกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.)

พ.ศ. 2552 – 2565 (ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2565)

พ.ศ.	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563	2564	2565	รวม
	34	137	275	309	59	149	1,043	218	372	143	84	138	162	94	
รวม	963						2,254								3,217

ที่มาของข้อมูล: รวบรวมข้อมูลจากกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2565

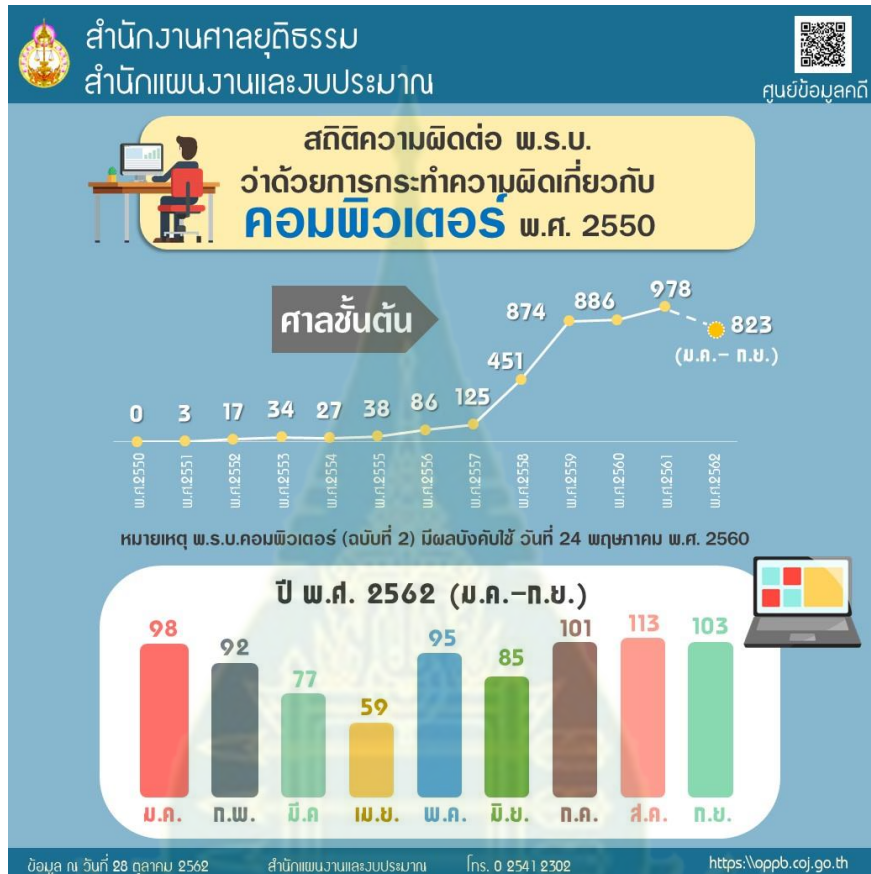

ที่มาของข้อมูล: รวบรวมข้อมูลจากกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2565

แผนภูมิที่ 4.3 แสดงสถิติข้อมูลคดีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ของกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.)

พ.ศ. 2552 – 2565 (ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2565)

สถิติข้อมูลคดีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ของกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) สอดคล้องกับสถิติความผิดต่อพระราชบัญญัติดังกล่าวของศูนย์ข้อมูลคดี สำนักงานศาลยุติธรรม ที่ชี้ให้เห็นว่า มีจำนวนคดีซึ่งเป็นความผิดต่อพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ เข้าสู่ศาลชั้นต้นเพิ่มสูงมากขึ้นอย่างเป็นลำดับ¹⁹² นับตั้งแต่ พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา ดังภาพที่ 4.2

ภาพที่ 4.2 สถิติความผิดต่อพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ของสำนักงานศาลยุติธรรม พ.ศ. 2550 - 2562

ที่มา: ศูนย์ข้อมูลคดี สำนักงานศาลยุติธรรม, “สถิติความผิดต่อ พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550,” <https://oppb.coj.go.th/th/content/category/detail/id/8/cid/2101/iid/166875> (สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2564).

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบังคับใช้มาตรา 14 ของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ กับเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้นไม่สอดคล้องกันนัก ทั้งเนื้อหาในมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ก็มีปัญหาในตัวเอง และเนื่องจากการฟ้องร้องคดีทางการเมืองมักเกิดขึ้นกับผู้เรียกร้องทางการเมืองและวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล เช่น คดีที่อดีตนายกรัฐมนตรี

¹⁹² ศูนย์ข้อมูลคดี สำนักงานศาลยุติธรรม, “สถิติความผิดต่อ พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550,” <https://oppb.coj.go.th/th/content/category/detail/id/8/cid/2101/iid/166875> (สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2564).

พรรคเพื่อไทย ถูกตั้งข้อหาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ รวม 12 กระทั่งจากการวิจารณ์รัฐบาล คดีที่อดีตหัวหน้าพรรคอนาคตใหม่และอดีตสมาชิกพรรคอนาคตใหม่อีก 2 ราย โฉมหน้า Facebook วิพากษ์วิจารณ์พลันตูด ส.ส. ของ คสช.¹⁹³ เป็นต้น เหล่านี้ทำให้มองได้ว่ามาตรา 14 เป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของผู้เห็นต่างหรือฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง¹⁹⁴

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ความเห็นกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต มองในอีกมุมว่า การดำเนินการตามมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์นั้น เป็นการพิทักษ์รักษาสิทธิของหน่วยงานรัฐที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำที่ผิดกฎหมาย จึงเป็นเรื่องปกติในการดำเนินการใช้สิทธิทางกฎหมายเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่หน่วยงานรัฐด้วยกัน รัฐมีการกำกับมาตั้งแต่ในอดีตอยู่แล้ว ชาวที่เป็นภัยต่อความมั่นคงหรือผิดกฎหมาย เช่น การขายยาเสพติด การค้าประเวณี หรือการพนัน ซึ่งผิดกฎหมายต้องมีการควบคุม การกระทำความผิดตามกฎหมายอาญา มาตรา 112 เป็นเรื่องการบังคับใช้กฎหมายซึ่งเป็นคนละเรื่องกับการปิดกั้น รัฐปิดกั้นเฉพาะสิ่งที่ผิดกฎหมายแม้ในระบบออฟไลน์ก็ปิดอยู่แล้ว ไม่ได้มีผลต่อการจำกัดสิทธิเสรีภาพ การบังคับใช้ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ยังเข้าไปในบางเรื่องที่เห็นว่าผิดชัดเจน หัวใจสำคัญที่ขาดไปก็คือการยืนยันตัวตน ทำให้โดนลอกกันเยอะ ส่วนหนึ่งมาจากประเทศไทย แต่ส่วนหนึ่งก็มาจากต่างประเทศในการดำเนินคดีจับกุมมันก็จะยาก ในทางการเมืองวิพากษ์วิจารณ์ใครก็ต้องรับผิดชอบเหมือนกัน เพราะความคิดเห็นทางการเมืองที่บริสุทธิ์ไม่ผิดกฎหมายอยู่แล้ว แต่ส่วนใหญ่จะมีปัญหาคือไม่บริสุทธิ์ เป็นเนื้อหาใส่ร้ายหมิ่นประมาท การแบ่งขั้วทางการเมืองอยู่ที่ตัวบุคคลว่าจะรับรู้แบบไหน ขอให้เป็นอย่างที่จริงที่ไม่ได้บิดเบือนหรือใส่ร้ายกัน และไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อบ้านเมือง ไม่ได้คิดว่าเป็นปัญหา ไม่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตแต่จะเกี่ยวข้องในตัวบุคคลมากกว่า¹⁹⁵

กลุ่มตัวอย่างตัวแทนของภาครัฐอีกท่านเห็นสอดคล้องกันว่า ภาครัฐยังตั้งรับมากเกินไป การประชาสัมพันธ์หรือการรู้เท่าทันสื่อควรทำเชิงรุกมากขึ้น ในรอบ 2-3 ปีที่ผ่านมา แนวโน้มของการรับแจ้งเหตุในคดีเกี่ยวกับเทคโนโลยีหรือในโลกอินเทอร์เน็ตสูงขึ้นมาก แต่ในทางกลับกันประชาชนกลับรู้ไม่เท่าทันเพราะฉะนั้นรัฐควรทำประชาสัมพันธ์เชิงลึก เชิงรุกมากกว่านี้ การควบคุมการใช้เทคโนโลยีของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตก็เหมือนอาชญากรรมทั่วไป เหมือนประมวลกฎหมายอาญาที่คุมสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่นเดียวกับอินเทอร์เน็ตที่เป็นสังคมทางอากาศจะต้องทำอย่างไรที่ควบคุมให้ทุกคนอยู่ในกฎกติกาได้ เป็นการคุ้มครองสังคมให้อยู่ด้วยกัน

¹⁹³ ไอลอร์, “พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ 2560: กฎหมายใหม่แต่ยังถูกใช้ปิดปากเหมือนเดิม (Laws Monitoring),” <https://ilaw.or.th/node/4901> (สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2564). อ้างถึงใน ญัฐวรรณ แก้วจุ, “ย้อนมอง พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ: การจำกัดเสรีภาพผ่านความคลุมเครือของตัวบท,” https://tlhr2014.com/archives/38052#_ftn2 (สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2564).

¹⁹⁴ แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล, “มีคนจับตาดูจริง ๆ ข้อจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกออนไลน์ในประเทศไทย,” <https://www.amnesty.org/download/Documents/ASA3921572020THAI.pdf> (สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2564). อ้างถึงใน ญัฐวรรณ แก้วจุ, อ้างแล้ว.

¹⁹⁵ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

อย่างสงบสุขไม่เช่นนั้นก็ต่างคนต่างโจมตีกัน การที่รัฐเข้าไปคุมไม่ใช้คุมแค่ดีความมั่นคงหรือคดีการเมืองแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพี่น้องประชาชนทั้งหมด ความเชื่อถือเชื่อมั่นขึ้นอยู่กับการใช้อำนาจตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน และการควบคุมก็ต้องเสมอภาค¹⁹⁶

ขณะที่ความเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้อินเทอร์เน็ตและผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคม มองว่า โลกอินเทอร์เน็ตเป็นโลกเสรี ดังนั้นการควบคุมโดยรัฐจะต้องทำโดยระมัดระวังอย่างมาก การที่เข้าไปควบคุมก็คือการเข้าไปปิดเบือน จำกัดให้การสื่อสารเกิดขึ้นในแนวเดียวที่รัฐต้องการเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นทิศทางเพราะในปัจจุบันไม่สามารถจะปิดกั้นการสื่อสารบนอินเทอร์เน็ตได้อยู่แล้ว แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการส่งเสริมให้มีประสิทธิภาพในการที่จะดูแลการใช้งานในตัวเอง ในโลก Twitter มีโปรแกรมหรือเขามีอัลกอริทึม (Algorithm) ในการตรวจจับระดับว่าเนื้อหาต่าง ๆ ที่กำลังแพร่หลายเป็นโดยธรรมชาติหรือมีการจัดตั้งหรือมีความพยายามที่จะแพร่สิ่งเหล่านั้นโดยผิดธรรมชาติ โปรแกรมมีหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการตรวจจับอยู่แล้ว รัฐเข้าไปวางกฎหมายควบคุมมากเกินไป น่ากังวลอย่างมาก สุดท้ายก็คือว่าข้อมูลข่าวสารที่สนับสนุนภาครัฐเท่านั้นที่จะได้รับการปล่อยให้ไปเป็นอิสระ แต่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริงที่รัฐอาจจะไม่ตั้งใจให้เกิดขึ้น หรือไม่อยากให้เผยแพร่ก็จะถูกปราบปรามหรือถูกคุกคามไม่ให้มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลซึ่งตรงนี้ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ¹⁹⁷ ตรงกันข้ามกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอินเทอร์เน็ต ที่เห็นว่า แนวคิดของแต่ละประเทศควรมีอธิปไตยไซเบอร์ ที่เรียกว่า Cyber Sovereignty ประเทศเรามีอำนาจอธิปไตยของประเทศเรา อย่าไปมองเรื่องของ censorship (การเซ็นเซอร์) หรือ freedom of speech (เสรีภาพในการพูด) ต้องมองสเกลใหญ่ภาพใหญ่กว่า¹⁹⁸

อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่เป็นสื่อมวลชน เห็นว่า รัฐบาลก็เรียนรู้จากช่วงแรก ๆ ที่ยังไม่ค่อยเข้าใจความสำคัญของอินเทอร์เน็ตในแง่ของการให้ประชาชนได้ใช้ ช่วงหลังรัฐบาลเองก็เรียนรู้ปรับปรุงมาตลอด แต่บทบาทของรัฐของไทยทุกวันนี้ยังคิดเป็นผู้กำกับดูแล (regulator) มากกว่าที่จะคิดเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) ซึ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าการเป็นผู้กำกับดูแลเพราะต้องใช้อินเทอร์เน็ตมาส่งเสริมสิทธิประชาชนให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม ระบบการเมืองของเรายังไม่เข้าใจ ความสำคัญของอินเทอร์เน็ต หรือว่าของสื่อสังคมออนไลน์ จึงไม่มีความคิดแนวทางของการจะใช้ให้เป็นประโยชน์สำหรับสังคมภาพรวม การเมืองของเราจะใช้เพียงประโยชน์ของตัวเอง ของอำนาจรัฐ ของพรรคการเมือง ของผลประโยชน์ทางการเมือง แทนที่จะมองว่าเป็นประโยชน์ที่ยกระดับสังคมขึ้นมาในส่วนตัวแล้ว ก็ออกกฎหมายหรือสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายให้กับประชาชนได้ใช้พลังของสื่อสังคมออนไลน์ของอินเทอร์เน็ตเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม¹⁹⁹

3) การจัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต

นอกจากกลไกทางกฎหมายแล้ว ยังมีการจัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์เพิ่มเติมมากขึ้นในแต่ละสมัย เช่น การจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News

¹⁹⁶ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

¹⁹⁷ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

¹⁹⁸ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

¹⁹⁹ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

Center Thailand) ซึ่งมีหน้าที่หลักในการติดตามและตรวจสอบข้อมูลที่เผยแพร่บนอินเทอร์เน็ต พร้อมวิเคราะห์ทิศทาง แนวโน้มและระบุข้อมูลที่เป็นข่าวปลอม ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการตรวจสอบข้อมูล แก้ไขปัญหา และนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้อง อีกทั้งจัดส่งข้อมูลต่อหน่วยงานที่เป็นเจ้าของเรื่องประกอบการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ โดยทำงานร่วมกับศูนย์ปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (PCT) (ศปอส.ตร.) ซึ่งเป็นความร่วมมือ ระหว่างกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมกับสำนักงานตำรวจแห่งชาติอีกด้วย²⁰⁰

ในช่วง พ.ศ. 2563 – 2565 ซึ่งเป็นปีที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนรุ่นใหม่ และมีกรขยายตัวของการใช้อินเทอร์เน็ตในสังคมไทยอย่างรวดเร็ว เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่รัฐขยายแนวคิดในการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ในระดับต่าง ๆ จัดตั้งกองบัญชาการสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บ.ช.สอท.) เพิ่มเติมจากกลไกเดิมที่มีอยู่คือ กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) และศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย

การขยายฐานของระบบราชการดังกล่าว ยังเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับกลไกทางกฎหมาย คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อเป็นกรอบในการขจัดข่าวปลอม (Fake news) ที่มีผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชาชน และสังคมในวงกว้างโดยเฉพาะข่าวที่สร้างความแตกแยกในสังคม การยั่วยุข่าวที่สร้างความเข้าใจผิดต่อสังคม ข่าวที่ทำลายภาพลักษณ์ต่อประเทศ ทำให้มีผลกระทบต่อสิทธิส่วนบุคคล ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน เด็กและเยาวชน ตลอดจนกระทบต่อเศรษฐกิจ วัฒนธรรมอันดี และสถาบันหลักของชาติ²⁰¹ โดยระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ พ.ศ. 2565 กำหนดให้มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ ได้แก่ 1) ศูนย์ประสานงานกลาง 2) ศูนย์ประสานงานประจำกระทรวง และ 3) ศูนย์ประสานงานประจำจังหวัด เป็นต้น ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายสื่อดิจิทัลเห็นว่านิยามคำว่า “ข่าวปลอม” ในร่างระเบียบฉบับนี้มีปัญหา เพราะเป็นนิยามที่กว้างมากเกินไป และเอื้อให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ดุลยพินิจในทางที่กว้างจนส่งผลกระทบต่อการแสดงความคิดเห็น เป็นกฎหมายผูกขาดความจริงซึ่งเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ประจำศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประจำกระทรวงและประจำจังหวัดบังคับใช้กฎหมายในระดับที่เกินเลยไป เช่น ตีความว่าการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลหรือข้อมูลที่ไม่ตรงกับรัฐบาลเป็นข่าวปลอมไปทั้งหมด²⁰² ในขณะที่

²⁰⁰ รัฐบาลไทย, “กระทรวงดิจิทัลฯ เปิดตัวศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม (Anti-Fake News Center),” <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/24306> (สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2564).

²⁰¹ สำนักข่าว กรมประชาสัมพันธ์, “เตรียมตั้งศูนย์ประสานงานแก้ปัญหา Fake news เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อเท็จจริงทางสื่อสังคมออนไลน์,” <https://thainews.prd.go.th/RegionNews/RegionNews/Detail/TCATG220204151524560> (สืบค้นเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2565).

²⁰² บีบีซีไทย, “ข่าวปลอม: ร่างระเบียบสำนักนายกฯ ปราบเฟคนิวส์ ความพยายามล่าสุดของรัฐบาลในการกลบเกลี้ยงวิจารณ์ ?,” <https://www.bbc.com/thai/thailand-60239430> (สืบค้นเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2565).

ผู้มีอำนาจในภาครัฐเห็นว่า ร่างระเบียบฯ ฉบับนี้ จะส่งเสริมการประสานงาน และทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วน ในการเร่งแก้ไขปัญหาข่าวปลอม และสามารถก้าวทันสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการใช้ระบบคอมพิวเตอร์ สื่อสังคมออนไลน์ และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางเผยแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารอันเป็นเท็จ ส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง²⁰³ โดยเฉพาะข่าวที่สร้างความแตกแยกในสังคม การยั่วยุ ข่าวที่สร้างความเข้าใจผิดต่อสังคม ข่าวที่ทำลายภาพลักษณ์ต่อประเทศ²⁰⁴

ในประเด็นการขยายฐานหน่วยงานของรัฐเพื่อกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเองยังตั้งคำถามว่า ใครเป็นคนพิสูจน์ว่าเป็นข่าวปลอม เพราะมีข่าวหมิ่นเวียนในประเทศมากมายหลายล้านข้อความ เพราะฉะนั้นโดยหลักแล้วผู้ใช้งานน่าจะต้องเป็นผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการรายงาน หรือการร่วมพิจารณา มิฉะนั้นการที่บอกว่า เป็นข่าวปลอมหรือไม่ เป็นข่าวปลอมจะถูกผูกขาดโดยอำนาจรัฐ หลายเรื่องเป็นข่าวปลอมในเชิงความคิดเห็น เชิงสังคมและอยู่ที่มุมมองของการตัดสินใจ ยิ่งการที่รัฐบอกว่าข่าวนี้เป็นข่าวปลอม อาจจะทำให้เกิดการไม่ยอมรับ เพราะไม่ใช่เรื่องวิทยาศาสตร์ที่พิสูจน์ขาดได้ และทำให้ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมอาจได้รับการยอมรับที่น้อยลงไปด้วยซ้ำ การต่อต้านข่าวปลอมไม่ควรผูกขาดความจริงหรือปลอมโดยใครคนใดคนหนึ่ง เพราะระบบ **“อินเทอร์เน็ตเป็นสังคมสาธารณะที่ต้องใช้ความรู้ทางวิชาการ ต้องใช้การยอมรับของทุกฝ่าย”**²⁰⁵

ประเด็นความไว้วางใจและการยอมรับระหว่างรัฐกับประชาชนในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตร่วมกันจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคม มองว่า กระทรวงดิจิทัลฯ ทำหน้าที่ซึ่งไม่ควรที่จะเป็นหน้าที่ของตนเอง ในการที่จะไล่แจ้งความกับผู้ที่กระทำความผิดบนโลกออนไลน์ เป็นแนวคิดที่จะปิดกั้นในปัจจุบัน อาจจะไม่ไว้วางใจได้ยากว่ารัฐบาลจะไม่หลอกลวงประชาชน²⁰⁶ สอดคล้องกับกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคมอีกท่านที่เห็นว่า สืบเนื่องมาจากยุค คสช. รัฐในวันนี้ก็ยังเป็นรัฐที่ไม่ไว้วางใจประชาชนเห็นอย่างชัดเจนมาก ร่างรัฐธรรมนูญก็ยังไม่ไว้วางใจประชาชน แล้วก็ยังเป็นรัฐที่มุ่งปกป้องเผด็จการ คสช. เมื่อพื้นที่ปลอดภัยในโลกไซเบอร์ไม่มีทุกคนก็ต้องโยกหาพื้นที่ปลอดภัย²⁰⁷

ขณะที่กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐอีกท่านกลับเห็นว่า การที่เราจะปล่อยให้คนทั่วไปใช้อินเทอร์เน็ต สังคมไทยวินัยยังไม่เคร่งครัด เพราะฉะนั้นแล้วส่วนราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ ต้องตีกรอบ ควรที่จะมี พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ มากำกับดูแล การกำกับดูแลยังไม่ครอบคลุมหรือการแบ่งช่วงการรับรู้การเข้าถึงยังไม่ละเอียดพอ คนส่วนใหญ่มีปัญหาคือเวลารับข่าวมาไม่ว่าจะเป็นข่าวปลอมหรือข่าวจริงก็แล้วแต่ คนทั่วไปไม่สามารถ

²⁰³ ทีเอ็นเอ็นออนไลน์, “ดีอีเอส เชื้อมั่น ครม.อนุมัติตั้งศูนย์ปราบข่าวปลอม เสริมความร่วมมือข้ามหน่วยงาน,” <https://www.tnnthailand.com/news/social/103922/> (สืบค้นเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2565).

²⁰⁴ ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, “ผู้ศุนย์ปราบ Fake news ทั่วประเทศ ครม.ไฟเขียวร่างระเบียบสำนักนายก,” <https://www.prachachat.net/politics/news-855679> (สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2565).

²⁰⁵ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

²⁰⁶ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

²⁰⁷ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

เจาะเข้าลงไปได้ว่ามันใช่หรือไม่ใช่ กลายเป็นว่าเอาชาวพวกนี้ไปเผยแพร่ต่อก็เกิดผลเสีย แต่ว่าศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมได้ข่าวนี้มาจะทำการบล็อกและเผยแพร่ทันทีว่าชาวนี้ไม่ใช่ชาวจริง มีมาตรการในการควบคุมดูแลและเกิดผลชัดกว่าการไปตามแก้ว่าชาวไม่จริงเป็นชาวปลอม กรอบจะค่อย ๆ หายไปเมื่อประชาชนรู้จักหน้าที่สิทธิของตัวเองก่อน สิ่งเหล่านี้จะไม่จำเป็นเลย²⁰⁸

กลไกทางกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตตั้งแต่แนวคิดหลักการในการร่างกฎหมาย การบังคับใช้ ตลอดจนการขยายฐานอำนาจของหน่วยงานรัฐในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตภายใต้โครงสร้างระบบราชการและอิทธิพลของรัฐพันลึก ท่ามกลางข้อถกเถียงว่า กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยมีลักษณะของการปกป้องรัฐมากกว่าเอื้อต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน นำไปสู่ข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อกฎหมายและการบังคับใช้อย่างกว้างขวางในสังคม ความเป็นการเมืองในเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตจึงถูกหยิบยกเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ทางการเมืองในสมัยปัจจุบันมากกว่าที่จะเป็นข้อถกเถียงเพื่อนำไปสู่กฎหมายที่กำกับดูแลอินเทอร์เน็ตเพื่อปกป้องผลกระทบจากอินเทอร์เน็ตที่มีต่อสังคม

4.4.3 ตลาด

ในปัจจุบันเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นการใช้บริการอินเทอร์เน็ต รูปแบบเว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ หรือการเข้าถึงข้อมูลประเภทอื่น ๆ การที่ประชาชนจะเข้าถึงบริการอินเทอร์เน็ตดังกล่าวได้นั้น จะต้องใช้บริการจากผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (Internet Service Provider: ISP) โดยผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตมีอยู่ 2 ประเภท²⁰⁹ คือ ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตเชิงพาณิชย์ (Commercial ISP) และผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต สำหรับสถาบันการศึกษา การวิจัยและหน่วยงานของรัฐ (Non-Commercial ISP)

ใน พ.ศ. 2543 การกำกับดูแลตลาดบริการอินเทอร์เน็ตของประเทศไทยมีคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติหรือ กทช. ที่จัดตั้งขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 มีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายและจัดทำแผนแม่บทโทรคมนาคมและแผนคลื่นความถี่วิทยุตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ และแผนแม่บทการจัดการคลื่นความถี่ ตลอดจนกำหนดการคลื่นความถี่แห่งชาติ กำหนดลักษณะและประเภทของบริการโทรคมนาคม พิจารณาอนุญาตและกำกับดูแลการใช้คลื่นความถี่เพื่อโทรคมนาคม พิจารณาให้และกำกับดูแลการกำหนดแนวทางและวิธีการประกอบธุรกิจโทรคมนาคมเกี่ยวกับการอนุญาต เงื่อนไข ค่าตอบแทน หรือค่าธรรมเนียมใบอนุญาต รวมถึงการกำกับดูแลการประกอบกิจการโทรคมนาคม เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา ธุรกิจการให้บริการอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ตาม

²⁰⁸ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

²⁰⁹ “ความหมายของผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP),” <http://www.dbdmart.com/serviceProvider> (สืบค้นเมื่อ 19 พฤศจิกายน 2559). อ้างถึงใน อรุณรัตน์ เจริญศรีวงษ์, “ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับธุรกิจการให้บริการอินเทอร์เน็ต,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2560), 1.

พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2553 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2562 ซึ่ง กสทช. แม้เจตนารมณ์ต้องการให้เป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญทำหน้าที่ในการจัดสรร กำกับดูแล คลื่นความถี่และโทรคมนาคม อันเป็นทรัพยากรสาธารณะของชาติ แต่ยังคงมีข้อวิพากษ์วิจารณ์ถึงการถูกแทรกแซง เช่น การลงคะแนนการสรรหาโดยวุฒิสภาในขั้นสุดท้ายของกระบวนการสรรหา และการที่มีคนจากกองทัพได้รับการสรรหาเป็นคณะกรรมการ กสทช. สาระสำคัญอีกประการหนึ่งคือการจำกัดอำนาจของ กสทช. ในการกำกับดูแลกิจการกระจายเสียงและโทรคมนาคมของประเทศ ในฐานะองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ โดยให้คณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งอยู่ภายใต้กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม เป็นผู้กำกับดูแลแผนปฏิบัติการของ กสทช.²¹⁰

อิทธิพลของรัฐพันลึกที่มีต่อตลาดดังเช่นกรณี กสทช. ได้เชิญผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) ที่ได้รับใบอนุญาตจาก กสทช. มหาหรือ และ “ขอความร่วมมือ” ในการตรวจสอบและปิดกั้นเนื้อหาที่อาจก่อให้เกิดความขัดแย้ง และส่งผลต่อความสงบเรียบร้อย ตามคำสั่ง กอ.รส. ก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 หรือใน พ.ศ. 2562 กสทช. สั่งให้ Voice TV งดออกอากาศเป็นเวลา 15 วัน²¹¹ ต่อมาใน พ.ศ. 2564 กสทช. ยัง “ขอความร่วมมือ” จากสื่อในประเทศไม่ให้เผยแพร่เนื้อหาเกี่ยวกับข้อเรียกร้องการปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์และข้อเสนอยกเลิกประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 อีกด้วย²¹² ซึ่งกลุ่มตัวอย่างก็ยอมรับว่า หลังการรัฐประหาร กสทช. วิ่งเข้าไปในพรมแดนของเนื้อหามากขึ้น แต่เป็นมิติเนื้อหาที่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก ไม่ใช่เนื้อหาอาชญากรรมอื่น ๆ อีกทั้งผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยจำนวนไม่น้อยมองประเทศจีนเป็นแม่แบบ ถ้าเป็นไปได้อยากบริหารจัดการอินเทอร์เน็ตให้ได้แบบประเทศจีน²¹³

สำหรับกฎหมายซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการกำกับดูแลตลาดอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย พบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับการกำกับดูแลตลาดอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยหลายประการ ดังนี้

1) ปัญหาในการกำกับดูแลความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวในอินเทอร์เน็ต แม้ปัจจุบันประเทศไทยมีพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 ซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการข้อมูลส่วนบุคคลทำหน้าที่ดูแลความปลอดภัย หรือกรณีเกิดการนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้จนส่งผลเสียกับเจ้าของข้อมูล เช่น เมื่อหน่วยงานหรือบุคคลใดต้องการนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ในการประมวลผล จะต้องเขียนข้อตกลงและวิธีการนำข้อมูลไปใช้อย่างละเอียดและชัดเจน เพื่อให้เจ้าของข้อมูลพิจารณาว่าจะยินยอมเปิดเผยข้อมูลหรือไม่ หรือแจ้งให้เจ้าของข้อมูลรับทราบในกรณีที่อ้างอิงข้อมูลอื่นในการนำข้อมูลไปใช้งาน หากเกิดการละเมิดข้อตกลงเรื่องข้อมูลส่วนบุคคล

²¹⁰ ไอลอว์, “ปรสิตติดโทรศัพท์: ข้อค้นพบเมื่อสลายแวร์เฟกซัสถูกใช้ต่อผู้เห็นต่างจากรัฐบาล,” อ้างแล้ว.

²¹¹ Bangkokpost, “Voice TV to challenge NBTC ban on talk show,” <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/1432730/voice-tv-to-challenge-nbtc-ban-on-talk-show> อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

²¹² Prachatai, “Broadcasting Commission warns media against covering calls for monarchy reform,” <https://prachatai.com/english/node/9580> อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

²¹³ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

หน่วยงานหรือผู้ประมวลข้อมูลต้องแจ้งเจ้าของข้อมูลให้ทราบภายใน 72 ชั่วโมง เป็นต้น²¹⁴ อย่างไรก็ตาม มาตรา 4 (2) ยังงดเว้นการใช้บังคับกับการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ ทำให้รัฐยังคงมีอำนาจในการกำกับดูแลความเป็นส่วนตัวในอินเทอร์เน็ตของผู้ใช้บริการอินเทอร์เน็ต

2) ปัญหาความรับผิดของผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตในฐานะตัวกลางที่ให้บริการทางเทคโนโลยีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มาตรา 14 ได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับความรับผิดของผู้ให้บริการที่นำเข้าสู่ข้อมูลที่ผิดกฎหมายสู่ระบบคอมพิวเตอร์ไว้ และมาตรา 15 ได้บัญญัติให้ผู้ให้บริการที่ให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ ให้กระทำความผิดดังกล่าว ต้องระวางโทษเช่นเดียวกับผู้กระทำความผิด ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การให้คำนิยามของคำว่า “ผู้ให้บริการ” ตามนิยามแห่งมาตรา 3 ของพระราชบัญญัติดังกล่าว เมื่อนำมาบังคับใช้กับ มาตรา 15 จะมีความหมายกว้างเกินไป โดยรวมไปถึงผู้ประกอบการโทรคมนาคมที่ดูแลระบบดาวเทียม ระบบ วงจรเช่า หรือบริการสื่อสารไร้สาย อย่างผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตด้วย ซึ่งโดยธรรมชาติผู้ให้บริการกลุ่มนี้จะไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่สื่อสารกันระหว่างผู้ให้บริการ แต่กลับต้องรับผิดตามบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว สร้างความไม่เป็นธรรมให้แก่ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต และแม้ว่าใน พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ฉบับที่ 2 จะมีการแก้ไขจากเดิมที่บัญญัติให้ผู้ให้บริการจะถือว่ามีความรับผิดทันทีเมื่อปรากฏว่ามีเนื้อหาที่ผิดกฎหมายสู่ภายใต้การควบคุมของตน เป็นว่า ให้รัฐมนตรีออกประกาศกำหนดขั้นตอนการแจ้งเตือน การระงับการทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์ และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นออกจากระบบคอมพิวเตอร์ ถ้าผู้ให้บริการพิสูจน์ได้ว่าตนได้ปฏิบัติตามประกาศของรัฐมนตรีที่ออกแล้ว ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ ซึ่งเป็นการนำหลักการการแจ้งเตือนและระงับ (Notice and Take down) มาใช้กล่าวคือ หากผู้ให้บริการได้รับแจ้งว่ามีข้อมูลที่ผิดกฎหมายในระบบของตน ก็ให้รีบลบออกจากระบบ หากลบออกภายในเวลาที่กำหนดก็จะไม่ต้องรับโทษ อย่างไรก็ตาม การใช้หลักดังกล่าวเป็นการผลักภาระแก่ผู้ให้บริการ โดยกฎหมายได้กำหนดในลักษณะที่ว่า ผู้ให้บริการย่อมมีความผิดไว้ก่อน เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าไม่มีส่วนรู้เห็นหรือได้ทำตามขั้นตอนการแจ้งเตือนและเอาออกแล้ว ทำให้ผู้ให้บริการต้องรับภาระเรื่องการพิสูจน์เพื่อยกเว้นความผิดของตน

กรณีผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตและเว็บไซต์ที่เนื้อหาผลิตโดยผู้ใช้นั้น ๆ มีลักษณะผิดกฎหมายหรือเป็นอันตราย ความเสี่ยงนี้ส่งผลให้ตัวกลางไม่ยากที่จะให้บริการรองรับเนื้อหาที่ผลิตโดยผู้ใช้ (User-Generated Content: UGC) ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ผู้ใช้ทั่วไปผลิตหรือสร้างสรรค์ขึ้นมาให้ตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านเครือข่ายสื่ออินเทอร์เน็ตที่เปิดกว้างและมีส่วนร่วมจากประชาชนทั่วไป การที่ต้องมารับผิดร่วมเช่นนี้ทำให้ตัวกลางปิดกั้นแม้แต่เนื้อหาที่ถูกกฎหมาย ซึ่งบั่นทอนการสร้างสรรค์นวัตกรรม ผู้ใช้ควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย แต่หากความเสี่ยงที่ต้องมีภาระรับผิดร่วมบั่นทอนตัวกลางที่ให้บริการอินเทอร์เน็ตจากการเปิดโอกาสให้ผู้สื่อสารได้ตั้งแต่ขั้นต้น โอกาสในการแสดงออกที่ชอบด้วยกฎหมายก็จะถูกปิดกั้นและศักยภาพของเทคโนโลยีเครือข่ายก็จะลดน้อยตามลงไป การปกป้องตัวกลางจากภาระรับผิดร่วมกับบุคคลที่สามจะช่วยขยายพื้นที่สำหรับ

²¹⁴ ไทยรัฐออนไลน์, “เมื่อข้อมูลยังไม่ปลอดภัย รู้จัก พ.ร.บ.คุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ที่ถูกเลื่อนไปอีกหนึ่งปี,”

การแสดงออกในโลกออนไลน์ ส่งเสริมนวัตกรรมในการพัฒนาบริการใหม่ ๆ และสร้างพื้นที่ให้กับเนื้อหาระดับท้องถิ่น ซึ่งทั้งหมดจะช่วยสนับสนุนการพัฒนาสังคมสารสนเทศ ดังนั้น ควรมีการกระตุ้นให้รัฐบาลใช้นโยบายที่ปกป้องตัวกลางซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับนวัตกรรม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมและประชาสังคม²¹⁵

ตลาดมีความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับการกำกับดูแลตลาดอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยหลายประการ เช่น ปัญหาในการกำกับดูแลความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวในอินเทอร์เน็ต แม้ปัจจุบันประเทศไทยมีพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 กฎหมายดังกล่าวขยายเวลาบังคับใช้ออกไปหลายครั้ง จนได้บังคับใช้เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2565 แต่ในมาตรา 4 (2) ยังงดเว้นการใช้บังคับกับการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ ทำให้รัฐยังคงมีอำนาจในการกำกับดูแลความเป็นส่วนตัวในอินเทอร์เน็ตของผู้ใช้บริการ ปัญหาความรับผิดชอบของผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตในฐานะตัวกลางที่ให้บริการทางเทคโนโลยีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มาตรา 15 ทำให้รัฐยังคงมีอำนาจในการกำกับดูแลตลาดอินเทอร์เน็ต ในทางกลับกัน เมื่อการขยายตัวของตลาดอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยมีการเติบโตอย่างก้าวกระโดดเป็นลำดับ แต่กลับส่งผลให้แนวคิดของรัฐในการร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตยังมีความเข้มงวดในการควบคุมกำกับตลาด ซึ่งเป็นการบั่นทอนการสร้างสรรค่นวัตกรรม การแสดงออกที่ขอบด้วยกฎหมายก็จะถูกปิดกั้นไปด้วยในทางอ้อม และส่งผลให้ศักยภาพของเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตไม่ได้ถูกใช้เท่าที่ควรจะเป็น

นอกจากนี้ ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตยังถูกอิทธิพลของตลาดกำกับเนื้อหาทางอ้อมโดยไม่รู้ตัวผ่านกลไกของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ เช่น Facebook, YouTube, Instagram, TikTok ที่ใช้อัลกอริทึม (Algorithm) หรือชุดคำสั่งที่ออกแบบให้ทำงานยืนยันความน่าเชื่อถือของเนื้อหา แม้ว่าผู้ใช้อินเทอร์เน็ตจะไม่มีโอกาสได้เห็นชุดคำสั่งดังกล่าว แต่ชุดคำสั่งดังกล่าวกลับมีบทบาทในการเก็บรวบรวมข้อมูล พฤติกรรมผู้ใช้ คัดกรองและคัดสรรว่าเนื้อหาใดจะถูกส่งให้กับผู้ใช้ อิทธิพลของตลาดหรือกลไกทางธุรกิจของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์เหล่านี้จึงสร้างผลกระทบต่อการรับรู้ข่าวสาร ทักษะคิด ค่านิยม ความเชื่อ และโลกทัศน์ของผู้คนในสังคม อัลกอริทึมหรือชุดคำสั่งเหล่านี้จึงทำหน้าที่ไม่ต่างจากหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจกำหนดทิศทาง เลือกข่าวที่สำคัญ รวมถึงลดบทบาทของเนื้อหาบางประเด็น ตลอดจนสามารถเลือกได้ว่าจะส่งเนื้อหาข่าวสารในแง่มุมใดให้กับผู้ใช้คนใด กลุ่มใดเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับทางด้านหน่วยงานรัฐที่พยายามปรับเปลี่ยนระบบให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นโดยมีการนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) มาช่วยในการตัดสินใจคัดกรองเนื้อหาและเฝ้าตรวจสอบติดตามเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ต จึงมีการเปรียบเทียบว่าปัญญาประดิษฐ์เหล่านี้เปรียบเสมือนกล่องดำที่ไม่สามารถตรวจสอบการทำงานได้ด้วยความโปร่งใส และเป็นกลไกที่ส่งผลให้เกิดภาวะเสียงสะท้อนออนไลน์ (Echo Chamber) แก่ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในที่สุด

อาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลของรัฐพันลึกผ่านการกำหนดกฎหมายไม่ได้ให้ความคุ้มครองแก่ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตและผู้ใช้บริการได้มากเพียงพอ แม้จะมีกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลโดยเฉพาะแต่ก็มีการงดเว้นการใช้บังคับกับการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือการ

²¹⁵ อรุณรัตน์ เจริญศรีวิงษ์, อ้างแล้ว, 5-6.

รักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ ทำให้รัฐยังคงมีอำนาจในการกำกับดูแลความเป็นส่วนตัวในอินเทอร์เน็ตของผู้ใช้บริการ อีกทั้งยังมีการเลื่อนบังคับใช้กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลมาแล้วหลายครั้ง และโครงสร้างกฎหมายเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตเป็นการรวมอำนาจขององค์กรกำกับดูแลการให้บริการอินเทอร์เน็ตไว้ที่ส่วนกลางเพียงอย่างเดียวตาม “โครงสร้างรัฐรวมศูนย์อำนาจของไทย” ในทางกลับกัน เมื่อการขยายตัวของตลาดอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยมีการเติบโตอย่างก้าวกระโดดเป็นลำดับ แต่กลับส่งผลให้แนวคิดของรัฐในการร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตยังมีความเข้มงวดในการควบคุมกำกับตลาด ซึ่งเป็นการบั่นทอนการสร้างสรรคนวัตกรรม การแสดงออกที่ชอบด้วยกฎหมายก็จะถูกปิดกั้นไปด้วยในทางอ้อม และส่งผลให้ศักยภาพของเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตไม่ได้ถูกใช้เท่าที่ควรจะเป็น

อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต เห็นว่า ในฐานะที่เป็นผู้ให้บริการโครงข่ายอินเทอร์เน็ต ยินดีให้ความร่วมมือกับมาตรการต่าง ๆ ของภาครัฐ ในการที่จะควบคุมการใช้อินเทอร์เน็ตอย่างเหมาะสม โดยไม่สร้างภาระให้กับผู้ให้บริการโครงข่ายมากเกินไป และต้องดำเนินการกับผู้ให้บริการทุกรายอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อไม่ให้เกิดข้อได้เปรียบเสียเปรียบในการดำเนินธุรกิจ และเห็นว่า การแก้ไขปัญหาที่ได้ประโยชน์สูงสุด ควรจะดำเนินการในลักษณะให้ความรู้ในการใช้อินเทอร์เน็ตอย่างสร้างสรรค์กับผู้ให้บริการ และกำกับให้ผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม ควบคุมเนื้อหาที่เผยแพร่อยู่บนระบบของผู้ให้บริการไม่ให้มีเนื้อหาที่ผิดกฎหมาย ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ ปัจจุบันผู้ให้บริการแพลตฟอร์มส่วนใหญ่ มักจะเป็นผู้ให้บริการที่มีถิ่นฐานที่ตั้งอยู่ต่างประเทศ ทำให้การบังคับใช้กฎหมายทำได้ยาก ทำให้ภาระตกอยู่กับผู้ให้บริการโครงข่ายฯ ที่ต้องทำหน้าที่ปิดกั้นการเข้าถึง ทั้งที่ควรจะเป็นการลบข้อมูลที่ไม่เหมาะสมออกจากต้นทาง²¹⁶ ในประเด็นนี้ กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐ ชี้ว่า ผู้ให้บริการให้ความร่วมมือน้อยมาก ธุรกิจทั่วไปก็คงยึดถือกำไรของบริษัทเป็นหลัก เมื่อมีการกระทำความผิดบนสื่อออนไลน์ และหน่วยงานรัฐไปขอความร่วมมือเพื่อตรวจสอบก็จะได้รับความร่วมมือค่อนข้างน้อย เมื่อไปขอปิดกั้นศาลก็จะให้ปิดกั้นแค่เนื้อหาสาระ แต่ไม่ได้ปิดกั้นทั้งหมดให้เฉพาะแค่ส่วนที่ผิดกฎหมาย ส่วนหนึ่งผู้ให้บริการเป็นบริษัทจากต่างประเทศจึงควบคุมไม่ได้ อำนาจควบคุมไม่ไปถึง มุมมองของบริษัทเหล่านี้คือยิ่งเขามีความเป็นส่วนบุคคล (privacy) ให้กับลูกค้าเท่าใด คนยิ่งใช้บริการ ลูกค้าก็รู้สึกอุ่นใจไม่เปลี่ยนเป็นผู้ให้บริการรายอื่น²¹⁷

กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตอีกท่าน เสนอว่า ต้องแยกการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ควรแยกระหว่างคุณภาพการบริการกับตัวเนื้อหา เพราะในส่วนของ กสทช. เอง ก็มีบทบาทชัดเจนว่ากำกับดูแลในส่วนของการบริการ มีระบบใบอนุญาตสำหรับผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต และมีการกำหนดมาตรฐานต่าง ๆ ส่วนในตัวเนื้อหาอยู่นอกอำนาจของ กสทช. ในส่วนของเนื้อหาที่เป็นเสรีภาพในการสื่อสารกันทางโทรคมนาคมตาม พ.ร.บ.ประกอบกิจการโทรคมนาคมฯ หรือรวมไปถึงการรองรับถึงเสรีภาพในการติดต่อสื่อสารกันทางโทรคมนาคมตามรัฐธรรมนูญ แต่ว่าก็จะมีการใช้อินเทอร์เน็ตทำให้เกิดการละเมิดผู้อื่นหรือละเมิดอะไรก็ตาม แต่ก็จะมี พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นในส่วนของเนื้อหาที่ผิด

²¹⁶ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

²¹⁷ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

กฎหมายกำกับอยู่แล้ว อินเทอร์เน็ตจะอยู่ในส่วนของการบริการสาธารณะ แล้วในปัจจุบันก็กลายเป็นสาธารณูปโภคเหมือนเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการใช้ชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับน้ำประปา ไฟฟ้า คนที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตก็คือประชาชนทั่วไปที่ต้องได้รับการคุ้มครองในการได้รับการ อินเทอร์เน็ตยังมีอีกมิติหนึ่งคือเรื่อง การเข้าถึงเรื่องความเหลื่อมล้ำว่าทำอย่างไรจะให้บริการอินเทอร์เน็ตเป็นบริการของรัฐ เป็นบริการขั้นพื้นฐานของ ภาครัฐจริง ๆ²¹⁸ กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นสื่อมวลชน เห็นสอดคล้องกันว่า ภาคประชาสังคม จะต้องมึบทบาทในการที่จะช่วยควบคุม เพราะผู้ให้บริการมีจุดประสงค์ทางด้านธุรกิจเป็นหลัก ดังนั้นเป้าหมาย หรือจุดเน้นของเขาก็จะไปในด้านธุรกิจ ซึ่งบ่อยครั้งก็อาจจะสวนทางกับผลประโยชน์ของสังคมเป็นหลัก หรือ ประชาชนเป็นหลัก ดังนั้นจำเป็นที่ภาคประชาสังคมเราจะเข้าไปมีส่วนข้องเกี่ยว (political engagement) เข้าไป ตรวจสอบ เข้าไปขอมีส่วนร่วมในการนำเสนอวิธีการหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ²¹⁹

นอกจากบทบาทและอิทธิพลของรัฐพันลึกที่มีต่อตลาดแล้ว บทบาทและอิทธิพลของกลุ่มทุนธุรกิจสื่อสารที่มีต่อกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ และการผูกขาดทางธุรกิจให้บริการอินเทอร์เน็ตจึงมีอิทธิพลต่อกลไกตลาด ในการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตด้วยเช่นเดียวกัน การพัฒนาประชาสังคมไซเบอร์ (Civil Cyber Society) ที่ จะเกิดความเข้มแข็งตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานรากของสังคมเครือข่ายจึงเกิดการขยายตัวได้ช้าลงพร้อมกับ บริบทที่รัฐเป็นผู้ควบคุมกำกับตลาดและสังคม รวมถึงบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มทุนธุรกิจสื่อสารที่มีต่อ กระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ ส่งผลให้เกิดประชาสังคมที่เป็นการตรวจสอบถ่วงดุลให้เกิดธรรมาภิบาล อินเทอร์เน็ต (Internet Governance) ระหว่างรัฐ กลุ่มทุนธุรกิจภาคเอกชน และผู้ใช้อินเทอร์เน็ตภาคประชา สังคม ไม่สามารถเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตได้อย่างสมดุล

4.4.4 บรรทัดฐานทางสังคม

อุดมการณ์ชาตินิยมแบบไทยเป็นอุดมการณ์หลักของรัฐและเป็นบรรทัดฐานทางสังคมของไทย นับตั้งแต่ อินเทอร์เน็ตเข้าสู่สังคมไทย รัฐจึงมองอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ทางสังคมที่รัฐควรเป็นผู้วางบทบาทในการสร้างบรรทัด ฐานเพื่อขัดเกลาทางสังคม (socialization) ให้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ซึ่งปลอดภัยตามแบบแผนประเพณีอันดีงามที่ รัฐเป็นผู้กำหนด เช่น การกำหนดความผิดและโทษของการนำเข้าหรือเผยแพร่ข้อมูลลามก และการให้อำนาจใน การปิดกั้นระงับการแพร่หลายของข้อมูลที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคม โดยที่ขอบเขตของ เนื้อหาที่ไม่เหมาะสมนั้นมีความไม่แน่นอนสูง สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย บรรทัดฐานของสังคม ค่านิยม หรือวิจารณ์ญาณของผู้มีอำนาจรัฐเป็นผู้พิจารณา (The Rule of Man) จึงก่อให้เกิดคำถามต่อความมีหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในเนื้อหากฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ของรัฐ

รัฐมักมีมุมมองว่ารัฐและกฎหมายของไทย “เป็นศูนย์กลางของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตใน ประเทศไทย” ซึ่งขัดต่อธรรมชาติของอินเทอร์เน็ตที่ไร้ขอบเขตพรมแดน (borderless) และเรื่องเขตอำนาจของ กฎหมาย (jurisdiction) ทำให้ประสบปัญหาในการกำกับดูแลหากเนื้อหาไม่เหมาะสมดังกล่าวถูกผลิตขึ้นที่

²¹⁸ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

²¹⁹ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

ต่างประเทศ หรืออยู่บนแพลตฟอร์มของผู้ให้บริการต่างชาติ โดยรัฐใช้วิธีปิดกั้นเว็บไซต์ต่างประเทศบางเว็บ หรือขอความร่วมมือกับผู้ให้บริการต่างชาติในการนำเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวออกจากระบบ และบ่อยครั้งที่ไม่ได้รับความร่วมมือเนื่องจากแนวนโยบายของรัฐที่ขัดกับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอันเป็นแนวทางการกำกับดูแลเว็บไซต์ รวมถึงอินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่ของต่างประเทศ ทั้งนี้ รัฐมักมองว่าความสำเร็จของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต คือการที่รัฐสามารถจำกัด ควบคุม หรือกำจัดเนื้อหาไม่พึงประสงค์ดังกล่าวออกไปจากระบบอินเทอร์เน็ตได้ ดังจะเห็นจากการนำเสนอตัวเลขจำนวนเว็บไซต์ที่ถูกปิดกั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ตัวเลขเหล่านั้นอาจไม่ได้สะท้อนเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมได้ลดจำนวนลงไปจริง ๆ ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมักหาวิธีการใหม่ ๆ ในการเผยแพร่เนื้อหาโดยหลบเลี่ยงกฎหมาย เช่น การใช้เซิร์ฟเวอร์ของต่างประเทศ การเข้ารหัสความปลอดภัยเว็บไซต์ เพื่อป้องกันการปิดกั้น หรือใช้วิธีการที่ซับซ้อนในการนำเสนอเนื้อหา²²⁰

บรรทัดฐานทางสังคมยังเป็นฐานคิดของแนวคิดหรือความคิดของรัฐในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตอีกด้วย จากข้อมูลของสำนักงานกฤษฎีการะบุว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ร่างขึ้นโดยศึกษาจากกฎหมายอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ของประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก อาทิ อนุสัญญาว่าด้วยอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ (Convention on Cyber-crime) ของคณะมนตรีแห่งยุโรป (The Council of Europe) กฎหมาย Computer Fraud and Abuse Act 1986 ของประเทศสหรัฐอเมริกา กฎหมาย Computer Misuse Act 1990 ของประเทศอังกฤษ และมีการ **“ปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมและวัฒนธรรมไทย”**²²¹ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กฎหมายถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐาน “อุดมการณ์ชาตินิยมแบบไทย” หรือมาภายใต้ **“ความเป็นไทย”** ซึ่งเป็นแก่นแกนหลักทางความคิดของรัฐพันลึกนั่นเอง หลักการสำคัญในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตจึงเป็นการ **“เอาความมั่นคงของรัฐเป็นศูนย์กลางมากกว่าความมั่นคงในสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน”**

สอดคล้องกับงานวิจัยของ Urs Gasser & Wolfgang Schulz ที่ชี้ให้เห็นว่า ตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตที่ได้รับความนิยมจากผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกหลายรายเป็นบริษัทสัญชาติอเมริกัน ซึ่งเมื่อตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตเหล่านี้เข้าไปดำเนินกิจการนอกประเทศสหรัฐอเมริกา มีหลายกรณีที่พบว่าบรรทัดฐานทางสังคมแบบอเมริกาขัดแย้งกับบรรทัดฐานทางสังคมของประเทศอื่น ๆ เนื่องจากในบางประเทศไม่ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการประชาธิปไตยหรือการปกป้องเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนมากเท่า จากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนี้เอง ส่งผลต่อบทบาทหน้าที่ของตัวกลางทางอินเทอร์เน็ต เมื่อตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตสัญชาติอเมริกันเข้าไปในประเทศที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการปกป้องเสรีภาพในการแสดงออกหรือกระบวนการประชาธิปไตย ค่านิยมแบบอเมริกันจึงอาจจะขัดแย้งกับค่านิยมท้องถิ่น เช่น ในกรณีของ Twitter ที่แม้จะให้

²²⁰ พัทธมน วงศนาท, อ้างแล้ว, 176-178.

²²¹ สุนทร เปลี้นสี, “แนวความคิดและหลักการของกฎหมายว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์,” สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.

http://web.krisdika.go.th/activityDetail.jsp?actType=l&actCode=55&head=4&item=n5#_ftn1. (สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2561). อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 112.

ความสำคัญกับเสรีภาพในการแสดงออก (freedom of expression) แต่ยังคงจำเป็นต้องตรวจตราและควบคุมการแสดงออกจาที่สร้างความเกลียดชัง (hate speech) บนแพลตฟอร์มของ Twitter ที่ให้บริการในประเทศฝรั่งเศสและเยอรมนี ซึ่งนโยบายและกฎเกณฑ์สำหรับกำกับดูแลระหว่างประเทศเป็นปัจจัยที่มีส่วนอย่างมากในการกำหนดความหมายและหน้าที่ของตัวกลางทางอินเทอร์เน็ต²²²

ในกรณีของประเทศไทยก็เช่นกันที่มักพบความย้อนแย้งระหว่างหลักการพื้นฐานในเรื่องเสรีภาพในการแสดงออก และความเป็นพื้นที่สาธารณะของอินเทอร์เน็ต ที่ขัดแย้งกับบรรทัดฐานทางสังคมแบบไทย ที่อยู่บนพื้นฐานอุดมการณ์ชาตินิยมแบบไทย หรือความเป็นไทย จึงปรากฏให้เห็นการกระทำต่าง ๆ ของรัฐทั้งทางตรงด้วยการออกกฎหมายที่ช่วยตอกย้ำบรรทัดฐานหรือค่านิยมของสังคมในด้านเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 การกระทำทางอ้อมด้วยการกำหนดนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ เช่น เครือข่ายลูกเสือไซเบอร์ ใน พ.ศ. 2553 การจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการกำหนดนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ เช่น เครือข่ายลูกเสือไซเบอร์ ใน พ.ศ. 2553 การจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการกำหนดนโยบายเพื่อเป็นการป้องกันและปราบปรามการนำเสนอมูลข้อมูลข่าวสารที่ผิดกฎหมายหรือไม่เหมาะสมผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ใน พ.ศ. 2554 การจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย ใน พ.ศ. 2562 ศูนย์ประสานงานการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ทั้งศูนย์ประสานงานกลาง ศูนย์ประสานงานประจำกระทรวง และศูนย์ประสานงานประจำจังหวัด ใน พ.ศ. 2565 ยิ่งเทคโนโลยีสารสนเทศมีความก้าวหน้ามากขึ้น กลับยิ่งเห็นความพยายามของรัฐไทยในการจะจำกัดควบคุมเนื้อหาอินเทอร์เน็ตด้วยการออกกฎหมาย กำหนดนโยบาย จัดตั้งหน่วยงาน การมีกิจกรรมหรือการกระทำของรัฐ และลงทุนกับอุปกรณ์ทางเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีค่าใช้จ่ายสูงเพื่อเป็นเครื่องมือในการกำกับดูแล แสดงให้เห็นว่ารัฐให้ความสำคัญกับความมั่นคงบนพื้นที่อินเทอร์เน็ตไม่น้อยไปกว่าความมั่นคงด้านอื่น ๆ นอกจากนี้ แสดงถึงความหวาดระแวงต่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ว่าอาจทำให้การกำกับดูแลเนื้อหาของรัฐนั้นทำได้ยากขึ้น²²³

การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ ไม่ได้มีเพียงการออกกฎหมายควบคุมการเผยแพร่เนื้อหาในอินเทอร์เน็ต หรือใช้ “เทคโนโลยีสลาย” ตรวจตราสอดส่องพฤติกรรมประชาชนในการใช้สื่อสังคมออนไลน์เท่านั้น ในปัจจุบันสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นควบคู่กับมาตรการแบบใหม่ที่เน้นเบียดเบียนกว่าโดยอาศัยบรรทัดฐานทางสังคมที่รัฐพึงผลิตสร้างขึ้นเป็นตัวขับเคลื่อน ข้อกังวลสำหรับการเคลื่อนไหวและองค์กรวิจัยนานาชาติคือ การใช้เสรีภาพในโลกไซเบอร์เพื่อปิดกั้นกดปราบ และบั่นทอนความชอบธรรมของภาคประชาสังคมซึ่งเห็นต่างจากรัฐบาล²²⁴ ในปัจจุบัน

²²² Gasser, Urs. and Schulz, Wolfgang. “NoC Online Intermediaries Research Project: Synthesis,” https://publixphere.net/i/noc/page/NoC_Online_Intermediaries_Research_Project_Synthesis (accessed July 22, 2015). อ้างถึงใน มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, อ้างแล้ว, 17.

²²³ พัทธมน วงศนาค, อ้างแล้ว, 176-178.

²²⁴ Brechenmacher, Saskia. and Carothers, Thomas. “Examining Civil Society Legitimacy,” <https://carnegieendowment.org/2018/05/02/examining-civil-society-legitimacy-pub-76211> อ้างถึงใน จันจิรา สมบัติ

รัฐบาลทั้งอำนาจนิยมและกึ่งประชาธิปไตยในหลายประเทศทั่วโลกต่างอาศัย “กองกำลังไซเบอร์” (Cyber Troops) เพื่อปลุกปั่นเนื้อหา ข้อเท็จจริง และความเห็นสาธารณะในสื่อสังคม ซึ่งเอาเข้าจริงแล้ว วิธีการเช่นนี้ไม่ได้ใหม่อะไร เพราะกลุ่มการเมือง พรรคการเมือง รัฐบาล และกองทัพในหลายสังคม ต่างก็ใช้ “ปฏิบัติการทางจิตวิทยา” และ “โฆษณาชวนเชื่อ” มานาน แต่จุดที่น่าสนใจคือ ปฏิบัติการดังกล่าวเข้มข้นและซับซ้อนขึ้นในยุคที่สมาร์ทโฟนเป็นเหมือนอวัยวะอีกส่วนของร่างกาย อินเทอร์เน็ตเป็นปัจจัยที่ห้า และข้อมูลในโลกไซเบอร์ถูกผลิตและแชร์ต่อ ๆ กันอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งเราไม่มีเวลาพอที่จะตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลนั้น ๆ

“กองกำลังไซเบอร์” มีสมาชิก 4 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่

(1) คนของรัฐบาล (รวมถึงประชาชนที่ถูกจ้างวาน) องค์กรรัฐ หรืออาจเป็นรัฐบาลเสียเอง เช่น รัสเซียถูกกล่าวหาว่าสร้าง “ฟาร์ม” ฝึกอบรมกองกำลังไซเบอร์ให้แทรกแซงการเลือกตั้งในสหรัฐอเมริกา และยุโรป²²⁵

(2) บ๊อท (ย่อมาจาก “โรบ็อต”) หรือโปรแกรมอินเทอร์เน็ตที่ถูกออกแบบให้สวมรอยเป็นมนุษย์ แชร์ข้อความในสื่อสังคมออนไลน์ และมีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่น ๆ ในบางกรณี “บ๊อท” อาจทำงานจาก “บัญชีปลอม” (fake account) ใน Facebook หรือ Twitter

(3) บริษัทเอกชนซึ่งรับจ้างทำแคมเปญเลือกตั้งให้รัฐบาล (โดยมากเป็นบริษัทข้ามชาติ) โดยวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายจากข้อมูลผู้ใช้บัญชีในสื่อสังคม และอาจใช้บริการคนกลุ่มแรก หรือเทคนิคที่สอง ในการเผยแพร่ข้อความซึ่งเป็นประโยชน์ทางการเมืองแก่ผู้จ้าง

(4) อาสาสมัคร คือคนทั่วไปที่สนับสนุนรัฐบาลหรือพรรคการเมืองอย่างบริสุทธิ์ใจ และอาสาเป็นกองกำลังไซเบอร์เพื่อปกป้องรัฐบาลของตนจาก “อริราชศัตรู”

สำหรับวิธีการทำงานของเหล่ากองกำลังไซเบอร์ แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

(1) ผลิตเนื้อหาในรูปแบบบทความข่าว ที่เรียกกันติดหูว่า “ข่าวปลอม” (fake news) รวมไปถึงรูปภาพ วิดีโอ มีม (ภาพตัดต่อล้อเลียน) หรือบล็อก

(2) สร้างกระแสผ่าน “แฮชแท็ก” หรือข้อความสั้นที่ฮิตติดหู แต่สามารถกำหนดความรับรู้สาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงแชร์เนื้อหาข่าวปลอมต่อ ๆ กัน เพื่อให้ข้อมูลกระจายสู่วงกว้างจนเกิดเสียงสาธารณะในทางที่ผู้ปั่นกระแสต้องการ

(3) สร้างบทสนทนากับผู้สื่อข่าวสังคมคนอื่น รวมถึงคอมเมนต์ใต้เนื้อหาข่าวปลอม

วิธีการทั้งสามนี้ใช้ผลิตและปลุกปั่นความเห็นสาธารณะได้ใน 3 ทิศทางคือ เชิงบวก (สนับสนุนรัฐบาล หรือสร้างความรู้สึกว่ามีผู้นำรัฐบาลเป็นที่รักใคร่ของประชาชน) แบบกลาง ๆ (เบี่ยงเบนความสนใจสาธารณะจากประเด็นร้อนหรือคดีอื้อฉาวของรัฐบาล) และแบบลบ (มุ่งโจมตี ช่มชู้ผู้วิจารณ์รัฐบาลได้โดยปราศจากร่องรอยของผู้ชักใย)

พูนศิริ, “กองกำลังไซเบอร์ ด้านมืดของภาคประชาสังคมและพื้นที่ประชาธิปไตย,” <https://www.the101.world/the-rise-of-cyber-troops/#> (สืบค้นเมื่อ 8 มีนาคม 2564).

²²⁵ Lee, Dave. “The tactics of a Russian troll farm,” <http://www.bbc.com/news/technology-43093390> อ้างถึงใน จันจิรา สมบัติพูนศิริ, อ้างแล้ว.

การโจมตีเช่นนี้เรียกว่า “อินเทอร์เน็ตโทรลลิง” (internet trolling) ที่มีมุ่งเป้าไปที่ตัวบุคคล (personality assassination) โดยอาจป้ายสี ต่ำด้วยถ้อยคำหยาบคาย ชูหมิ่น ชูข่มขืน รวมถึงการ “แคปหน้าจอ” คำพูดหรือภาพของบุคคลเพื่อประจาน ตลอดจนเผยแพร่ข้อมูลส่วนตัว เช่น ที่อยู่หรือชื่อบุคคลในครอบครัว

ด้วยยุทธวิธีเช่นนี้ ส่งผลให้ฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลเลือกที่จะ “เซ็นเซอร์ตัวเอง” เพราะกลัวภัยมาถึงตนหรือคนในครอบครัว ส่วนผู้ที่เลือกจะเสี่ยงต่อไป ก็อาจถูกดักทำร้ายได้ในพื้นที่จริง เช่นที่เกิดในตุรกี รัสเซีย และอาเซอร์ไบจาน²²⁶ ส่วนกรณีของไทย เช่น กลุ่ม “ยุทธการลงทัณฑ์ทางสังคม” (เปิดตัวใน พ.ศ. 2556) หรือ “องค์กรเก็บขยะแผ่นดิน” ใช้วิธีการคล้าย ๆ กัน และสามารถระดมคนให้ถล่มผู้ต้องสงสัยว่าละเมิดมาตรา 112 อีกทั้งยังแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือหากไม่สำเร็จ ก็เสนอให้สมาชิกกลุ่มใช้ความรุนแรงต่อเป้าหมาย²²⁷

นอกจากนี้ “อินเทอร์เน็ตโทรลลิง” อาจอาศัยวาทกรรมชาตินิยมโจมตีผู้วิจารณ์รัฐบาล เพื่อปลุกกระแสให้ผู้คนเห็นว่ากลุ่มเหล่านี้ไม่รักชาติ ททรยศ ไม่ใช่คนในชาติตนจริง ๆ รับเงินต่างชาติ รวมถึง “ขายตัว” ให้ต่างชาติ พฤติกรรมเช่นนี้เรียกว่า “โทรลลิงเพื่อชาติ” (patriotic trolling)²²⁸ อินเทอร์เน็ตโทรลลิงจึงเป็นมิติหนึ่งของยุทธการปราบปรามภาคประชาสังคมของรัฐบาลอำนาจนิยม ส่งผลให้พื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นต่างจากผู้มีอำนาจหดแคบลงไป²²⁹

พฤติกรรมอินเทอร์เน็ตโทรลลิงดังกล่าวเกิดขึ้นจากบรรทัดฐานทางสังคมที่สร้างมายาคติความรู้ทางประวัติศาสตร์ของแต่ละยุคสมัยให้ทำหน้าที่เป็นวาทกรรมที่รักษาเสถียรภาพทางอำนาจของผู้มีอำนาจรัฐ โดยการสร้างและปลูกฝังความรู้เหล่านั้นให้กลายเป็นความจริงและค่านิยมในสังคม เมื่อความเชื่อที่แตกต่างกันเกิดขึ้น ชุดความรู้เหล่านั้นก็ขัดแย้งกันเองและกลายเป็นความขัดแย้งที่แฝงอยู่ในสังคมไทย ปัญหาที่รัฐพันลึกต้องเผชิญอยู่ก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 จนถึงก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 คือการแบ่งขั้วทางการเมือง (Political Polarization) เป็นฝ่ายอนุรักษ์นิยมและฝ่ายก้าวหน้า การใช้สื่อเผยแพร่และการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของทั้งสองฝ่ายยังคงอยู่ในพื้นที่โลกกายภาพ ฝ่ายอนุรักษ์นิยมใช้ตำราเรียน หนังสือ วิทยู โทรทัศน์งานกิจกรรมพิเศษในวาระโอกาสสำคัญ และงานพิธีต่าง ๆ ฝ่ายก้าวหน้าใช้หนังสือ ผลงานวิจัย และบทความวิชาการ จนกระทั่งหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ถึง พ.ศ. 2565 ปัญหาที่รัฐต้องเผชิญอยู่ยังคงเป็นความแตกแยกทางการเมืองที่สืบ

²²⁶ Geybulla, Arzu. “In the crosshairs of Azerbaijan’s patriotic trolls,”

<https://www.google.de/search?q=In+the+crosshairs+of+Azerbaijan%E2%80%99s+patriotic+trolls&oq=In> อ้างถึงใน จันจิรา สมบัติพูนศิริ, อ้างแล้ว.

²²⁷ Kummetha, Thaweeporn. “Misunderstanding the Internet, Misunderstanding the Users: Cases from Thailand,” <https://kyotoreview.org/yav/misunderstanding-internet-thailand/>; Prachatai, “Ultra-royalist steps up lèse majesté campaign against Facebook and YouTube,” <https://prachatai.com/english/node/5539> อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน.

²²⁸ Nyst, Carly. “Patriotic trolling: how governments endorse hate campaigns against critics,” <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jul/13/patriotic-trolling-how-governments-endorse-hate-campaigns-against-critics> อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน.

²²⁹ จันจิรา สมบัติพูนศิริ, อ้างแล้ว.

เนื่องมาจากช่วงก่อนการรัฐประหาร การใช้สื่อเผยแพร่และการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของทั้งสองฝ่ายได้ถูกถ่ายทอดเข้าสู่โลกไซเบอร์บนอินเทอร์เน็ตด้วยเช่นเดียวกัน ฝ่ายอนุรักษ์นิยมใช้หนังสือ ตำราเรียน นิทรรศการ วิทยุ โทรทัศน์ สื่อออนไลน์ การจัดกิจกรรมพิเศษ ขณะที่ฝ่ายก้าวหน้าใช้หนังสือ การปาฐกถา เสวนาทางวิชาการ และสื่อออนไลน์²³⁰

ประทุษวาจา (hate speech) ในโลกไซเบอร์ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 ยังสะท้อนปัญหาของความเข้าใจว่าภาคประชาสังคมต้องก้าวหน้า หรือรักประชาธิปไตยเท่านั้น โดยเฉพาะในกลุ่มของอาสาสมัครโทรลิ่งที่สมัครใจให้การสนับสนุนผู้นำ พรรคการเมือง หรือระบอบการเมืองอำนาจนิยม ด้วยเหตุผลว่าต้องการปกป้องผู้นำที่ตนรัก จึงอยากมีส่วนร่วมทางการเมือง และอาศัยเสรีภาพในโลกไซเบอร์ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของตน ในแง่นี้ อาสาสมัครโทรลิ่งจึงสะท้อนความเป็นจริงอีกด้านของภาคประชาสังคม เพราะสำหรับคนเหล่านี้ พวกเขา มองว่าสิ่งที่ตนทำถือเป็นภารกิจปกป้องชาติ คนเหล่านี้ถือเป็นส่วนต่อขยายของภาคประชาสังคมฝ่ายขวา ทว่าต่างจากอดีตซึ่งมีการจัดตั้งจากรัฐโดยตรง ระดมพลและระงับกิจกรรมได้ตามความประสงค์ของผู้มีอำนาจในขณะนั้น ทว่า “โทรลิ่ง” ฝ่ายขวาในปัจจุบัน ดูเหมือนไร้การจัดตั้งจากทางการโดยตรง แทรกซึมอยู่ในกลุ่มคนที่เรามีปฏิสัมพันธ์ด้วยทุกเมื่อเชื่อวัน และที่สำคัญคนเหล่านี้อาจเป็นคนที่เราไวใจ²³¹ อาจกล่าวได้ว่า การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตอาจไม่จำเป็นต้องใช้กฎหมายทางตรง หรือการปิดกั้นข้อมูลข่าวสารเท่านั้น ภายใต้บริบทกระแสโลกที่มีการเรียกร้องเสรีภาพในการแสดงออก รัฐพันลึกก็มีพัฒนาการกลยุทธ์อื่น ๆ ที่ใช้รับมือกับการขยายตัวของโลกไซเบอร์ที่แยบยลกว่าในอดีต

แม้แต่กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตยังมีความคิดเห็นว่าจะต้องพยายามเอาอินเทอร์เน็ตมาใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่ว่าทางสังคมทางวัฒนธรรม ทางจารีตประเพณี เพราะว่าเรื่องผิดศีลธรรมเหล่านี้หลอกกันทางอินเทอร์เน็ตทั้งนั้นไม่ได้หลอกทางอื่น ถ้าเรารับของพวกนี้มามาก ๆ ทำให้เราล้มกำพืดเอาง่าย ๆ **“ลืมนความเป็นไทย”** ลืมวัฒนธรรมของเรา หันไปนิยมต่างชาติ เพราะฉะนั้นแล้วเราต้องกลับมาแสวงหาประโยชน์ของอินเทอร์เน็ตให้ได้ว่าเราจะสอดแทรกอะไรเข้าไปผ่านอินเทอร์เน็ต แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการยอมรับของเยาวชนหรือของคนทั่วไปเราจะต้องมีศิลปะในการแอบให้ซึ่งเขาไม่รู้ตัว เช่นทำไมเขาถึงไปชื่นชอบดาราเกาหลีญี่ปุ่นมีเหตุผลอะไร ทางภาครัฐ หรือทางโรงเรียน หรือทางครอบครัว หรือทางรัฐบาล ต้องไปหาจุดนี้ให้พบแล้วจะประสบความสำเร็จ²³² สอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอินเทอร์เน็ต ที่เห็นว่า การสูญเสียอธิปไตยไซเบอร์ (Cyber Sovereignty) ทำให้คนไปซื้อสินค้าตัวนี้ไปเชื่ออันนี้ หรือเชื่อแบบว่าไม่ต้องเคารพธงชาติ หรือว่าศาสนา มันงงมาย เนื้อหาต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้คนไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยว พอคนไม่มีระเบียบวินัย ไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยวคนก็ลุกฮือควบคุมไม่ได้ แต่ละรัฐมี **“เอกลักษณ์ของตนเอง”** แต่ละประเทศต้องมีเนื้อหาของตัวเอง ไม่ใช่การกำกับเนื้อหาเซ็นเซอร์อย่างเดียว แต่ต้องเป็นทั้งสองอย่างในเวลาเดียวกัน เนื้อหา

²³⁰ อติรัตน์ พรหมพันธุ์ใจ, “ประวัติศาสตร์เพื่อความมั่นคงแห่งรัฐ: การเปรียบเทียบชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์ของไทย,” *วารสารรัฐศาสตร์ มสธ.*, 2(2) (2561): 72,74.

²³¹ จันจิรา สมบัติพูนศิริ, อ้างแล้ว.

²³² XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

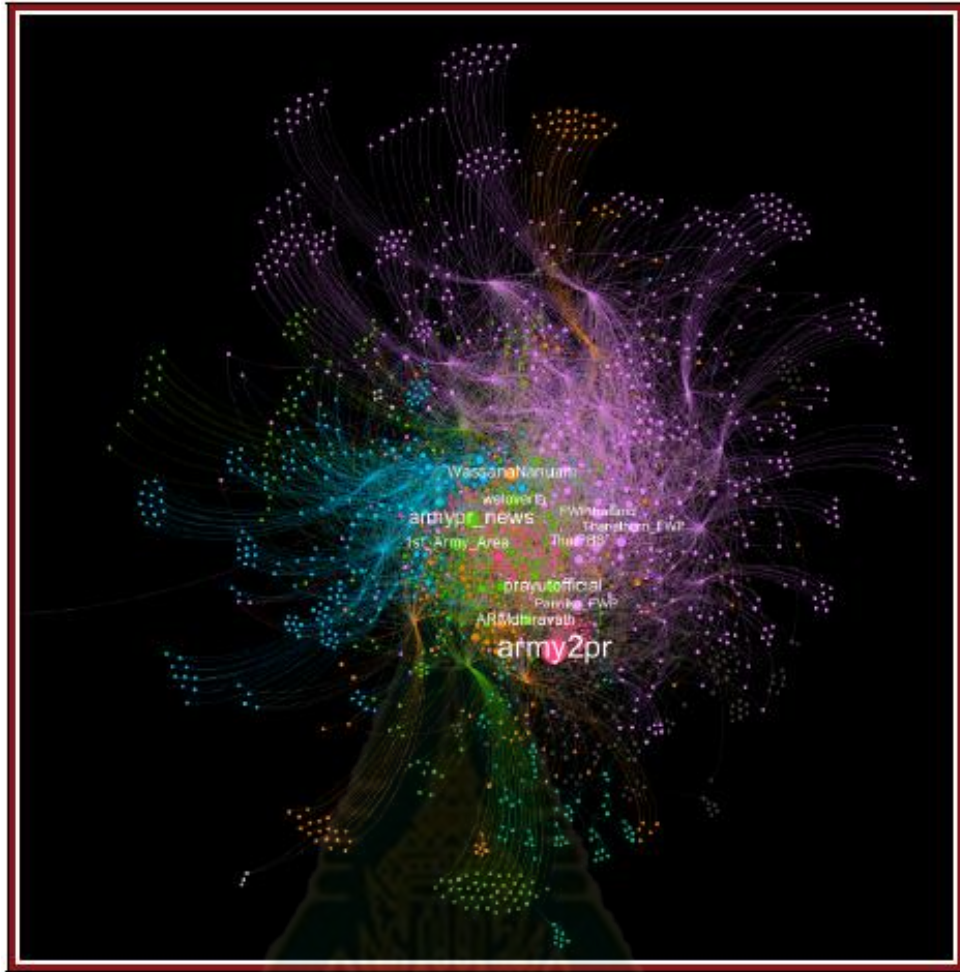
ที่ไม่เหมาะสมมันไม่ควรที่จะขึ้นมาบนอินเทอร์เน็ต และเนื้อหาที่ยุยงปลุกปั่นทำให้คนในชาติมันเพี้ยน จะเป็นอย่างไรถ้าถูกต่างชาติเข้าแทรกแซงเรื่องการปกครอง อัตลักษณ์ของความเป็นไทยต้องคงอยู่ รากเหง้าของความเป็นไทยยังต้องคงอยู่เพราะว่าถ้าประเทศเราไม่มีรากเหง้าของความเป็นไทยแล้วจะอยู่กันอย่างไรร คนไม่มีรากเหง้าของตัวเองแต่จะมาใส่หมวกใส่กางเกงก็ไม่ได้ว่าจะอะไรแต่ความเป็นไทยเราต้องคงอยู่²³³

การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตอาจไม่จำเป็นต้องใช้กฎหมายทางตรง หรือการปิดกั้นข้อมูลข่าวสารเท่านั้น ภายใต้บริบทกระแสโลกที่มีการเรียกร้องเสรีภาพในการแสดงออก รัฐบาลก็มักมีพัฒนาการกลยุทธ์อื่น ๆ ที่ใช้รับมือกับการขยายตัวของโลกไซเบอร์ที่แยบยลกว่าในอดีต ดังเช่นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2563 ที่ Twitter ได้เผยแพร่รายงานการตรวจสอบบัญชีที่เป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการด้านข่าวสาร (Information Operation: IO) ซึ่งระบุถึง 5 ประเทศที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ ได้แก่ อิหร่าน ซาอุดีอาระเบีย คิวบา รัสเซีย และไทย โดยบัญชีที่ถูกระงับนั้น มี 1,594 บัญชี เป็นบัญชีของไทยถึง 926 บัญชี ซึ่งเกี่ยวข้องกับกองทัพไทย บัญชีส่วนใหญ่ถูกสร้างในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 บัญชีเหล่านี้แม้จะทวีตค่อนข้างมากในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นบัญชีที่แทบไม่ได้รับความสนใจ เพราะ 684 บัญชีไม่มีผู้ติดตาม และเกินครึ่งหนึ่งคือ 471 บัญชีไม่เคยทวีตเลย ขณะที่ Engagement (การตอบกลับ รีทวีต หรือกดไลค์) โดยเฉลี่ยจาก 21,385 ทวิต ก็ค่อนข้างต่ำอยู่ที่ 0.26 Engagement ต่อทวิตเท่านั้น ตัวเลข Engagement สูงสุดที่เคยได้ก็แค่ 427 เท่านั้น และร้อยละ 89.37 ของการทวีตไม่มี Engagement เลย²³⁴ บัญชีมักจะใช้ที่ Twitter สุ่มมาให้ตอนสมัคร ไม่มีการเขียนข้อมูลประวัติผู้ใช้ใดๆ และใช้รูปโปรไฟล์ปลอม²³⁵ ความสัมพันธ์ของบัญชีเหล่านี้แสดงให้เห็นได้ดังภาพที่ 4.3

²³³ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2563.

²³⁴ Goldstein, J.A., Sinpeng A., Bush D., Ewald R., John J., Thiel D., *Cheerleading Without Fans: A Low-Impact Domestic Information Operation by the Royal Thai Army* (California, USA: Stanford Internet Observatory, 2020), 8-9.

²³⁵ เดอะสแตนดาร์ด, “อวยกองทัพ โจมตีอนาคตใหม่ Stanford เปิดรายงานวิเคราะห์ปฏิบัติการ IO กองทัพจาก รายงาน Twitter,” <https://thestandard.co/stanford-analyst-io-work-through-twitter/> (สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2563); เดอะแมตเตอร์, “เปิดรายงานปฏิบัติการ IO ในทวิตเตอร์ หลังพบ 900 กว่าบัญชีที่เชื่อว่าเป็น IO และเชื่อมโยงกับกองทัพ,” <https://thematter.co/brief/125769> (สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2563); TwitterSafety, “Disclosing Networks to Our State-linked Information Operations Archive,” https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2020/disclosing-removed-networks-to-our-archive-of-state-linked-information# (accessed December 10, 2020).

ภาพที่ 4.3 กราฟ Gephi แสดงชุดข้อมูลในTwitterให้เห็นการรวมกลุ่มระหว่างบัญชีประชาสัมพันธ์กองทัพบก
บัญชีแฟนเพจ บัญชีของนายกรัฐมนตรี และบัญชีที่กล่าวถึงสมาชิกพรรคฝ่ายค้าน

ที่มา: Goldstein, et al., *Cheerleading Without Fans: A Low-Impact Domestic Information Operation by the Royal Thai Army* (California, USA: Stanford Internet Observatory, 2020), 13.

ศูนย์สังเกตการณ์อินเทอร์เน็ตสแตนฟอร์ด (Stanford Internet Observatory) ได้วิเคราะห์ข้อมูลชุดนี้ว่าปฏิบัติการข้อมูลข่าวสารของกองทัพบกครั้งนี้มีขึ้นเพื่อสนับสนุนรัฐด้วยตัวเอง (cheerleading without fans) เป็นปฏิบัติการที่ส่งผลกระทบน้อย (low-impact) จากการใช้วิธีที่ตื้นเขินไม่ซับซ้อน (unsophisticated) พฤติกรรมและเนื้อหาของปฏิบัติการมีรูปแบบไม่มากนัก ได้แก่ การสนับสนุนกองทัพและทหาร อย่างการยกย่อง การช่วยเหลือประชาชนของทหารในภาพรวม โดยส่วนใหญ่เป็นการตอบกลับบัญชีประชาสัมพันธ์ของกองทัพ ขึ้นชมกองทัพและรัฐบาลเรื่องโควิด-19 นอกจากบัญชีของกองทัพแล้ว ก็มีการตอบกลับหรือชื่นชมรัฐบาลผ่านบัญชีของนายกรัฐมนตรี เบื้องบนประเด็นและลดการวิจารณ์กองทัพ โจมตีพรรคการเมืองฝ่ายค้านที่อยู่ชั่วอุมการณ์ทางการเมืองตรงข้ามกับรัฐบาล²³⁶

²³⁶ เดอสมแตนดาร์ด, “อวยกองทัพ โจมตีอนาคตใหม่ Stanford เปิดรายงานวิเคราะห์ปฏิบัติการ IO กองทัพบกจากรายงาน Twitter,” อ้างแล้ว.; Goldstein, et al., *ibid.*, 29-30.

ต่อมามีคำชี้แจงที่กองทัพบกส่งให้สื่อมวลชน ระบุว่า “การอบรมให้ความรู้ทหารเรื่องออนไลน์และปฏิบัติการข่าวสาร เป็นเรื่องปกติในหลักสูตรทางทหาร” เป็นการให้ความรู้ถึงหลักการพื้นฐานของวิชาการปฏิบัติการข่าวสาร เนื่องจากเป็นไปตามหลักนิยมทางทหาร และเรื่องปฏิบัติการข่าวสาร ถือเป็นปฏิบัติการทางทหารรูปแบบหนึ่ง ที่มีใช้อยู่ในกองทัพ หลายประเทศทั่วโลก จึงจำเป็นที่ทหารไทยจะต้องเรียนรู้ให้เท่าทันกับต่างประเทศ เพื่อสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการป้องกันประเทศได้²³⁷ สอดคล้องกับความเห็นจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ที่เห็นเช่นเดียวกันว่าปฏิบัติการด้านข่าวสารเป็นเรื่องปกติที่รัฐต้องดำเนินการเพื่อเป็นการต่อสู้กันในเชิงข้อมูลข่าวสารบนโลกไซเบอร์ในปัจจุบัน²³⁸ เช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างตัวแทนภาครัฐอีกท่านที่เห็นว่า เรื่องปฏิบัติการด้านข่าวสารของกองทัพปฏิเสธไม่ได้ว่ามีหรือไม่มี ไม่ขอพูดถึง แต่อยู่ที่จุดประสงค์อยู่ที่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมากกว่าว่าปฏิบัติการด้านข่าวสารไปเพื่ออะไรบางทีอาจจะเทา ๆ หน่อย แต่เป็นประโยชน์ของส่วนรวม เป็นประโยชน์ของประเทศชาติก็ได้²³⁹

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นนี้ กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐอีกท่านหนึ่งกลับเห็นว่า ปฏิบัติการหลักจิตวิทยาต้องยอมรับก่อนว่าตัวข้อมูลข่าวสารมีผู้ที่จะเป็นสะพานในการเชื่อมต่อกันนับเป็นล้าน ๆ คน รัฐไม่มีทางที่จะผลิตนักกรไซเบอร์ขึ้นมาเพื่อจัดการข่าวปลอมได้ทั้งหมด กลายเป็นว่ารัฐต้องมาจัดลำดับความสำคัญว่าจะจัดการกับข่าวปลอมในลักษณะไหนซึ่งถ้าดูในส่วนของสงครามปฏิบัติการข้อมูลข่าวสารทั้งหลาย จะเป็นปฏิบัติการข่าวสารในทางการเมืองเป็นส่วนใหญ่ อาจจะไม่ใช่ข่าวสารที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตประจำวันของคน ไม่ใช่ข่าวสารที่ยกระดับคุณภาพชีวิต แต่เป็นเรื่องความมั่นคงของทางการเมืองมากกว่า ดังนั้น ปฏิบัติการจิตวิทยาหรือปฏิบัติการข้อมูลข่าวสารต้องมีจำนวนจำกัด เวลาเราจัดการเรื่องความขัดแย้งในโลกอินเทอร์เน็ตเราต้องการให้อยู่ร่วมกันได้ แต่ปฏิบัติการทางการเมืองมักทำให้เกิดการเกลียดชังกันมากขึ้น หรือการที่จะช่วงชิงเอาชนะกันมากขึ้น ต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแพ้ไป ดังนั้น ปฏิบัติการในลักษณะแบบนี้จะไม่มีทางจบแต่จะก่อให้เกิดปฏิบัติการที่ได้ตอบกลับมา²⁴⁰

ขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ชี้ให้เห็นว่า หน่วยงานของรัฐ เช่น กสทช. กระทรวงดิจิทัลฯ ได้รวบรวมความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ เพื่อเร่งรัดหามาตรการ แนวทางในการพัฒนาการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีคุณภาพ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อนำไปใช้ประกอบการพิจารณาปรับปรุงการดำเนินงานเพื่อแก้ไข หรือบรรเทาผลกระทบจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ไปในทางที่ไม่เหมาะสม **พร้อมเร่งสร้าง** **ความเข้าใจกับผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ทั้งในและต่างประเทศให้เข้าใจ “บริบทของสังคมไทย”** สร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และได้มีการเร่งรัดหามาตรการในการจัดการกับเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมในด้านต่างๆ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ระดมความเห็นสร้างแนวทาง

²³⁷ ปีซีไทย, “ไอโอ : คณะก้าวหน้าเปิดโปงข้อมูลเครือข่ายปฏิบัติการข่าวสารกองทัพ ด้านเอกชนแฉลงใต้ชี้ข้อมูลบิดเบือน,” <https://www.bbc.com/thai/thailand-55145803> (สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2563).

²³⁸ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

²³⁹ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

²⁴⁰ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

และกลไกกำกับดูแลการใช้งานอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นการกำกับดูแลด้านอินเทอร์เน็ต และผลักดันให้เกิดการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของประเทศอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม²⁴¹

การควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐโดยใช้กลไกบรรทัดฐานทางสังคมจึงเป็นกลยุทธ์ที่มีความเหมาะสมในการยึดโยงเข้ากับทัศนคติ ค่านิยม ความคิด ความเชื่อทางการเมืองของผู้คนในโลกกายภาพ เพื่อเป็นพลังในการขับเคลื่อนตามกรอบบรรทัดฐานทางสังคมภายใต้ความเป็นไทยผ่านทั้งกลไกกฎหมาย กองกำลังไซเบอร์ อินเทอร์เน็ตโทรลิ่ง ปฏิบัติการด้านข่าวสาร ทำให้ความมั่นคงของรัฐเป็นศูนย์กลางในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตมากกว่าความมั่นคงของประชาชนด้านสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก

4.4.5 สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย

อินเทอร์เน็ตเป็นเครือข่ายคอมพิวเตอร์ซึ่งมีสถาปัตยกรรม/โครงสร้างที่มีลักษณะ “กระจายศูนย์” (decentralize) ตรงข้ามกับโครงสร้างรัฐของประเทศไทยที่มีลักษณะเป็น “รัฐรวมศูนย์อำนาจ” (centralize) ลักษณะของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตดังกล่าวจึงเป็นการท้าทายการดำรงคงอยู่ของอำนาจรัฐพันลึกเป็นอย่างยิ่ง การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตจึงเป็นไปอย่างเข้มข้นผ่านกลไกทางกฎหมายและหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ กลุ่มทุนที่รัฐเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ หรือกลุ่มทุนธุรกิจสื่อขนาดใหญ่ของประเทศ

หากพิจารณาในมิติเชิงโครงสร้างเทคโนโลยีและมิติเชิงการเป็นเจ้าของ/การเข้าถึงแล้ว อินเทอร์เน็ตในชั้นเนื้อหา (Internet Content) มีลักษณะการรวมศูนย์และผูกขาดน้อยที่สุด ชั้นการให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Access) มีการรวมศูนย์ผูกขาดมากขึ้น ในขณะที่ชั้นโครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) มีการรวมศูนย์ผูกขาดมากที่สุด ชาญชัย ชัยสุขโกศล แบ่งเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเป็น 3 ชั้น ได้แก่²⁴²

(1) ชั้นโครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) ได้แก่ โครงข่ายโทรคมนาคม, วงจรเช่า (leased line /circuit), สายส่งสัญญาณ/สายโทรคมนาคม (transmission / telecommunication line), เกตเวย์อินเทอร์เน็ตระหว่างประเทศ (International Internet Gateway: IIG) ทำหน้าที่คล้ายชุมสายโทรศัพท์ (สำหรับการสื่อสารแบบโทรศัพท์) สำหรับโทรออกต่างประเทศ, ชุมสายแลกเปลี่ยนข้อมูลอินเทอร์เน็ตในประเทศ (National Internet Exchange: NIX)

(2) ชั้นช่องทางเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Access) ประกอบด้วยบริการหลักๆที่เกี่ยวข้อง 3 ประเภท ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP), บริการเว็บโฮสติ้ง (webhosting) หรือรับฝากเว็บไซต์ และศูนย์ข้อมูล (Data Center) ซึ่งให้บริการรับฝากเครื่องเว็บเซิร์ฟเวอร์

(3) ชั้นเนื้อหาอินเทอร์เน็ต (Internet Content) ซึ่งประกอบด้วยเว็บไซต์, เว็บบอร์ด, เว็บบล็อก (weblog), ทวีตออนไลน์, วิทยูออนไลน์, เว็บเครือข่ายสังคม (social network site) ฯลฯ

ในแง่อำนาจที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ต ชาญชัย เสนอว่าอาจพิจารณาได้เป็น 3 มิติ ได้แก่

²⁴¹ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

²⁴² ชาญชัย ชัยสุขโกศล, “อำนาจเชิงโครงสร้างของเทคโนโลยี: ศึกษากรณีอินเทอร์เน็ตไทย ช่วงก่อนรัฐประหาร 2549,” (การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 11 ณ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 25-26 พฤศจิกายน 2553), 2-3.

(1) มิติเชิงโครงสร้าง พิจารณาว่าโครงสร้างเทคโนโลยี หรือในความหมายรูปธรรม คือ การเชื่อมต่อระหว่างอุปกรณ์หรือแอปพลิเคชันต่าง ๆ กลายเป็นระบบเทคโนโลยี มีระดับความเข้มข้นระหว่างความร่วมมือกับการกระจายศูนย์อำนาจอย่างไร

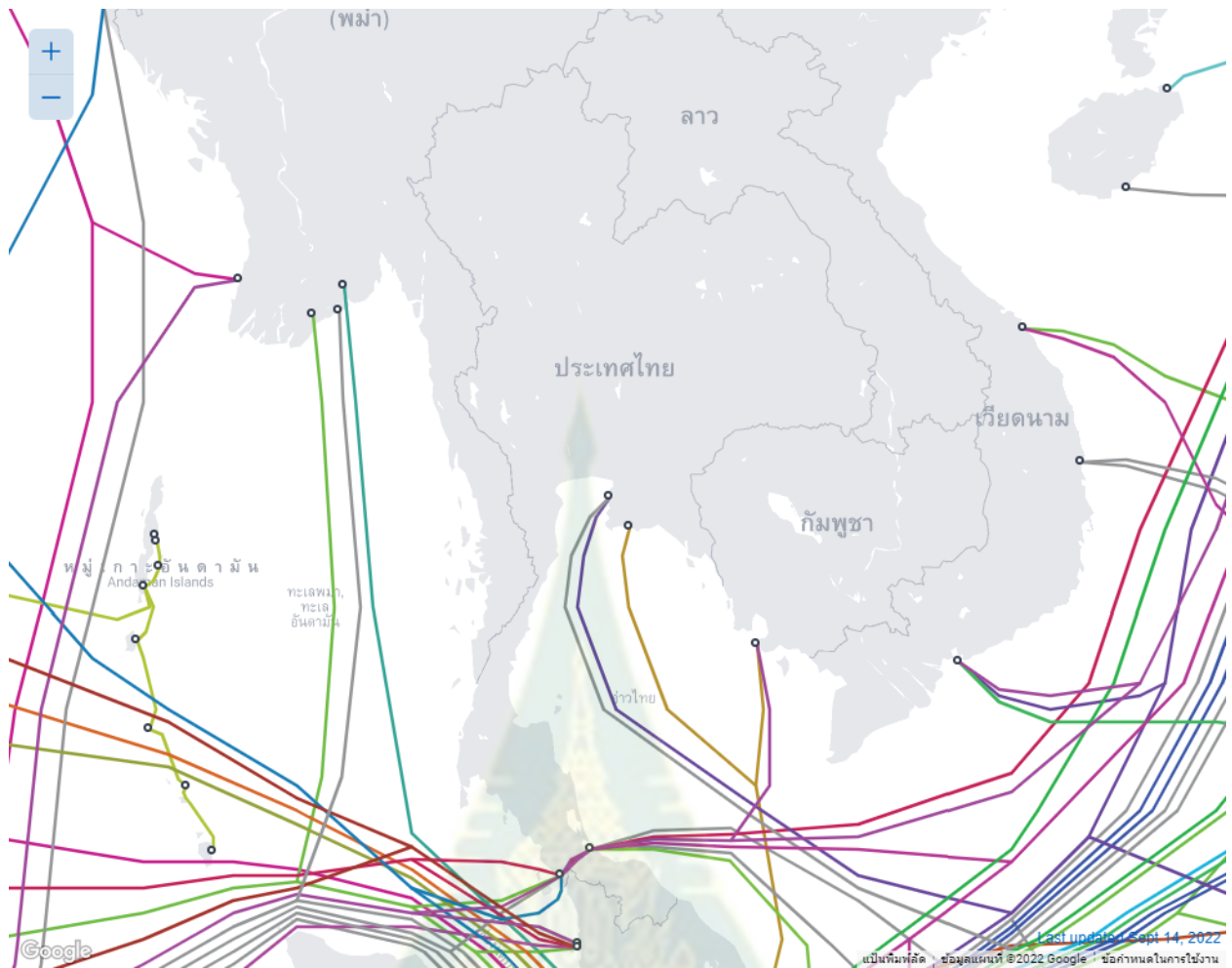
(2) มิติเชิงการเป็นเจ้าของ/การเข้าถึง พิจารณาว่าเทคโนโลยีนั้นมีลักษณะเป็นระบบปิด/เปิดต่อกลุ่มทางสังคมที่เกี่ยวข้องมากน้อยเพียงใด หรืออีกนัยหนึ่ง มีกลุ่ม/องค์กรมากน้อยเพียงใดที่สามารถเข้าไปข้องเกี่ยวกับเทคโนโลยีนั้น ๆ ได้

(3) มิติเชิงสถาบัน หมายถึง แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ซึ่งถูกกำกับไว้ด้วยกฎหมายหรือกฎกติกาแบบไม่เป็นทางการ แบบแผนเชิงสถาบันที่เกิดขึ้นนั้น เอื้อต่อการควบคุมหรือเอื้อต่อการส่งเสริมเสรีภาพอย่างไร

หากพิจารณาในมิติเชิงโครงสร้างเทคโนโลยีและมิติเชิงการเป็นเจ้าของ/การเข้าถึงแล้ว อินเทอร์เน็ตในชั้นเนื้อหา (Internet Content) มีลักษณะการรวมศูนย์และผูกขาดน้อยที่สุด ชั้นการให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Access) มีการรวมศูนย์ผูกขาดมากขึ้น ในขณะที่ชั้นโครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) มีการรวมศูนย์ผูกขาดมากที่สุด²⁴³ สอดคล้องกับข้อมูลการเชื่อมอินเทอร์เน็ตในไทยไปต่างประเทศและสายเคเบิลใต้น้ำในไทย (Thailand Gateway and Cable Map) พ.ศ. 2565

²⁴³ ชาญชัย ชัยสุขโกศล, “อำนาจเชิงโครงสร้างของระบบเทคโนโลยี : ศึกษากรณีอินเทอร์เน็ตไทย ช่วงก่อนรัฐประหาร 2549,” <https://chaisuk.wordpress.com/2010/11/30/structural-power-of-thai-internetth/> (สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564).

ภาพที่ 4.4 แสดงการเชื่อมอินเทอร์เน็ตในไทยไปต่างประเทศผ่านสายเคเบิลใต้น้ำ พ.ศ. 2565

(Thailand Gateway and Cable Map 2022)

ที่มา: TeleGeography, “Submarine Cable Map,”

<https://www.submarinecablemap.com/country/thailand> (accessed September 14, 2022).

จากภาพที่ 4.4 จะเห็นได้ว่า โครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) มีการรวมศูนย์ผูกขาดโดยรัฐมากที่สุด หากพิจารณาความเป็นเจ้าของโครงข่ายเคเบิลใต้น้ำและสถานีเชื่อมต่อเคเบิลใต้น้ำของไทย พ.ศ. 2565 เพื่อเชื่อมอินเทอร์เน็ตในไทยไปต่างประเทศ ดังต่อไปนี้²⁴⁴

- 1) Malaysia-Cambodia-Thailand (MCT) Cable ของ DTAC จังหวัดระยอง
- 2) Asia-America Gateway (AAG) Cable System ของ NT (CAT) ศรีราชา จังหวัดชลบุรี
- 3) Asia Direct Cable (ADC) ของ NT (CAT) ศรีราชา จังหวัดชลบุรี
- 4) Southeast Asia-Japan Cable 2 (SJC2) ของ True จังหวัดสงขลา
- 5) FLAG Europe-Asia (FEA) ของ NT (CAT) จังหวัดสงขลาและสตูล
- 6) Asia Africa Europe-1 (AAE-1) ของ NT (TOT) จังหวัดสงขลาและสตูล

²⁴⁴ TeleGeography, “Submarine Cable Map,” <https://www.submarinecablemap.com/country/thailand> (accessed September 14, 2022).

- 7) Asia Pacific Gateway (APG) ของ NT (CAT) จังหวัดสงขลา
- 8) Southeast Asia-Japan Cable (SJC) ของ NT (TOT) จังหวัดสงขลา
- 9) Thailand-Indonesia-Singapore (TIS) ของ NT (CAT) จังหวัดสงขลา
- 10) SeaMeWe-4 ของ NT (CAT) จังหวัดสตูล
- 11) SeaMeWe-3 ของ NT (CAT) จังหวัดสตูล
- 12) India Asia Xpress (IAX) ของต่างประเทศ จังหวัดสตูล
- 13) SEA-H2X ของต่างประเทศ จังหวัดสงขลา

จะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นของบริษัทมหาชนที่รัฐเป็นผู้ถือหุ้น ได้แก่ บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน) (CAT) ซึ่งในอดีตคือรัฐวิสาหกิจการสื่อสารแห่งประเทศไทย และบริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน) (TOT) ซึ่งในอดีตคือรัฐวิสาหกิจองค์กรโทรศัพท์แห่งประเทศไทย และใน พ.ศ. 2564 ได้มีการควบรวมกิจการระหว่างบริษัท ทีโอที และบริษัท กสท โทรคมนาคม เป็น บมจ.โทรคมนาคมแห่งชาติ (National Telecom: NT) ทำให้รัฐเกือบจะเป็นผู้ครอบครองการรวมศูนย์โครงข่ายเคเบิลใต้น้ำและสถานีเชื่อมต่อเคเบิลใต้น้ำของไทยทั้งหมด แม้ว่าจะมีการเปิดเสรีกิจการโทรคมนาคมของไทย แต่เนื่องจากกิจการดังกล่าวต้องใช้เงินลงทุนมหาศาลจึงมีกลุ่มทุนธุรกิจสื่อสารขนาดใหญ่ที่รัฐไม่ได้ถือหุ้นเพียง 2 บริษัทร่วมลงทุนกับต่างประเทศเท่านั้น

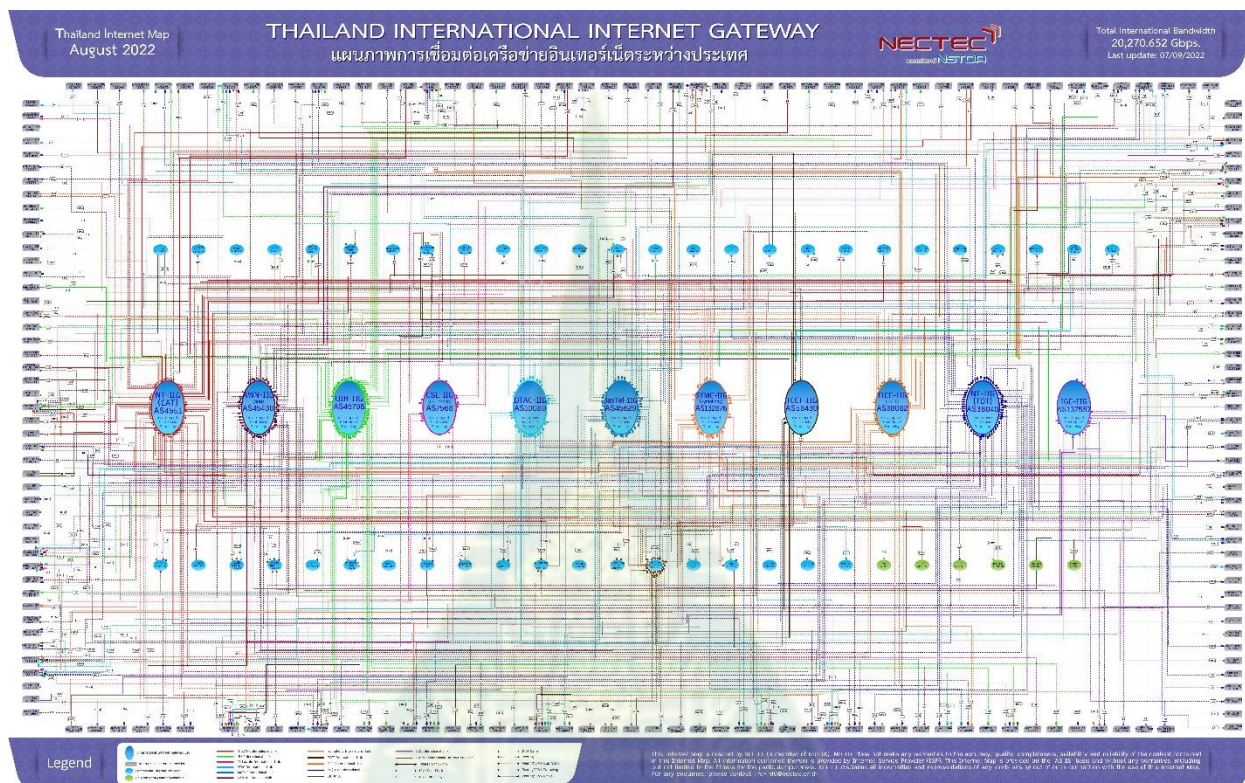
ขณะที่เกตเวย์อินเทอร์เน็ตระหว่างประเทศ (International Internet Gateway: IIG) ใน พ.ศ. 2565 มีจำนวน 11 เกตเวย์ ดังต่อไปนี้²⁴⁵

- 1) บริษัท แอดวานซ์ ไวร์เลส เน็ทเวอร์ค จำกัด (AWN)
- 2) บริษัท อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล เกตเวย์ จำกัด (IGC)
- 3) บริษัท ยูไนเต็ด อินฟอร์เมชั่น ไฮเวย์ จำกัด (UIH)
- 4) บริษัท โทเทิล แอ็คเซ็ส คอมมูนิเคชั่น จำกัด (มหาชน) (DTAC)
- 5) บริษัท จัสเทล เน็ทเวิร์ค จำกัด (JASTEL)
- 6) บริษัท ซิมโฟนี คอมมูนิเคชั่น จำกัด (มหาชน) (SYMPHONY COMMUNICATION)
- 7) บริษัท ที.ซี.ซี. เทคโนโลยี จำกัด (TCCT)
- 8) บริษัท ทู อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล เกตเวย์ จำกัด (TICC)
- 9) บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน) (CAT) (ปัจจุบันคือ บมจ. โทรคมนาคมแห่งชาติ NT)
- 10) บริษัท ซีเอส ล็อกซอินโฟ จำกัด (มหาชน) (CS LOXINFO)
- 11) บริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน) (TOT) (ปัจจุบันคือ บมจ. โทรคมนาคมแห่งชาติ NT)

เกตเวย์อินเทอร์เน็ตระหว่างประเทศของไทย มีระดับความเข้มข้นในการรวมศูนย์และผูกขาดของรัฐน้อยกว่าโครงข่ายเคเบิลใต้น้ำและสถานีเชื่อมต่อเคเบิลใต้น้ำ อันเป็นผลจากการเปิดเสรีกิจการโทรคมนาคมของไทย แต่ผู้ให้บริการเกตเวย์อินเทอร์เน็ตระหว่างประเทศเกือบทั้งหมดก็ยังคงเป็นกลุ่มทุนธุรกิจสื่อสารขนาดใหญ่ของ

²⁴⁵ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, “รายงานผลการสำรวจข้อมูลอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย,” <http://webstats.nbt.go.th/netnbt/HOME.php> (สืบค้นเมื่อ 14 กันยายน 2565).

ประเทศ และต้องได้รับใบอนุญาตการประกอบกิจการจากสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ซึ่งเป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญของรัฐที่ทำหน้าที่ควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ต สำหรับชั้นช่องทางเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Access) โดยเฉพาะผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) ใน พ.ศ. 2565 มีจำนวนมากกว่า 40 ISP ส่งผลให้ระดับความเข้มข้นในการรวมศูนย์และผูกขาดของรัฐและกลุ่มทุนสื่อสารขนาดใหญ่ไม่น้อยกว่าโครงข่ายพื้นฐาน ดังภาพที่ 4.5

ภาพที่ 4.5 แสดงแผนที่อินเทอร์เน็ตประเทศไทย พ.ศ. 2565 (Thailand Internet Map 2022)

(การเชื่อมเกตเวย์อินเทอร์เน็ตระหว่างประเทศ (International Internet Gateway: IIG)

และผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (Internet Service Providers: ISP) ในประเทศไทย)

ที่มา: หน่วยปฏิบัติการวิจัยเทคโนโลยีเครือข่าย ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์ และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC),

“งานวิจัยข้อมูลอินเทอร์เน็ต: Internet Information Research (IIR),”

http://internet.nectec.or.th/webstats/internetmap.current.iir?Sec=internetmap_current (สืบค้นเมื่อ 14 กันยายน 2565).

รัฐพันลึกก็ได้พยายามเข้ามาควบคุมกำกับผ่านกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างสถาปัตยกรรมอินเทอร์เน็ต เพื่อให้สถาปัตยกรรมนั้น ๆ ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลการใช้อินเทอร์เน็ต ในมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติการกระทำความผิดเกี่ยวกับการนำข้อมูลเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ไว้ และมาตรา 15 ได้บัญญัติเกี่ยวกับความรับผิดของผู้ให้บริการซึ่งมีการให้นิยามของคำว่า “ผู้ให้บริการ” ไว้ในมาตรา 3 ว่า รวมถึงผู้ประกอบการโทรคมนาคมไม่ว่าโดยระบบโทรศัพท์ ระบบดาวเทียม ระบบวงจรเช่า หรือบริการสื่อสารไร้สาย ผู้ให้บริการเข้าถึงเครือข่ายระบบคอมพิวเตอร์ไม่ว่าโดยอินเทอร์เน็ตทั้งผ่านสายและไร้สาย หรือในระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ภายในที่เรียกว่า อินทราเน็ต ที่จัดตั้งขึ้นใน

เฉพาะองค์กรหรือหน่วยงาน ผู้ให้บริการเช่าระบบคอมพิวเตอร์ หรือให้เช่าบริการโปรแกรมประยุกต์ (Host Service Provider) ผู้ให้บริการข้อมูลคอมพิวเตอร์ผ่านแอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่เรียกว่า ผู้ให้บริการเนื้อหาหรือ (Content Provider) เช่น เว็บไซต์ หรือสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น

ช่วงกลาง พ.ศ. 2558 รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ริเริ่มนโยบายผลักดันให้มีการจัดตั้งเกตเวย์เชื่อมต่อเครือข่ายอินเทอร์เน็ตแบบเส้นทางเดียว หรือที่เรียกว่า ซิงเกิลเกตเวย์ (Single Gateway) จุดประสงค์เพื่อควบคุมเว็บไซต์ที่ไม่เหมาะสมและควบคุมการไหลเข้าของข้อมูลข่าวสารจากต่างประเทศ ทำให้ประชาชนจำนวนมากเริ่มเกิดความตื่นตัวต่อการควบคุมการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตของภาครัฐ นำไปสู่การณรงค์ต่อต้านอย่างกว้างขวางด้วยการลงชื่อผ่านเว็บไซต์ change.org โดยมีผู้ร่วมลงชื่อมากกว่า 150,000 คน²⁴⁶ นอกจากนี้ กลุ่มต่อต้านซิงเกิลเกตเวย์ยังอ้างว่าได้ทำการโจมตีเว็บไซต์หน่วยงานรัฐหลายเว็บจนใช้งานไม่ได้ชั่วคราว กระทั่งในภายหลังรัฐบาลจึงประกาศยกเลิกโครงการไปในที่สุด²⁴⁷

ในกรณีนี้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตมองว่า ประเทศไทยยังมีเป้าหมายในจัดการเนื้อหาอินเทอร์เน็ตอย่างจริงจังอยู่ แต่ปัญหาคือต้องแลกด้วยผลกระทบทางเศรษฐกิจ ผลกระทบทางสังคมมากมายมหาศาล จนรัฐเองไม่กล้าที่จะทำอย่างเด็ดขาด แม้ว่าแนวคิดซิงเกิลเกตเวย์เป็นแนวคิดคล้ายของประเทศจีนว่าถ้าเราสามารถควบคุมเกตเวย์ได้เราก็จะควบคุมเนื้อหาส่วนใดส่วนหนึ่งได้ แต่สุดท้ายซิงเกิลเกตเวย์จะกระทบต่อการหมุนเวียนข้อมูลข่าวสารและกระทบต่อเศรษฐกิจแน่นอน รัฐเองก็ยังมีเป้าหมายอยู่เพียงแต่ว่ายังหาเครื่องมือที่เหมาะสม ส่วนหนึ่งความสำเร็จของภาครัฐในการจัดการทางด้านอินเทอร์เน็ตก็คือเมื่อภาครัฐกิจ ภาคเศรษฐกิจรู้แล้วว่ามันเกิดผลกระทบก็ส่งเสียงออกมารัฐก็ต้องหยุด²⁴⁸ สอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตว่า การกำกับดูแลโดยรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม ถึงแม้จะดูเป็นการกระทำโดยที่มีอำนาจรองรับตามรัฐธรรมนูญ และกฎหมาย แต่ผลกระทบเชิงลบก็อาจจะมีผลตามมาได้ กล่าวคือ การควบคุมผ่านกลไกที่เข้มขันย่อมมีผลกระทบกับพลเมืองของประเทศโดยรวม ในขณะเดียวกันถ้ามีการกำกับผ่านกลไกที่หละหลวม ก็ย่อมส่งผลต่อการใช้ชีวิตของพลเมือง รวมถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ เช่น การกระทำอาชญากรรมทางออนไลน์ การพนัน เป็นต้น ดังนั้น การกำกับในอนาคต ควรเป็นแบบยืดหยุ่น และประเมินผลกระทบทั้งในช่วงเวลา และเนื้อหา ไม่ควรเป็นรูปแบบที่ตายตัว โดยต้องให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ทันกับเทคโนโลยีและพฤติกรรม การใช้งานของประชาชน มีการตั้งหน่วยงานด้านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลการใช้งานอินเทอร์เน็ตอย่างจริงจัง โดยจะเน้นดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยทางอินเทอร์เน็ต คุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลรวมถึงสิทธิเสรีภาพในการใช้งาน มีการบังคับใช้ให้เป็นไปตามกฎหมาย และการสร้างกิจกรรมในเชิงส่งเสริมและสร้างความตระหนักรู้ อีกทั้งมีแนวทางและ

²⁴⁶ โครงการ “ต่อต้านการตั้งซิงเกิลเกตเวย์ Go against Thai govt to use a Single Internet Gateway” โดยกลุ่ม Coconut Shell Thailand อ้างอิงจาก พัชมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 130.

²⁴⁷ พัชมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 130.

²⁴⁸ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

มาตรการในการกำกับดูแลที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถจัดการกับเนื้อหาที่เข้าข่ายการกระทำผิดกฎหมายหรือขัดต่อศีลธรรมอันดีจำนวนมากในสื่อสังคมออนไลน์ควบคู่กันได้อย่างมีประสิทธิภาพ²⁴⁹

หลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 15 เพื่อแก้ไขปัญหาการระงับผิดของตัวกลางผู้ให้บริการ โดยกำหนดให้ผู้ให้บริการจัดทำมาตรการแจ้งเตือน (Notice and Take down) เพื่อให้ผู้ใช้สามารถส่งคำแจ้งเตือนเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมแก่ผู้ให้บริการ และผู้ให้บริการจะต้องนำข้อมูลดังกล่าวออกจากระบบภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด²⁵⁰ ถ้าผู้ให้บริการพิสูจน์ได้ว่าตนได้ปฏิบัติตามมาตรการดังกล่าว ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ แต่ในทางกลับกัน มาตรการดังกล่าวอาจเป็นการจำกัดเสรีภาพของผู้ให้บริการมากขึ้น เนื่องจากเป็นกฎหมายที่กำหนดบทสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ให้บริการเป็นผู้ร่วมกระทำความผิดเว้นแต่จะพิสูจน์ว่าได้ปฏิบัติตามมาตรการที่รัฐกำหนดแล้ว ส่งผลให้ผู้ให้บริการมีแนวโน้มที่จะปิดกั้นเนื้อหาข้อมูลข่าวสารซึ่งผู้ให้บริการเกิดความมั่นใจ ท้ายที่สุดการควบคุมกำกับสถาบันปัดยกรรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตเช่นนี้ก็จะส่งผลกระทบต่อเสรีภาพในการแสดงออกบนอินเทอร์เน็ตของประชาชนในทางอ้อมด้วยเช่นเดียวกัน

พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ยังให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานแบบไม่มีขอบเขตในการเข้าถึงเมตาดาต้า (metadata)²⁵¹ ซึ่งเก็บโดยบริษัทผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) และผู้ประกอบการอินเทอร์เน็ตประเภทอื่นๆ นอกจากนั้น มาตรา 26 ของ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ยังบังคับให้บริษัท ISP เก็บและ/หรือห้ซ่อน metadata ไว้ ตั้งแต่ 90 วันถึง 1 ปี เงื่อนไขนี้เพื่อจะทำให้บริษัทเหล่านี้มีคุณสมบัติตามที่รัฐบาลกำหนดไว้ถึงจะได้สิทธิ์ในการทำสัญญากับรัฐบาล นอกจากนี้ มาตรา 18 ของกฎหมายเดียวกันนี้ยังให้อำนาจเจ้าพนักงานเข้าถึงข้อมูลของผู้ใช้จากการยึดระบบคอมพิวเตอร์ และรวมไปถึงการทำลายรหัสลับที่ปกป้องข้อมูลนั้น ๆ

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์อื่น ๆ ที่มีปัญหาอีก เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ พ.ศ. 2562 และ พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 ยังได้เพิ่มอำนาจให้กับรัฐเพื่อการสอดส่องผู้ใช้อินเทอร์เน็ตของบุคคลใดก็ตามที่ทางการเพียงแค่มองมีความสงสัย กฎหมายยังให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานที่จะยึดคอมพิวเตอร์มาจากผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเวลายาวนานถึง 30 วันพร้อมกับให้อำนาจในการทำสำเนาของระบบคอมพิวเตอร์โดยที่ไม่มีหมายศาล ส่วนพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลนั้น ยังให้อำนาจรัฐเก็บข้อมูลจากนักข่าว (รวมถึงแหล่งข่าวนิรนาม) และข้อมูลของผู้ที่คิดต่างโดยไม่ต้องรอหมายศาล กองทัพ กระทรวง และหน่วยงานราชการต่าง ๆ ยังสามารถออกคำสั่ง เช่น คำสั่งจากคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

²⁴⁹ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

²⁵⁰ พัทธมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 183.

²⁵¹ metadata คือ ข้อมูลที่ให้รายละเอียดว่าใครคือผู้ใช้อินเทอร์เน็ต เช่น หัวเรื่องของอีเมล ระยะเวลาการโทรเข้า-ออก หรือระบุตำแหน่งของผู้ใช้เครื่องมือถือดิจิทัลและผู้ที่ยุสสนทนาด้วย อ้างอิงจาก I. U. Ajn, “ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตมีส่วนช่วยรัฐไทยติดตามตัวผู้เห็นต่าง,” <https://prachatai.com/journal/2020/07/88494> (สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2564).

เพื่อมาบังคับให้บริษัท ISP ทั้งหลายส่งมอบข้อมูลแก่เจ้าพนักงาน อย่างที่เห็นได้จากหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557 เมื่อกองทัพมีคำสั่งให้บริษัท ISP ทั้งหมดให้จับตามองและยับยั้งข้อมูลที่วิจารณ์คณะรัฐประหาร

นอกจากการสร้างกรอบทางกฎหมายเพื่อการบังคับใช้ลงโทษคดีอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ รัฐยังซื้อเครื่องมือทางเทคโนโลยีในการสอดส่องผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ต เพื่อที่จะขยายศักยภาพของกองทัพในการสอดส่องการสื่อสารทางดิจิทัลและการจรรยาบรรณอินเทอร์เน็ตเพื่อการวิจารณ์ต่อการทำงานของรัฐบาล มีรายงานบางชิ้นจากศูนย์วิจัยและองค์กรเฝ้าดูแลเพื่อการปกป้องสิทธิมนุษยชนทางดิจิทัล (digital rights) ได้เปิดเผยว่าทางการไทยได้ใช้อุปกรณ์ทางเทคโนโลยี ฮาร์ดแวร์ และ ซอฟต์แวร์ต่าง ๆ เพื่อการสอดส่อง ใน พ.ศ. 2553 ประเทศไทยได้บังคับให้บริษัท ISP ทุกแห่งติดตั้ง “sniffer tools” เพื่อให้บริษัท ISP สามารถเก็บและวิเคราะห์การจราจรทางคอมพิวเตอร์ บางบริษัท ISP ยังมีการใช้เครื่องมือ Packet Shaper ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ช่วยให้ประติดประต่อโครงสร้างของการจราจรในเครือข่ายของการติดต่อสื่อสารเครือข่ายใดเครือข่ายหนึ่งที่ใช้การเข้ารหัสลับ ทั้งนี้บางบริษัท ISP ได้นำเครื่องมือขึ้นมาใช้เพื่อการสอดส่องการจราจรที่เข้ารหัสลับ (encryption) เพื่อที่จะยับยั้งเว็บไซต์และเก็บการจราจรทางอินเทอร์เน็ต เพราะว่ามีมาตรา 15 แห่ง พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ผลักภาระให้ตัวกลางทางอินเทอร์เน็ต (internet intermediaries) รับผิดชอบที่ต้องดูแลสอดส่องและยับยั้งข้อมูลที่ผิดกฎหมายเอง เพราะบริษัท ISP เว็บไซต์ และแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ สามารถได้รับโทษหนักด้วยการกระทำของผู้ก่ออาชญากรรมอันเนื่องมาจากการนำเข้าสู่สารสนเทศ ข้อมูล และเนื้อหาที่ผิดกฎหมาย²⁵²

นอกจากนี้ การประชุมคณะกรรมการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ ครั้งที่ 1/2564 มีการแถลงว่าคณะทำงานอยู่ระหว่างการพิจารณา (ร่าง) ประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม เรื่องหลักเกณฑ์การจัดเก็บข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ของผู้ให้บริการ พ.ศ. และแนวทางการกำกับดูแลและการลงโทษเบี่ยงเบนผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ และมีแนวทางให้ทุกกระทรวงจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมของกระทรวงขึ้นโดยด่วน เพื่อติดตาม ตรวจสอบและชี้แจงข้อเท็จจริงให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบอย่างรวดเร็ว และเพื่อประสานการปฏิบัติกับคณะกรรมการประสานงานและแก้ไขปัญหามวลชนกับกระทรวงดิจิทัลฯ อย่างใกล้ชิด รวมถึงการเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อกำชับให้ กระทรวง/ส่วนราชการ ที่ได้รับความเสียหายจากการให้ข้อมูล/ข่าวสารที่เป็นเท็จ/บิดเบือน รับผิดชอบการแจ้งความดำเนินคดีตามกฎหมาย ทั้งนี้ ให้ตำรวจเร่งรัดดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดโดยเร็ว รวมทั้งรายงานผลการปฏิบัติ เพื่อประกอบการประเมินผลการดำเนินงานตามวงรอบ²⁵³

ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นความพยายามควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตของรัฐพันลึกต่อสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตผ่านการเป็นเจ้าของโครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) และช่องทางเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Access) แม้จะมีการเปิดเสรีกิจการโทรคมนาคมแต่การมีอิทธิพลทางอ้อม

²⁵² I. U. Ajn, “ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตมีส่วนช่วยรัฐไทยติดตามตัวผู้ที่ไม่เห็นต่าง,” <https://prachatai.com/journal/2020/07/88494> (สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2564).

²⁵³ อินโฟเควสท์, “ดีอีเอส เดินหน้าเร่งคลอดแนวทางกำกับดูแลผู้ใช้สื่อ Social Media สกัดข้อมูลเท็จ,” <https://www.infoquest.co.th/2021/89212> (สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2564).

ดังกล่าวของรัฐในการควบคุมกำกับยังคงมีอยู่ผ่านความสัมพันธ์ทั้งทางส่วนตัวและทางธุรกิจระหว่างรัฐและกลุ่มทุน ธุรกิจที่แน่นแฟ้น และจะมีความซับซ้อนมากขึ้นไปอีกในอนาคต พร้อมกับพัฒนาการทางเทคโนโลยีที่มีความซับซ้อนมากขึ้นเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ยังมีการร่างประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเพื่อจัดเก็บข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ของผู้ให้บริการ และแนวทางการกำกับดูแลและการลงทะเบียนผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ รวมทั้งมีแนวทางให้ทุกกระทรวง จัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมของกระทรวงขึ้นเพื่อกำชับให้ กระทรวง/ส่วนราชการ ที่ได้รับความเสียหายจากการให้ข้อมูล/ข่าวสารที่เป็นเท็จ/บิดเบือน รับผิดชอบการแจ้งความดำเนินคดีตามกฎหมาย ทั้งนี้ ให้ตำรวจเร่งรัดดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดโดยเร็ว²⁵⁴ สะท้อนให้เห็นความพยายามในการควบคุมกำกับสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตของรัฐที่ขยายตัวมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต กลับเห็นว่า สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตของไทยที่มีลักษณะรวมศูนย์ไม่ได้เป็นปัญหาแม้กลุ่มทุนโครงข่ายพื้นฐาน (backbone) ที่รัฐเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่จะผูกขาด เนื่องจากเป็นกิจการที่ต้องใช้เงินลงทุนสูง ไม่สามารถมีผู้ประกอบการได้หลายราย และการลงทุนมหาศาลเช่นนี้ต้องเป็นหน่วยงานรัฐเท่านั้นที่จะมีศักยภาพได้ รวมทั้งมีความมั่นใจว่า เป้าหมายสำคัญของหน่วยงานรัฐคือการเอาประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญ²⁵⁵

นอกจากการควบคุมกำกับดูแลทรัพยากรโครงสร้างอินเทอร์เน็ตของรัฐแล้ว ยังมีกรณีศึกษาที่น่าสนใจในการเจาะระบบสถาปัตยกรรมอินเทอร์เน็ตเพื่อสอดส่องตรวจตราการใช้งานอินเทอร์เน็ตอีกด้วย ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2564 มีนักกิจกรรม นักวิชาการ และนักการเมืองจำนวนหนึ่งที่ใช้โทรศัพท์ iPhone ได้รับคำเตือนจากบริษัท Apple ว่า โทรศัพท์ของพวกเขาอาจตกเป็นเป้าการเจาะระบบที่ได้รับการสนับสนุนโดยรัฐ จากการศึกษาของ iLaw, DigitalReach และ Citizen Lab แห่ง Munk School of Global Affairs & Public Policy มหาวิทยาลัยโตรอนโต แคนาดา ซึ่งยังคงไม่เสร็จสิ้น พบว่า มีโทรศัพท์ของบุคคลอย่างน้อย 30 คน ถูกเจาะระบบได้สำเร็จโดยสลายแควร์ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2563 – 2564 ซึ่งเป็นช่วงที่กระแสการชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยของกลุ่มคนรุ่นใหม่ขยายตัวสูงทั่วประเทศ

แม้ว่าหลักฐานทางนิติวิทยาศาสตร์ที่รวบรวมได้จากร่องรอยการเจาะของสลายแควร์เพกาซัส จะไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่า บุคคลหรือหน่วยงานใดเป็นผู้ใช้สลายแควร์นี้เจาะระบบ แต่หลักฐานแวดล้อมก็พอจะสรุปได้ว่ารัฐบาลไทยเป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงสุดจากการใช้สลายแควร์เพกาซัสเจาะระบบเครื่องมือสื่อสารของผู้เห็นต่างที่เกี่ยวข้องกับการประท้วงรัฐบาล ซึ่งรัฐบาลมีความพยายามที่จะควบคุมสถานการณ์ในวิธีการต่าง ๆ อยู่แล้ว ทั้งการดำเนินคดี การส่งเจ้าหน้าที่ไปติดตามที่บ้าน และการขึ้นบัญชีติดตามเผด็จการ แม้รายงานของ Citizen Lab จะไม่ได้สรุปว่าหน่วยงานใดของรัฐบาลไทยที่ เป็นผู้รับผิดชอบในปฏิบัติการเจาะระบบ แต่รายงานสามารถสรุปได้ว่า มีหน่วยงานของรัฐที่ใช้เพกาซัสในไทย การใช้สลายแควร์เพกาซัสยังบ่งชี้ด้วยว่ารัฐมีขีดความสามารถในการสอดแนมด้วย

²⁵⁴ อินโฟเควสท์, อ้างแล้ว.

²⁵⁵ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2564.

เครื่องมือดิจิทัลมากเกินไปที่จะเคยจินตนาการได้ โดยอาจมีเหตุผลสามประการที่ทำให้บุคคลตกเป็นเป้าของการเจาะระบบ ได้แก่ 1) เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตสอดส่องการเคลื่อนไหวในโลกออนไลน์ของผู้ชุมนุม 2) เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับการชุมนุมจับตาสถานการณ์ประท้วง และ 3) เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงินหรือทรัพยากรแหล่งที่มาเงินทุนของการชุมนุม²⁵⁶ ในประเด็นนี้ กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นตัวแทนของภาครัฐยอมรับว่า มีแอปพลิเคชันที่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้แบบไม่ถูกต้องไม่ว่าจะเป็นระบบ iOS หรือระบบอื่น ๆ ก็ตาม ซึ่งหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานความมั่นคงในประเทศต่าง ๆ ก็พยายามจะซื้อมาจากประเทศอิสราเอลหรือซื้อจากผู้ผลิต เพราะรู้สึกว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการติดตามคนที่รัฐบาลรู้สึกว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงได้ ซึ่งการติดตามเหล่านี้เป็นเรื่องผิดกฎหมายต้องเข้าถึงได้เฉพาะคนที่ให้ความยินยอม แต่เคยมีประสบการณ์ว่าหน่วยงานรัฐมีอำนาจมาตลอดจึงคิดว่าเป็นเรื่องถูกกฎหมาย จนต้องอธิบายให้หน่วยงานนั้นเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมายและเราไม่สามารถยินยอมได้²⁵⁷

การควบคุมกำกับดูแลสถาปัตยกรรม/โครงสร้างของอินเทอร์เน็ต แม้จะเป็นสิ่งที่ดำเนินการได้ยากแต่รัฐมีทรัพยากรทางอำนาจ รวมทั้งสามารถเข้าถึง ครอบครอง และผูกขาดเทคโนโลยีได้มากกว่าประชาชน รัฐจึงสามารถควบคุมประชาชนผ่านการจำกัดทั้งเสรีภาพ และเข้าตรวจสอบข้อมูลส่วนตัวของประชาชนผ่านการควบคุมกำกับดูแลสถาปัตยกรรม/โครงสร้างของอินเทอร์เน็ตได้มากขึ้นกว่าในอดีตที่เชื่อกันว่าอินเทอร์เน็ตจะเป็นพื้นที่สาธารณะซึ่งมีเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนได้อย่างกว้างขวาง

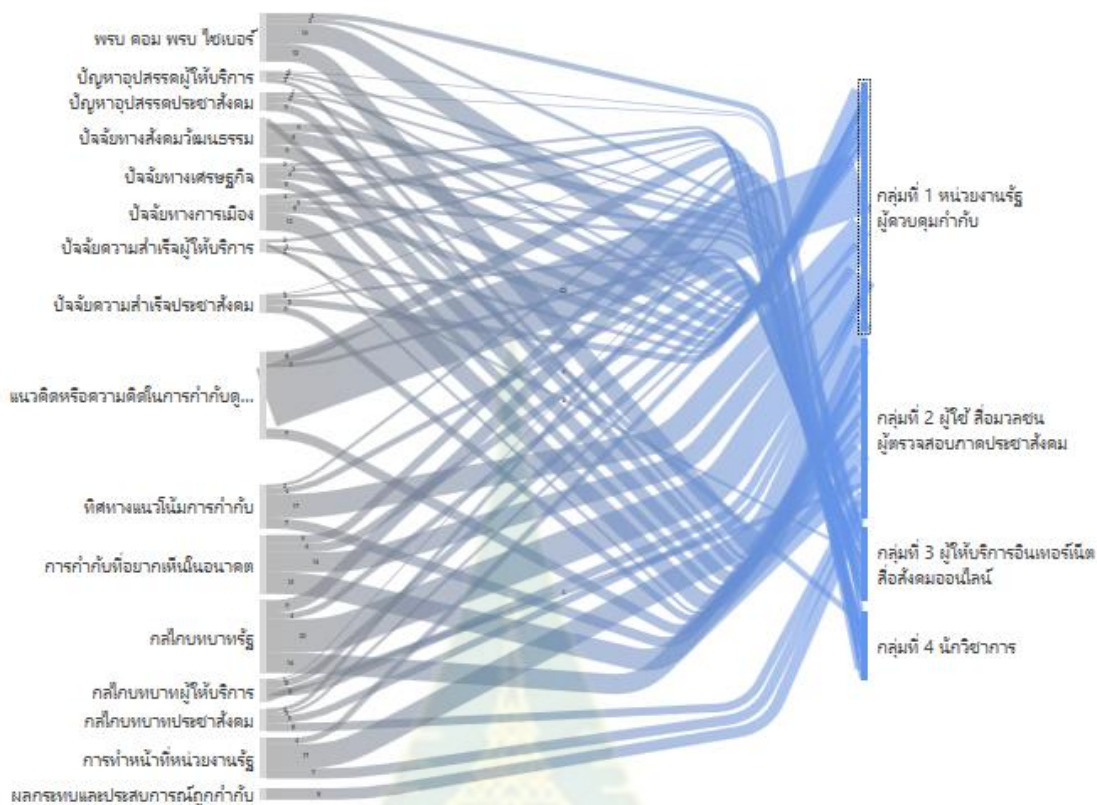
4.5 การสังเคราะห์ความคิดเห็นต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยทั้ง 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต 2) ผู้ใช้อินเทอร์เน็ต สื่อมวลชน ผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคม 3) ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ และ 4) นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านอินเทอร์เน็ต

การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม Atlas.ti มีเอกสาร (documents) จำนวน 15 ฉบับ (คำสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างของการวิจัย 15 คน) สามารถจำแนกข้อความสำคัญ (quotations) ได้จำนวน 395 ข้อความ และรหัสได้จำนวน (codes) 21 รหัส โดยมีโครงสร้าง ความเชื่อมโยง และความถี่ของข้อมูลการวิจัย ดังแผนภาพที่ 4.3 และตารางที่ 4.4 ดังต่อไปนี้

²⁵⁶ ไอลอว์, “ปรสิตติดโทรศัพท์: ข้อค้นพบเมื่อสลายแวร์เพกาซ์ถูกใช้ต่อผู้เห็นต่างจากรัฐบาล”, อ้างแล้ว.

²⁵⁷ XXXX XXXXX, สัมภาษณ์โดย ยุทธพร อิศรชัย, XX XXXX 2565.

แผนภาพที่ 4.3 แสดงโครงสร้างและความเชื่อมโยงของข้อมูลการวิจัย

จากแผนภาพที่ 4.3 โครงสร้างและความเชื่อมโยงของข้อมูลการวิจัย จะพบว่า กลุ่มตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ให้ความสำคัญกับประเด็นแนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ และยังให้ความสำคัญกับประเด็นกลไกบทบาทรัฐและการทำหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ รวมทั้งทิศทางแนวโน้มการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ขณะที่กลุ่มผู้ใช้อินเทอร์เน็ต สื่อมวลชน ผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคม ให้ความสำคัญในประเด็นที่หลากหลาย โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับ พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์ฯ พ.ร.บ.ไซเบอร์ฯ การทำงานของกลไกภาคประชาสังคม ปัจจัยแห่งความสำเร็จของภาคประชาสังคม ปัญหาอุปสรรคของภาคประชาสังคมในการร่วมกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ตลอดจนให้ความสำคัญกับปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การทำหน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่ส่งผลต่อการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ รวมทั้งประเด็นผลกระทบจากประสบการณ์ที่ถูกควบคุมกำกับ และการกำกับที่ยากเห็นในอนาคต ซึ่งอาจเป็นเพราะกลุ่มนี้เป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากกฎหมายและการใช้อำนาจรัฐที่ผ่านมา

ส่วนกลุ่มผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ ให้ความสำคัญกับบทบาทกลไกของผู้ให้บริการปัจจัยแห่งความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคของผู้ให้บริการในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต แต่กลับให้ความสำคัญกับประเด็นที่เกี่ยวกับภาคประชาสังคม และการกำกับที่ยากเห็นในอนาคตน้อย สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์กลุ่มนี้ซึ่งส่วนใหญ่มีทัศนคติไปในทิศทางเดียวกับอำนาจรัฐ และยินดีให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตาม

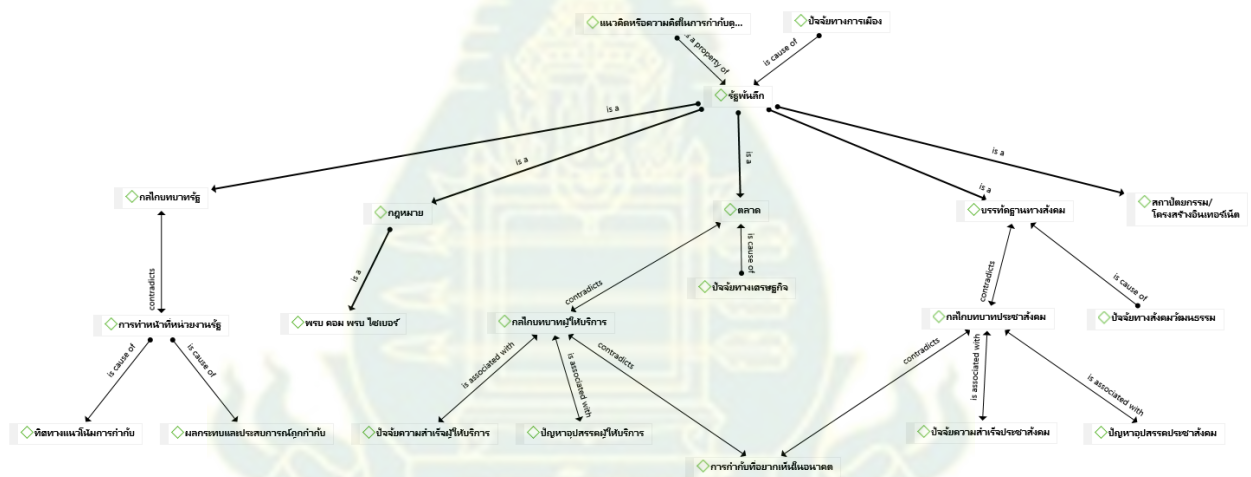
กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ขณะที่กลุ่มนักวิชาการให้ความสำคัญกับประเด็นเกี่ยวกับ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ พ.ร.บ.ไซเบอร์ฯ ปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การทำหน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่ส่งผลต่อการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐเป็นหลัก

ตารางที่ 4.4 แจกแจงความถี่ของข้อมูลการวิจัย

	รหัส (Code)	กลุ่มที่ 1 หน่วยงานรัฐ ผู้ควบคุมกำกับ Gr=114; GS=5	กลุ่มที่ 2 ผู้ใช้ สื่อมวลชน ผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคม Gr=110; GS=5	กลุ่มที่ 3 ผู้ให้บริการ อินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ Gr=51; GS=3	กลุ่มที่ 4 นักวิชาการ Gr=44; GS=2	รวม
1	○ กฎหมาย Gr=0	0	0	0	0	0
2	○ กลไกบทบาทประชาสังคม Gr=16	5	6	2	3	16
3	○ กลไกบทบาทผู้ให้บริการ Gr=16	6	4	5	1	16
4	○ กลไกบทบาทรัฐ Gr=50	23	14	4	9	50
5	○ การกำกับที่อยากเห็นในอนาคต Gr=41	14	15	6	6	41
6	○ การทำหน้าที่หน่วยงานรัฐ Gr=28	17	7	4	0	28
7	○ ตลาด Gr=0	0	0	0	0	0
8	○ ทิศทางแนวโน้มการกำกับ Gr=30	17	7	4	2	30
9	○ แนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต Gr=60	42	7	3	8	60
10	○ บรรทัดฐานทางสังคม Gr=0	0	0	0	0	0
11	○ ปัจจัยความสำเร็จประชาสังคม Gr=13	5	5	2	1	13
12	○ ปัจจัยความสำเร็จผู้ให้บริการ Gr=9	3	2	2	2	9
13	○ ปัจจัยทางการเมือง Gr=25	6	12	3	4	25
14	○ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ Gr=17	6	6	3	2	17
15	○ ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม Gr=28	9	9	6	4	28
16	○ ปัญหาอุปสรรคประชาสังคม Gr=13	4	6	2	1	13
17	○ ปัญหาอุปสรรคผู้ให้บริการ Gr=8	2	3	2	1	8
18	○ ผลกระทบและประสบการณ์ถูกกำกับ Gr=8	0	8	0	0	8
19	○ พรบ คอม พรบ ไซเบอร์ Gr=33	14	12	3	4	33
20	○ รัฐพันลึก Gr=0	0	0	0	0	0
21	○ สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต Gr=0	0	0	0	0	0
	รวม	173	123	51	48	395

จากตารางที่ 4.4 มีกลุ่มตัวอย่าง 15 คน จำแนกเป็นข้อความสาระสำคัญ (quotations) 395 ข้อความ และประเด็นตามการเข้ารหัส (code) 21 ประเด็น โดยประเด็นที่คนทุกกลุ่มให้ความสนใจอย่างสม่ำเสมอ คือ ประเด็นที่เกี่ยวกับภาคประชาสังคม เช่น กลไกบทบาทประชาสังคม ปัจจัยความสำเร็จประชาสังคม ปัญหา

อุปสรรคประชาสังคม ซึ่งอาจอนุมานได้ว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าความสำเร็จในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายควรใช้กลไกภาคประชาสังคมเป็นบทบาทหน้า ขณะที่ประเด็นแนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เป็นที่มีความถี่ซึ่งถูกพูดถึงมากที่สุดเพราะตัวแทนรัฐผู้ควบคุมกำกับให้ความสนใจมาก รองลงไปคือ ประเด็นกลไกบทบาทรัฐ และประเด็นเกี่ยวกับ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ พ.ร.บ.ไซเบอร์ฯ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ขณะที่ประเด็นรัฐพันลึกที่มีอิทธิพลต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตผ่านกฎหมาย ตลาด บรรทัดฐานทางสังคม และสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต กลับไม่มีการพูดถึงจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐพันลึกที่ว่า รัฐพันลึกแฝงตัวอยู่กับกลไกรัฐในสภาวะปกติแต่มีอิทธิพลผ่านการครอบงำอุดมการณ์ของรัฐด้วยการหล่อหลอมกล่อมเกลாதงสังคมผ่านระบบการศึกษาและการสอนของรัฐโดยมีการสร้างพื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยวที่พลเมืองไม่รู้ตัว แต่หากมีสภาวะยกเว้นเกิดขึ้น ระบบราชการซึ่งเป็นกลไกสำคัญของรัฐพันลึกจะขับเคลื่อนกลยุทธ์ต่าง ๆ ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวจะเห็นถึงรากฐานทางความคิด ประสพการณ์ของคนในแต่ละกลุ่ม นำไปสู่ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมทางสังคมอันส่งผลต่อมุมมองในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต โดยสามารถสังเคราะห์โครงสร้างความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ดังแผนภาพที่ 4.4

แผนภาพที่ 4.4 แสดงโครงสร้างความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยด้วยโปรแกรม Atlas.ti

จากแผนภาพที่ 4.4 กลุ่มตัวอย่างมีโครงสร้างความคิดเห็นที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต อิทธิพลและบทบาทของรัฐพันลึกที่มีต่อกลไกรัฐ กฎหมาย ตลาด บรรทัดฐานทางสังคม สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต โดยพิจารณาถึงปัจจัยแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และบทบาทของกลไกภาคประชาสังคม ซึ่งอาจแบ่งโครงสร้างความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างได้เป็น 2 แนวคิดหลัก ได้แก่ แนวคิดที่สนับสนุนการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐในปัจจุบัน และแนวคิดที่ต้องการปรับเปลี่ยนการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐ

1) แนวคิดที่สนับสนุนการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐ

แนวคิดกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตและผู้เชี่ยวชาญด้านอินเทอร์เน็ต กลุ่มนี้จะกล่าวถึงเหตุผลความจำเป็นของการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต และมองว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวกลไกในการกำกับดูแล เช่น กฎหมาย หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง แต่เป็นปัญหาที่บุคคลหรือผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่ขาดระเบียบวินัย ไม่เห็นคุณค่าของอุดมการณ์หลักของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ความเป็นไทย และไม่เข้าใจถึงเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมไทย ซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทขนบธรรมเนียม และประเพณีอันดีงามของประเทศไทย รวมทั้งต้องพิจารณาถึงอธิปไตยไซเบอร์ (Cyber Sovereignty) ที่รัฐควรจะมีการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตเพื่อไม่ให้สูญเสียลักษณะพิเศษของสังคมไทย ซึ่งเป็นคนไทยแม้จะมีความทันสมัยแต่ต้องมีรากเหง้าของความเป็นไทย และให้บุคคลมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ หรือตกเป็นอาณานิคมทางไซเบอร์ของต่างชาติ หรืออาจก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมหากได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้องเป็นข่าวปลอม (Fake News) หรือเป็นการยุยงปลุกปั่น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมือง กลายเป็นโลกที่ไม่พึงปรารถนาได้ ดังนั้น การละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลบ้างถ้าเป็นไปเพื่อความสงบเรียบร้อยของส่วนร่วมหรือเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะเป็นสิ่งที่ยอมรับได้

2) แนวคิดที่ต้องการปรับเปลี่ยนการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐ

แนวคิดกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ต สื่อมวลชน ผู้ตรวจสอบภาคประชาสังคม ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต นักวิชาการ และตัวแทนของภาครัฐซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตอีกส่วนหนึ่ง เห็นว่า กลไกที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตในสภาวะปกติ ทั้งในส่วนของ การปรับตัวของรัฐ การปรับปรุงกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการทำงานในการเฝ้าระวังติดตามเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมบนอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย ไม่ได้แตกต่างกับต่างประเทศหรือหลักการสากลมากนัก โดยเฉพาะหลักกฎหมาย แนวคิด และกระบวนการทำงานต่าง ๆ ล้วนเป็นหลักการเดียวกับที่นานาอารยประเทศปฏิบัติกัน แต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่จะต้องหาความสมดุลระหว่างเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นกับการควบคุมดูแลไม่ให้เกิดการใช้เสรีภาพนั้นกระทบกับบุคคลอื่นหรือสังคม

อย่างไรก็ตาม รัฐมักมีข้ออ้างในการเข้ามามีอิทธิพลต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตและใช้กฎหมายตลอดจนการกระทำต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในการปราบปรามผู้เห็นต่างทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะข้อยกเว้น เมื่อมีการรัฐประหาร สถานการณ์ในภาวะฉุกเฉิน การรักษาความมั่นคงของรัฐ และประเด็นที่กระทบต่อสถาบันหลักของชาติ ความมั่นคงของรัฐจะเป็นสิ่งสำคัญกว่าความมั่นคงทางสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงออก และรัฐไม่ควรผูกขาดการชี้ความถูกต้องของข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะเมื่อเป็นการแสดงความคิดเห็น เพราะหากเป็นความคิดเห็นที่แตกต่างจากรัฐก็มักจะถูกรัฐตีตราว่าเป็นข่าวปลอม (Fake News) ทั้งที่ช่องทางทางอินเทอร์เน็ตควรเป็นช่องทางที่เราสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้

สิ่งสำคัญที่จะทำให้การกำกับดูแลเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตประสบความสำเร็จ คือ การกระจายอำนาจในการกำกับดูแล (decentralize) ออกไปสู่ชุมชน เช่น เป็นเรื่องของวัฒนธรรมต่าง ๆ ก็ควรจะให้ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกันเป็นคนดูแลควบคุมซึ่งจะมีมาตรฐานที่ควรจะเป็นอยู่แล้ว โดยการให้ความรู้แก่ประชาชนในการใช้อินเทอร์เน็ตอย่าง

สร้างสรรค์ การสร้างกลไกความร่วมมือกับผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม การสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการดูแลสังคม อินเทอร์เน็ตไม่ให้มีเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมเผยแพร่อยู่ การสร้างช่องทางในการรับแจ้งเบาะแสเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม และการสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคมในการร่วมกันกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชนซึ่งต้องมีการดำเนินการอย่างจริงจังเพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

นอกจากนี้ รัฐควรส่งเสริมให้มีโครงสร้างพื้นฐานที่ประชาชนสามารถใช้ได้อย่างสะดวกเพื่อยกระดับมาตรฐานทางด้านวิชาชีพ ทางด้านการสื่อสาร ทางด้านพัฒนาสังคม ในขณะเดียวกันก็ให้มีการทำความเข้าใจกับประชาชนถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่รัฐเองควรจะส่งเสริมให้เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม Startup ที่เกี่ยวข้องกับทางด้าน อินเทอร์เน็ตให้เต็มที่เพื่อจะแข่งกับประเทศอื่นได้ ขณะเดียวกันก็สร้างความรู้ทัน รู้เท่าทันให้กับประชาชนในทุก รูปแบบ โดยอาจจะไม่ต้องทำเอง แต่อาจส่งเสริมสนับสนุนให้เอกชนที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญได้ทำ และเน้นที่เยาวชนเป็นหลักเพราะเยาวชนจะใช้อินเทอร์เน็ตเป็นหลักเมื่อเทียบกับคนรุ่นก่อน ๆ จะใช้มากกว่า เพราะเกิดและเติบโตมากับดิจิทัล (digital native) เพื่อให้อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือในการที่จะพัฒนาตัวเองไปตามทิศทางที่ตนเองต้องการ

4.6 ทิศทาง แนวโน้ม และเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐบาลอนาคต

4.6.1 ทิศทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ

การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ ในช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 จากการศึกษาเอกสารประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างของการวิจัย สามารถประมวลทิศทางของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ ได้ให้ความสำคัญ ดังต่อไปนี้

1) รัฐพันธุมีอิทธิพลต่อการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ผ่านกลไกทางกฎหมาย ตลาด บรรทัดฐานทางสังคม และสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต

บริบททางสังคมการเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 เป็นช่วงที่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐพันธุที่ดำรงคงอยู่ในสังคมไทยผ่านรัฐราชการรวมศูนย์เป็นอย่างมาก แนวคิดหรือความคิดของรัฐในการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นช่องทางการสื่อสารที่เติบโตมาพร้อมบริบททางการเมืองโดยเฉพาะการเคลื่อนไหวทางสังคมของ ขบวนการต่าง ๆ ในช่วงความขัดแย้งทางการเมืองจึงเป็นประเด็นที่รัฐให้ความสนใจและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อกลไกในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตด้วยแนวคิดการกำกับโดยรัฐ (State Regulation) หรือตัวแบบรัฐเป็นผู้ควบคุมกำกับ (State Model) ในสภาวะปกติผ่านกลไกทางกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ พ.ศ. 2562 และกลไกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) กองบัญชาการสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บช.สอท.) ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย และศูนย์ประสานงานการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ทั้งศูนย์ประสานงานกลาง ศูนย์ประสานงานประจำกระทรวง และศูนย์ประสานงานประจำจังหวัด อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 รัฐพันธุ

ได้เข้ามามีบทบาทอิทธิพลต่อการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตใน “*สภาวะช็อกไว้้น*” เช่น กรณีการควบคุมสถานการณ์ในภาวะฉุกเฉิน การรักษาความมั่นคงของรัฐ และประเด็นที่มีความอ่อนไหวหรือกระทบต่อสถาบันหลักของชาติ เป็นต้น การร่างหรือการบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์จึงมีฐานแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเหล่านี้ควบคู่กับการบังคับใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 และมาตรา 116 ก่อให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์และการต่อต้านจากผู้ที่ไม่เห็นด้วยอย่างกว้างขวาง

รัฐพันลึกยังมีอิทธิพลต่อตลาดธุรกิจการให้บริการอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย โดยเฉพาะการควบรวมกิจการระหว่างบริษัทไอที และบริษัท กสท โทรคมนาคม เป็น บมจ.โทรคมนาคมแห่งชาติ ทำให้โครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) มีการรวมศูนย์ผูกขาดโดยรัฐ การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ต่อตลาดธุรกิจการให้บริการอินเทอร์เน็ตในช่วงเวลาที่เป็นสภาวะช็อกไว้้นเช่นกัน ดังกรณี ที่ กสทช. ได้เชิญผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) ที่ได้รับใบอนุญาตจาก กสทช. มาหารือพร้อม “ขอความร่วมมือ” ในการตรวจสอบปิดกั้นเนื้อหาที่อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยและสถาบันหลักของชาติ

นอกจากนี้ บทบาทและอิทธิพลของกลุ่มทุนธุรกิจสื่อสารที่มีต่อกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ ส่งผลให้เกิดการเกิดประชาสังคมที่เป็นการตรวจสอบถ่วงดุลให้เกิดธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ต (Internet Governance) ระหว่างรัฐ กลุ่มทุนภาคเอกชน และผู้ใช้อินเทอร์เน็ตภาคประชาสังคม ไม่สามารถเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตได้

รัฐพันลึกยังมีอิทธิพลผ่านบรรทัดฐานทางสังคมที่มีฐานคติจากอุดมการณ์ชาตินิยมแบบไทย หรือ “*ความเป็นไทย*” ที่ฝังรากลึกอย่างยาวนานในสังคมไทย บรรทัดฐานทางสังคมภายใต้ความเป็นไทยส่งผลต่อการกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตหลายประการ สะท้อนให้เห็นจากการร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตซึ่งมีแม่แบบมาจากต่างประเทศ และถูกนำมาปรับให้เข้ากับบริบทแบบไทย เช่น ประเด็นที่มีความอ่อนไหว ความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี เป็นต้น

ในแง่สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต รัฐพันลึกมีอิทธิพลผ่านการผูกขาดและการเป็นเจ้าของโครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) และช่องทางเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Access) แม้จะมีการเปิดเสรีกิจการโทรคมนาคมแต่การมีอิทธิพลทางอ้อมของรัฐพันลึก ยังคงมีอยู่ผ่านความสัมพันธ์ทั้งทางส่วนตัวและทางธุรกิจระหว่างรัฐและกลุ่มทุนธุรกิจที่แนบแน่น

2) การรัฐประหารมีความสัมพันธ์กับการเพิ่มระดับความเข้มข้นของการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต

การรัฐประหารส่งผลต่อทิศทางการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตให้มีความเข้มข้นมากขึ้น แสดงให้เห็นจากการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตอย่างมากมายในช่วงการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ พ.ศ. 2562 กฎหมายประกอบอื่น ๆ และ

ประกาศ คำสั่งของคณะรัฐประหาร ซึ่งมักมีจุดประสงค์เพื่อรักษาความมั่นคงของ คณะรัฐประหารผ่านการอ้างความชอบธรรมด้วยความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคม

จากสถิติความผิดต่อพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ของกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) และศูนย์ข้อมูลคดี สำนักงานศาลยุติธรรม ชี้ให้เห็นว่า หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 มีจำนวนคดีที่เป็นความผิดต่อกฎหมายดังกล่าวเพิ่มสูงมากขึ้นอย่างเป็นลำดับ สวนทางกับแนวโน้มจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยที่เพิ่มสูงขึ้นต่อเนื่องอย่างเป็นลำดับนับตั้งแต่ พ.ศ. 2557 ขณะที่ระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตลดลงและมีแนวโน้มทรงตัวอยู่ในระดับไม่เสรี ช่องว่างระหว่างจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยกับระดับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตจึงห่างกันอย่างเห็นได้ชัดอันเป็นผลมาจากการเพิ่มระดับความเข้มข้นของการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตหลังการรัฐประหารเป็นต้นมา

3) กลไกที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตของรัฐ ใน “สถานะปกติ” มีแนวทางไม่ต่างจากหลักสากลมากนัก แต่ข้ออ้างในการควบคุมสถานการณ์ในภาวะฉุกเฉิน การรักษาความมั่นคงของรัฐ และประเด็นที่มีความอ่อนไหวหรือกระทบต่อสถาบันหลักของชาติ จะรองรับความชอบธรรมในการใช้อำนาจควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตของรัฐใน “สถานะข้อยกเว้น” เพื่อความมั่นคงของรัฐเป็นสำคัญกว่าความมั่นคงทางสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงออก (freedom of expression) สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาในแนวคิดการออกแบระบบกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการกระทำต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

การกระทำของรัฐในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง หรือประกาศสภาวะฉุกเฉินทั้งในช่วง พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 ที่มีการกำกับควบคุมอินเทอร์เน็ตอย่างใกล้ชิด การขอความร่วมมือจากผู้ให้บริการ อินเทอร์เน็ต และการปิดกั้นเว็บไซต์เป็นกรณีพิเศษโดยไม่ผ่านกระบวนการตามกฎหมายปกติ แสดงให้เห็นจากกฎหมายที่กำกับดูแลทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงกฎหมายที่ต่อยุ่บรรทัดฐานหรือนโยบายของสังคม โดยการให้ความสำคัญกับการดำเนินการทางกฎหมายกับเนื้อหาประเด็นที่มีความอ่อนไหว

แม้ภายหลังการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2562 ในภาวะวิกฤติของการแพร่ระบาดโควิด-19 ที่มีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น รัฐอ้างผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตด้านสุขภาพของประชาชนเพื่อควบคุมกำกับการไหลเวียนของข่าวสารในอินเทอร์เน็ต และขณะเดียวกัน ได้มีการอ้างความชอบธรรมเรื่องกระแสข่าวปลอมที่ทำให้เข้าใจผิดส่งผลต่อความเชื่อมั่นในการบริหารงานของรัฐบาล ในสภาวะวิกฤต โดยเฉพาะประเด็นวัคซีน และเรื่องการแพร่ระบาดของโควิด-19

ด้านภาพรวมสถานการณ์ข่าวปลอมเกี่ยวกับโควิด-19 ทั้ง 3 ระลอก ซึ่งทางศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทยของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม รวบรวมจากการติดตามการสนทนาบนโลกออนไลน์ (Social Listening) และการแจ้งเบาะตั้งแต่วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2563 – 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2564 รวมระยะเวลา 475 วัน พบว่า มีจำนวนข้อความที่เกี่ยวข้อง 73,833,192 ข้อความ โดยหลังจากคัดกรองพบข่าวที่เข้าหลักเกณฑ์ 6,791 ข้อความ และมีข่าวที่ต้องดำเนินการตรวจสอบทั้งหมด 3,376 เรื่อง อันดับ 1 คือ หมวดยุ่สุขภาพ พบจำนวน 2,242 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 66 หมวดยุ่นโยบายรัฐ 1,011 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 30 หมวดยุ่เศรษฐกิจ

124 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 4 ในส่วนของหมวดหมู่ภัยพิบัติไม่พบเรื่องที่เกี่ยวข้องสำหรับสถานการณ์ข่าวปลอม นับตั้งแต่จัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมจนถึงปัจจุบัน (วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 – 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2564) พบข้อความข่าวที่ต้องคัดกรองทั้งหมด 116,419,184 ข้อความ โดยมีข้อความข่าวที่เข้าเกณฑ์ดำเนินการตรวจสอบ 30,183 ข้อความ และหลังจากคัดกรองพบข้อความข่าวที่ต้องดำเนินการตรวจสอบ 10,587 เรื่อง แบ่งเป็น หมวดสุขภาพ ร้อยละ 54 นโยบายรัฐ ร้อยละ 41 เศรษฐกิจ ร้อยละ 3 และภัยพิบัติ ร้อยละ 2²⁵⁸

นอกจากนี้ ในช่วง พ.ศ. 2563 – 2565 ซึ่งเป็นปีที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนรุ่นใหม่ รัฐได้ขยายแนวคิดในการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ มีการจัดตั้งกองบัญชาการสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บช.สอท.) เพิ่มเติมจากกลไกเดิมที่มีอยู่คือ กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) และศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย รวมทั้งจัดตั้งศูนย์ประสานงานการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ทั้งศูนย์ประสานงานกลาง ศูนย์ประสานงานประจำกระทรวง และศูนย์ประสานงานประจำจังหวัด พร้อมกับออกกระเปาะสำนักรัฐมนตรี ว่าด้วยการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ พ.ศ. 2565 โดยอ้างมาอาศัยความชอบธรรมในการจัดข่าวปลอมที่มีผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชาชน สร้างความแตกแยกในสังคม การย้ายข่าวที่สร้างความเข้าใจผิดต่อสังคม ทำลายภาพลักษณ์ต่อประเทศ ทำให้มีผลกระทบต่อสิทธิส่วนบุคคล ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน เด็กและเยาวชน ตลอดจนกระทบต่อเศรษฐกิจ วัฒนธรรมอันดี และสถาบันหลักของชาติ เพื่อเพิ่มอำนาจรัฐในการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตผ่านการ “ขยายฐานของระบบราชการ” ลงสู่ระดับพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

4.6.2 แนวโน้มการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ

รัฐมีแนวโน้มใช้อำนาจกำกับดูแล จำกัด หรือควบคุมเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามมากกว่ากลุ่มการเมืองฝ่ายเดียวกันเอง ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็รัฐบาลที่มาจากฝ่ายใด ล้วนแต่ให้ความสำคัญกับการรักษาความมั่นคงของรัฐบาล และให้ความสำคัญกับการจัดการเนื้อหาประเด็นที่มีความอ่อนไหวหรือกระทบต่อสถาบันหลักของชาติ ซึ่งเป็นประเด็นที่ส่งผลต่อความมั่นคงของรัฐพันลึกเช่นกัน แนวโน้มการควบคุมกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตจึงมีทั้งในระดับรัฐพันลึก และระดับรัฐบาล

ในช่วงเวลาที่สถานการณ์การเมืองและสังคมอยู่ในสภาวะปกติ หรือไม่มีความรุนแรง การชุมนุมประท้วงขับไล่รัฐบาล หรือการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน ระดับความเข้มงวดของการกำกับดูแลน่าจะมีแนวโน้มผ่อนคลายลง แต่หากเกิดเหตุวุ่นวายทางการเมืองหรือการรัฐประหาร การควบคุมสถานการณ์ในภาวะฉุกเฉิน การรักษาความมั่นคงของรัฐ และประเด็นที่มีความอ่อนไหวหรือกระทบต่อสถาบันหลักของชาติ รัฐอาจมีการใช้อำนาจใน “สภาวะข้อยกเว้น” เพื่อการจำกัดควบคุมการสื่อสารและเนื้อหาอินเทอร์เน็ตอย่างเข้มงวดเพื่อเป็นการควบคุมสถานการณ์และอาจมีการใช้อำนาจนอกเหนือจากกลไกการกำกับดูแลตามปกติ²⁵⁹ การควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตจึงมีทั้งกลไก

²⁵⁸ มติชนออนไลน์, “บิ๊กป้อม ตรวจสอบเยี่ยมศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ย้ำใช้ กม. ลงดาบเฟกนิวส์โควิด-19 อย่างเร่งด่วน,” https://www.matichon.co.th/politics/news_2723042 (สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2564).

²⁵⁹ พัทธมน วงศนาค, อ้างแล้ว, 186.

ทางตรง เช่น กฎหมาย การกระทำต่าง ๆ ของรัฐทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งอาจมีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตเพื่อควบคุมกำกับไปถึงสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต เนื่องจากชั้นเนื้อหาอินเทอร์เน็ต (Internet Content) มีผู้ใช้งานจำนวนมากสามารถผลิตเนื้อหาได้อย่างมากมาย หลากหลายเกินกว่าจะควบคุมกำกับได้ และชั้นช่องทางเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Access) เช่น ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (Internet Service Provider) หรือแพลตฟอร์มดิจิทัล (Digital Platform) เช่น สื่อสังคมออนไลน์ Facebook, Twitter, YouTube อยู่นอกขอบเขตอำนาจรัฐและกฎหมายที่จะเข้าไปควบคุมกำกับได้ และมีเทคโนโลยีที่สามารถหลบเลี่ยงได้ง่าย ดังนั้น ชั้นโครงข่ายพื้นฐาน (Network Infrastructure) จึงเป็นสิ่งที่รัฐยังมีอิทธิพล เป็นเจ้าของ และอยู่ในขอบเขตอำนาจรัฐและกฎหมายที่สามารถควบคุมกำกับได้ อย่างไรก็ตาม การพยายามเข้าไปควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตถึงชั้นโครงข่ายพื้นฐาน จะส่งผลกระทบมากกว่าการควบคุมกำกับในชั้นอื่น ๆ เนื่องจากการกระทำหรือเนื้อหาทั้งที่ผิดกฎหมายและถูกกฎหมายล้วนถูกตรวจสอบทั้งหมด ทำให้เกิดการกระทบหรืออาจไปถึงการละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกและการสื่อสารของประชาชนอย่างกว้างขวาง ส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังขัดต่อหลักประกันสิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญ หลักนิติธรรม (The Rule of Law) และหลักการสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ในอดีตที่ผ่านมา รัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารรัฐมีแนวโน้มที่จะใช้อำนาจกำกับดูแล จำกัด หรือควบคุมเนื้อหาอินเทอร์เน็ตอย่างเข้มงวดกว่ารัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง แม้จะมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่บัญญัติรับรองเสรีภาพในการแสดงออก แต่ภายหลังการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2562 รัฐบาลหลังการเลือกตั้ง ตลอดจนกลไกทางกฎหมาย หน่วยงาน และอำนาจรัฐต่าง ๆ ยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงการสืบทอดอำนาจของ คสช. การปรับตัวของรัฐพันลึกและรัฐบาลในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ต จึงมีแนวโน้มที่มีความแยบยลมากขึ้น ดังที่ Seva Gunitsky กล่าวว่า เผด็จการไม่ต้องการปิดเป็นเสรีภาพของอินเทอร์เน็ตเสมอไปโดยการปิดกั้น แต่มีกลยุทธ์อื่นในการจัดการกับโลกออนไลน์อย่างชาญฉลาดมากขึ้น พวกเขาว่าการบล็อกอินเทอร์เน็ตขัดต่อกระแสโลก เสี่ยงต่อการถูกประณามและสร้างความไม่พอใจให้กับประชาชน ดังนั้น รัฐบาลเผด็จการได้เรียนรู้การใช้โลกออนไลน์และสื่อสังคมออนไลน์ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งสามารถทำได้หลายรูปแบบ²⁶⁰ เช่น การปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operation: IO) กองกำลังไซเบอร์ (Cyber Troops) ยุทธวิธีอินเทอร์เน็ตทรอลลิง (Internet trolling) ที่มุ่งเป้าไปที่ตัวบุคคล (personality assassination) เพื่อให้เกิดการเซ็นเซอร์ตัวเองเพราะกลัวภัยมาถึงตนเองหรือคนในครอบครัว และการใช้เทคโนโลยีสไปดแวร์สอดส่องตรวจสอบติดตามผู้ใช้อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

ฐิติรัตน์ ทิพย์สัมฤทธิ์กุล ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาเรื่องสิทธิทางดิจิทัลซึ่งไม่ใช่ปัญหาที่อยู่ในกรอบคิดเรื่องพื้นที่ดิจิทัลเพียงอย่างเดียว แต่มาจากปัญหาดั้งเดิมเรื่องสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกที่มีอยู่แล้วในประเทศไทย หากสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานยังไม่ถูกให้ความสำคัญตั้งแต่แรก การเกิดขึ้นของสภาวะโลกดิจิทัลแทนที่จะเข้ามาช่วยเปิดประตูโอกาสในการใช้สิทธิเสรีภาพอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่ แต่จะกลับกลายเป็นการป่วนปั่น (disrupt) สภาวะดั้งเดิม

²⁶⁰ ภาณุวัฒน์ พันธุ์ประเสริฐ, “โลกออนไลน์กับระบอบเผด็จการ,” <https://themomentum.co/social-media-and-authoritarian/> (สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2564).

เพราะต้องยอมรับว่าหลายภาคส่วนยังไม่เข้าใจว่าจะนำหลักการประกันสิทธิที่เขียนไว้อย่างเป็นนามธรรมในรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ มาปรับใช้กับการดำเนินนโยบายและการใช้ชีวิตของคนในสังคมอย่างไรในทางปฏิบัติ นั่นทำให้การเข้ามาของดิจิทัลเป็นการเข้ามาแทรกแซงแนวปฏิบัติดั้งเดิมในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกที่อาจไม่ได้สอดคล้องกับหลักการการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานนัก รัฐไทยพยายามสร้างระเบียบแบบแผนเพื่อควบคุมโลกดิจิทัลด้วยวิธีคิดแบบเก่า จึงสะท้อนออกมาเป็นกฎหมายหรือแนวนโยบายที่มักมีความลึกลับในตัวเอง เมื่อรัฐปรับตัวไม่ทัน ทำให้การเข้ามาของอินเทอร์เน็ตทำทลายกรอบคิดเดิมของรัฐโดยตรง เพราะการพยายามยึดโยงอำนาจทางกฎหมายกับเส้นเขตแดนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับโลกยุคอินเทอร์เน็ตได้อีกต่อไป²⁶¹

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวโน้มการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐต่อกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามยังคงมีอยู่ทั้งในระดับรัฐพันลึกและระดับรัฐบาล ผ่านกลไกต่าง ๆ เช่น กฎหมาย การกระทำของรัฐ รวมถึงการใช้กลยุทธ์ในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตที่มีความแยบยลมากขึ้น ตลอดจนมีแนวโน้มในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายหรือร่างกฎหมาย ระเบียบ ประกาศ คำสั่ง หรือจัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตที่เข้มข้นมากขึ้นในอนาคต เพื่อควบคุมกำกับไปถึงสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต และยังมีข้อวิพากษ์วิจารณ์ในการละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกและการสื่อสารของประชาชนตลอดจน มีความพยายามช่วงบอบบาททางการเมืองบนโลกอินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายต่อต้าน แต่รัฐจะยังมีศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีในการปราบปรามปิดกั้นกีดกันประชาชนได้อย่างกว้างขวางกว่าเพราะความได้เปรียบทางเทคโนโลยี และการยึดครองโครงสร้างพื้นฐานทางอำนาจอื่น ๆ เช่น ระบบกฎหมาย ระบบราชการ ระบบการศึกษา และระบบความมั่นคง อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตยังคงถูกใช้จากฝ่ายต่อต้านรัฐบาลอย่างกว้างขวางอยู่ต่อไป

4.6.3 ข้อเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคต

ในการแก้ไขปัญหาของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต จากการศึกษาพบว่ารัฐมักใช้วิธีการกำหนดมาตรการใหม่ ๆ หรือการแก้ไขกฎหมายให้ครอบคลุมการกระทำ ความผิดที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากพัฒนาการของเทคโนโลยี รวมถึงการปิดกั้นเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมเป็นจำนวนมาก ซึ่งแนวทางดังกล่าวอาจไม่ช่วยให้รัฐประสบความสำเร็จในการกำกับดูแลเท่าที่ต้องการ จึงมีข้อเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ดังต่อไปนี้

- 1) รัฐสภาหรือรัฐบาลควรเสนอแก้ไขกฎหมายและการตีความบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ได้แก่ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ควรแก้ไขเพิ่มเติมโดยแยกอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ที่กระทำต่อระบบคอมพิวเตอร์ ออกจากการกระทำความผิดด้านเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ต แก้ไขประเด็นภาระความรับผิดชอบของตัวกลางซึ่งเป็นผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต และตีความบังคับใช้อย่างเคร่งครัดยึดโยงกับกฎหมายอื่น ๆ เท่าที่จำเป็น โดยเฉพาะความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 และมาตรา 116 พระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ พ.ศ. 2562 ควรแก้ไขเพิ่มเติมโดยมุ่งคุ้มครองระบบไม่ใช่แทรกแซงตรวจสอบเนื้อหาบนไซเบอร์ และ

²⁶¹ ศุภณัฐพร จิระสมรรถกิจ, “ขยับเพดานสิทธิทางดิจิทัลของไทย ในวันที่สิทธิเสรีภาพยังแขวนอยู่บนเส้นด้าย,” <https://www.the101.world/digital-rights/> (สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2564).

พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 ต้องมีการบังคับใช้โดยมีเป้าหมายเพื่อคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลมากกว่าความมั่นคงของรัฐ

2) หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เช่น กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม สำนักงาน กสทช. หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ สำนักงานอัยการสูงสุด และศาล รวมทั้งหน่วยงานด้านความมั่นคง เช่น กองทัพ ควรปรับเปลี่ยนกระบวนการตัดสินใจในการส่งเสริมการเคารพความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพในสังคมไทยอย่างแท้จริง การทำให้รัฐเข้าใจว่าโลกดิจิทัลกลายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีมนุษย์ใช้ชีวิต ความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพก็ควรได้รับการเคารพในพื้นที่นั้นด้วย ควรยึดคนเป็นศูนย์กลาง (human-centered design) มองความต้องการของมนุษย์เป็นสำคัญก่อนที่จะคิดถึงการแก้ไขทางดิจิทัล การอยู่บนโลกดิจิทัลควรสร้างโอกาสให้มีการใช้สิทธิเสรีภาพเพิ่มขึ้น ดังนั้นข้อผูกพันของรัฐในการประกันสิทธิก็ต้องขยายพื้นที่ออกด้วยเช่นกัน แม้โลกดิจิทัลอาจจะมีธรรมชาติบางอย่างที่ไม่เหมือนโลกกายภาพทั้งหมด แต่พื้นฐานเรื่องสิทธิมนุษยชนต้องไม่หายไป²⁶² สิ่งเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชนในการร่วมกันกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต

3) รัฐต้องไม่ผูกขาดอำนาจในการชี้ความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารบนโลกอินเทอร์เน็ตเพียงผู้เดียว แต่ควรให้มีการกำกับดูแลตัวเอง (Self-Regulation) ซึ่งเป็นมาตรการที่มักใช้กันในต่างประเทศ รัฐต้องกระจายอำนาจในการกำกับดูแลไปที่ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมให้มีการรวมตัวกันในลักษณะองค์กรอินเทอร์เน็ต (Internet Organization) ซึ่งประกอบด้วยผู้ให้บริการกิจการโทรคมนาคม ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ผู้ให้บริการเว็บไซต์ และผู้ใช้บริการอินเทอร์เน็ต โดยมีการทำมาตรฐานการชี้ความถูกต้องของข้อมูลหรือมาตรฐานของข้อมูลที่ผิดกฎหมายร่วมกันของทุกฝ่าย ตัวอย่างขององค์กรอินเทอร์เน็ตต่างประเทศที่ใช้วิธีการกำกับดูแลด้วยตัวเอง เช่น Internet Watch Foundation (IWF) ของประเทศอังกฤษ และ Australian Communication and Media Authority: ACMA ของประเทศออสเตรเลีย เป็นต้น²⁶³

4) การยกระดับมาตรฐานความรู้เท่าทันดิจิทัล ด้วยความฉลาดทางดิจิทัล (Digital Intelligence Quotient: DQ) คือ กลุ่มความสามารถทางสังคม อารมณ์ และความรู้ความเข้าใจที่ช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญกับความท้าทายของชีวิตดิจิทัล และสามารถปรับให้เข้ากับการดำรงชีวิตในฐานะสมาชิกของโลกออนไลน์ได้²⁶⁴ รวมทั้งส่งเสริมการรู้เท่าทันดิจิทัล (Digital Literacy) ให้บุคคลสามารถเข้าถึง คัดกรอง วิเคราะห์ แยกแยะประเมิน

²⁶² คุณัญญาพร จิระสมรรถกิจ, อ้างแล้ว.

²⁶³ พัทธมน วงศนาท, อ้างแล้ว, 186-188.

²⁶⁴ สรานนท์ อินทนนท์, *ความฉลาดทางดิจิทัล (DQ Digital Intelligence)* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.), 2563), 3.

สามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการแบ่งปัน และสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือติดตามข้อมูลข่าวสารได้อย่างเหมาะสม ปลอดภัย มีความรับผิดชอบ มีมารยาท และเคารพสิทธิและกฎหมาย²⁶⁵

5) รัฐควรส่งเสริมสนับสนุนการกำหนดมาตรฐานทางเทคโนโลยีในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตที่ภาคธุรกิจภาคธุรกิจผู้ให้บริการ และผู้ใช้อินเทอร์เน็ตภาคประชาสังคม สามารถนำไปใช้ได้อย่างสมดุลกับทุกฝ่าย หรือการออกแบบเทคโนโลยีในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตที่ยอมรับร่วมกัน เช่น ระบบกลั่นกรองเนื้อหาซึ่งผู้ใช้สามารถกำหนดประเภทเนื้อหาที่ต้องการกลั่นกรองได้ นำไปสู่การเปิดโอกาสให้ชุมชนจัดแยกประเภทของข้อมูลหรือมีมาตรฐานของชุมชนออนไลน์ (community standard) ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสังคมไทยสมัยปัจจุบัน เพื่อให้ **“อินเทอร์เน็ตเป็นสังคมสาธารณะที่ต้องใช้ความรู้ทางวิชาการ ต้องใช้การยอมรับของทุกฝ่าย”** ได้อย่างแท้จริง

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของอินเทอร์เน็ตโดยเฉพาะในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2548 – 2565 ทั้งด้านเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต จำนวนผู้ใช้งาน แพลตฟอร์มหรือรูปแบบการใช้งาน และพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์การเมืองและสังคม ที่ผ่านมารัฐทั้งในระดับรัฐพันธุและรัฐบาล มองว่า อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่สามารถมีอิทธิพลต่อการรับรู้ ความคิด และทัศนคติของผู้คน เช่นเดียวกับสื่อมวลชนอื่นๆ อาจทำให้เกิดความสับสน บิดเบือน และส่งผลต่อความมั่นคงของรัฐ จึงต้องมีการกำกับดูแลอย่างเข้มงวด ความพยายามในการควบคุมอินเทอร์เน็ตโดยรัฐมาในรูปแบบของการบังคับใช้กฎหมาย สร้างความชอบธรรมในการจำกัด ควบคุม แทรกแซงอินเทอร์เน็ต แก้ไขเพิ่มเติมและเปลี่ยนแปลงกฎหมายตามการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี แนวทางนี้เป็นแนวทางที่ไม่เข้าใจหลักปรัชญาของอินเทอร์เน็ต ไม่เข้าใจธรรมชาติของอินเทอร์เน็ต และไม่เข้าใจข้อจำกัดของเทคโนโลยี ซึ่งอาจทำให้รัฐไม่สามารถบรรลุการส่งเสริมให้เกิดธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ตได้อย่างดีพอ

ในอดีตมักเชื่อกันว่าเมื่อเทคโนโลยีพัฒนาไปมากขึ้นสังคมจะถูกเปิดกว้างขึ้นตามพัฒนาการทางเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนด แต่ความซับซ้อนของเทคโนโลยีที่มีผลทางด้านลบ ประกอบกับรัฐเป็นผู้ถือครองทรัพยากรทางอำนาจ ตลอดจนเข้าถึง ครอบครอง และผูกขาดเทคโนโลยีได้มากกว่าประชาชน รัฐจึงสามารถควบคุมประชาชนด้วยการจำกัดเสรีภาพในการแสดงออก และอ้างความชอบธรรมในการเข้าตรวจสอบข้อมูลส่วนบุคคลได้มากขึ้นผ่านโครงสร้างพื้นฐานทางอำนาจที่รัฐถือครองทั้งระบบกฎหมาย ระบบราชการ ระบบความมั่นคง และการถือครองทรัพยากรทางเทคโนโลยี การเรียกร้องต่อสู้เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการที่ตนของรัฐในการส่งเสริมการเคารพความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพในสังคมไทยอย่างแท้จริง เป็นรากฐานสำคัญในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ในปากฝั่งของประชาชน พัฒนาการทางเทคโนโลยีที่ประชาชนเข้าถึงและครอบครองได้ง่ายขึ้นควบคู่กับการส่งเสริมการรู้เท่าทันดิจิทัลจะทำให้การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และสร้างมาตรฐานของชุมชนออนไลน์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสังคมไทยสมัยปัจจุบัน เป็นรากฐานของธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ตที่มีความสมดุลทั้งรัฐ กลุ่มทุนธุรกิจเอกชน และประชาสังคมในอนาคตต่อไป

²⁶⁵ สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, **หลักสูตรการเข้าใจดิจิทัลสำหรับพลเมืองไทย Digital Literacy for Thai Citizens** (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ม.ป.ป.), 8.